

Městská knihovna v Praze

Ewald Haufe

Listy matkám
o výchově

PRAHA 2014

Půjčujeme:

knihy / časopisy / noviny / mluvené slovo /
hudbu / filmy / noty / obrazy / mapy

Fřístupňujeme:

wi-fi zdarma / e-knihy / on-line encyklopedie /
e-zdroje o výtvarném umění, hudbě, filmu

Pořádáme:

setkání s autory / přednášky / koncerty /
filmová představení / výstavy /
aktivity pro děti a jejich rodiče / čtení

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.facebook.com/knihovna

www.e-knihovna.cz

Znění tohoto textu vychází z díla *Listy matkám o výchově* tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Josefa Pelcla v roce 1902 (HAUFE, Ewald. *Listy matkám o výchově*. Přel. Jan KRANICH. Praha: Josef Pelcl, 1902. 199 s. Knihovna rozhledů, sv. 49).

Text díla (Ewald Haufe: *Listy matkám o výchově*), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Citační záznam této e-knihy:

HAUFE, Ewald. *Listy matkám o výchově* [online]. Přel. Jan KRANICH. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2014 [aktuální datum citace e-knihy – př. cit. rrrr-mm-dd]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/07/67/69/listy_matkam_o_vychove.pdf

Vydání (obálka, grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 14. 11. 2014.

Upozornění pro čtenáře

Tato e-kniha obsahuje poznámky pod čarou, které nejsou hypertextově provázány.

Text poznámky pod čarou je umístěn na dolním okraji každé stránky, ve které je v textu zvýrazněno číslo poznámky pod čarou (např.: Text⁰).

⁰ Text poznámky pod čarou.

OBSAH

Upozornění pro čtenáře	4
I. Vědění	7
II. Vzdělání.....	10
III. Podmínky života rodinného	14
IV. Matka pěstounkou.....	18
V. Rodina školou mateřskou	21
VI. Základ, veškeré výchovy	24
VII. Výchova k individualitě	27
VIII. Výchova, tělesná	31
IX. Příroda.....	33
X. Výchova, náboženská	36
XI. Řeč mateřská.....	39
XII. Hry mládeže.....	41
XIII. Jednota, a důslednost	44
XIV. Svěcení neděle	47
XV. Výchova ku pravdě.....	50
XVI. Umění	53
XVII. Smyslnost.....	58
XVIII. O praktickém zaměstnání	60
XIX. Chůva.....	63
XX. Moc příkladu.....	66
XXI. O samostatnosti	68
XXII. O způsobech vnějších.....	71
XXIII. Lidumilnost.....	73
XXIV. Výchovné prostředky	76
XXV. Trest a pochvala	79
XXVI. Vypravování	83
XXVII. Předčítání	87
XXVIII. Otázky	91
XXIX. Poučení a zábava	93
XXX. Koedukace, čili společná výchova hochů a dívek.....	95
XXXI. Přepych.....	97

XXXII. Četba pro mládež	99
XXXIII. Pokračování	103
XXXIV. O věcech užitečných a vzdělávacích.....	107
XXXV. O pensionátech.....	110
XXXVI. Výchova dívek	116
XXXVII. Dívčí pensionáty	123
XXXVIII. Školy pro dívky	127
XXXIX. O cestování	130
XL. Domácí či dětské museum	132
XLI. O volbě povolání	135
XLII. Budoucnost dívek	138
XLIII. Péče o hmotné blaho	141
XLIV. Ferialní kolonie, školní sanatoria a útulny pro chlapce	144
XLV. O bázni a lásce.....	146
XLVI. Závěrek	149

Napoleon 1. : »Staré systémy vyučovací nejsou k ničemu. Co schází nám, aby mládež dostalo se řádné výchovy?«
Mme. Campon: »Matky«.
Napoleon 1. : »Celá soustava výchovy v jednom slově!«

I. Vědění

Bylo to v šerých dobách dávné minulosti, když jednotliví duchové jako osamělé včelky prvá zrníčka lidského vědění snášeli, k sobě je připojovali a tak základ kladli k budově, která dnes, po tisíciletích, vyrostla v dílo obrovské, jež svědkem jest síly lidského ducha. Jako před nepřemožitelným velikánem stojíme před tímto dílem, a čím hlouběji v ně chceme vniknouti, čím výše snažíme se po něm vylézt, tím jasněji poznáváme konečnost svého duševního života, a i nejsmělejší lidský duch musí doznati, že mezi individuálním věděním a dovedením a onou velehorou vědy otevírá se propast, kterou překlenouti žádný smrtelník nedovede.

Dnes směle můžeme tvrditi, že i největší učenci ani jedinou vědu zúplna neovládají, že spíše jen úlomky a atomy té obrovské stavby ztekli, již vědou nazýváme. Není to více jako kdysi jen hrstka mužů bohem nadaných, jež zdobí jméno „vědec“, neboť dnes nepřehledný roj včel pracuje ve všech dílech světa na této zázračné stavbě, jejíž složení nikdo poznati nemůže. Stále nová odvětví vědy otevírá neúnavně hloubající lidský duch, stále hlouběji vniká v taje světa a stále nekonečnějším stává se počet i rozsah věd.

Snaha, aby lidstvo vedeno bylo k inteligenci a kultuře, vyžadovala duševního vytváření jednotlivcova, a dále-li se to před stoletími jen skrovným počtem oborů vědeckých a jen jednotlivými odvětvími umění, děje se tak dnes četnými naukami a uměními způsobem intensivním.

Vědění stalo se ideálem přítomnosti. Dokořán otevřeny jsou brány, aby všickni vejíti mohli do duševních síní, kde hojně skýtá se vědy a kde kochati se možno sladkou předtuchou moci a blaha.

„Vědomosti činí moudrým, mocným i váženým“, zaznívá dnešní dobou. Vše hrne se ke zdrojům vědy, a čím více tyto mohutní, tím více činíme je polovičnými bůžky.

Naše doba začala nevšímáti si tělesné i duševní schopnosti dětské přirozenosti a není dosti přítěže čísel a jmen, dat a vzorců, definic a slov, jež na magnet duše dětské zavěšuje. Nastává zápas se starou teorií a novou praxí, s novou teorií a starou praxí. Vystihujeme cenu vědomostí, neznáme však moudrého omezení; lekáme se jejich bohatosti, ale přeceňujeme význam jejich; v jednotlivostech dokonce vědomosti nanejvýše stupňujeme, ale co do štěstí klesáme.

V dřívějších dobách nemluvalo se o všeobecném vzdělání, poněvadž vyskytovali se živí representanti všeho vědění; dnes jest jinak, nekryjíť se vždy pojmy *učenost* a *vzdělání*, jsou i nevzdělaní učenci. Soudíc logicky, jest ovšem nemyslitelno, že by učenci mohli býti bez vzdělání, protože pojem *učenost* obsahuje v sobě pojem *vzdělání*, jakožto znak nezbytný.

Věda, která se ve speciální oddíly zahlubává neohlížejíc se ani v pravo ani v levo, není právě žádnou vědou více. Počet těch pravých učenců a rytířů ducha, kteří z příslušné vědy smělým vzletem se vymanivše alespoň se pokoušejí, aby i v ostatních oborech vědy nebyli cizími, stále se menší; za to však vzrůstá počet těch nádenníků, kteří ve svá speciální díla se zahrabují a předvěkými rukopisy anebo nejvynalézavějšími fyzikálními přístroji v nejužším kruhu pracují, aby prospěli vědě anebo snad imponovali nezasvěcenci. Tyto můžeme bezstarostně ponechati jejich úspěchu: možná, že donesou si lísteček z oné veliké koruny, která zdobí opravdové vzdělance a skutečně veliké duchy, jimž jest hrůzou všeliká omezená jednostrannost; jejich sláva nevynikne z kruhu odborníků. Jednou zanikne zúplna, a proud následujících generací je pomine a jen pravým učencům věnce nesmrtelné slávy uvije.

Vědecké obory vzrostly v nepřehledné spousty, a častokráte spojíme před otázkou: „Co z nich dětem svým máme poskytnouti?“ – Dnes jde o to, aby se jen mnoho látky zpracovalo

a na dětskou paměť a rozum navěsilo, bez ohledu na to, nebude-li tímto přílišným množstvím mladistvý organism utlučen; ovšem: vědění jest ideálem naší doby. –

Přílišný nadbytek látky vědecké stal se rakovinou všech našich vzdělávacích ústavů. Praktická metoda, která pomíjejíc všeho abstraktního, staví názor za základ všech vědomostí a látku oživujícím způsobem projednává, neuznávajíc ji za cíl, nýbrž za prostředek k bystření rozumu, počala ustupovati tak zvané vědecké metodě, čímž vzniklo osudné mínění, že cíl výchovy naší mládeže hledati dlužno ve *množství* vědomostí.

Přál bych si, aby razilo si cestu poznání, že naší mládeži jest příliš mnoho vědecké látky zpracovávati, a že vědění jest sice mocí, ale nikoliv vždy pramenem blaha a štěstí.

II. Vzdělání

Nejsou to ani bohaté vědomosti ani učenost, jež nás a svět oblažují a nás k lepšímu životu a dokonalé lidskosti vedou. Ne učenost a vševědství povznášejí nás tak vysoko, že v neštěstí nezoufáme a v boji života neztrpčíme, že při změnách osudu myslí netratíme a nepohrdáme těmi, kteří chudí duchem jsou, ani nezmalomyslníme, když pokusy naše o překlenutí mezery v našem umění a vědění se ztroskotávají; nikoliv, není to učenost a nejvyšší míra vědomostí, nýbrž vzdělání, které nám útěchu skýtá ve všech nedokonalostech života a v konečnosti všeho vědění a umění.

Toto vzdělání posvěcuje velikého učence i zdobí největšího nevědomece. Jak chladnými zůstává nás učenec, jemuž schází vzdělání! Jak antipatickou jest nám učenost, která zná jen chladnou práci duševní a abstraktní výtvořiny mozku a která tak si libuje ve zdánlivé dokonalosti a duševní převaze anebo ve snu pozemské nesmrtnosti!

Jak blaze působí však na nás pravá učenost a pravý šlechtic ducha, který nejen ví, ale také *cítí* a *chápe*, a který se vším svým cítěním pracuje na stavbě lidského vědění a života a konečný cíl svého tvoření vidí ve zdokonaleném vzdělání lidstva a v pozvednutí jeho z mravního bahna a duševní nevyspělosti k *mravní svobodě* a dokonalosti, a který k těmto nejvyšším statkům lidským tíhne se vší *silou* a *láskou*.

Jest litovati, že v táboře učenců veřejné i skryté boje a spory se vedou o přednost té které vědy: Nepřou se jen o *hodnotu* věd, ale i o to, které místo jednotlivým přísluší. Jen z nedostatku vzdělání bylo vůbec možno, aby se učenci pro takovou otázku rozčilovali a spory vedli. A můžeme vůbec mluvit o *vědách*, anebo není snad pouze jedna věda, věda vůbec, jedno vědění? Nedostatku vzdělání přičísti dlužno, když přírodozpytcové i řeči jakožto část antropologie označují a tímto způsobem je pod nadvládu přírody postaviti se snaží, a to vědy, jež jako specificky duševní proti vědám

přírodním postavití dlužno a na jichž podklad pohlíželo se jako na „nejjemnější a nejvonnější květ lidského ducha“. Jest to směšný spor, když filologové a přírodopytčové se rozhořčují pro jakési přednosti věd. Každá věda jest částí vědění, a část jedna nemůže nikdy býti stavěna nad část jinou, jakmile obě celku slouží a jen v tomto případě cenu i význam mají. A mají-li už býti spory, tedy nechť jsou o užitečnost jednotlivých oborů, zdali snad Cicerové nebo Homérové svět více osvětili nežli Edisonové. Vzdělanec nebude se o sporné strany starati, maje za zbytečno o podobné otázky se hádati, ježto všechny vědy jsou částmi *jednoho* vědění, vědění *vůbec*.

Toto politování hodné podceňování a přeceňování jednotlivých oborů vědeckých bylo by na konec zůstalo jen neškodnou hrou, kdyby důmněnky o hodnotě a přednosti jejich nebyly vedly také ku směšnému mínění o přednosti jednotlivých učitelů nepůsobily tak škodlivým vlivem také na mládež, již toto přepínání a nedostatek vzdělání nemohly zůstati neznámy. Odtud také pocházelo nadsazování v podávání vědecké látky; každý učitel se domníval, že „jeho“ věda jest nejcennější.

Z jednostranného dychtění po vědomostech a z důrazu, který se klade na kvantum vědeckého materiálu, vyplývá více vnější nežli vnitřní vzdělání mládeže, vzniká také tímto způsobem zástup polovzdělanců, domýšlivců a přemudřelců, kteří dovolují si o všem mluvit, všechno posuzovati, kteří chtějí všemu lépe rozuměti a všechno lépe konati.

Nedoukové se všude vyskytují a uplatňují, jejich smělost a nestydatost staví se i proti nejskromnějším učencům, neboť jsou bezohlední a brutální, drzí a nezpůsobní. Tito polovzdělanci roztahují se ve všech kruzích vzdělanců a ruší dobrou společnost; vynášejí se svou moudrostí a nevědí ani, že nic nevědí; všude hlásají své liché vědomosti a s fanfárami rozhlašují své theorie a děsivé přízraky; zahnízdí se v úřadech správních i v tisku, v radnici i ve veřejných shromážděních, všude svou moudrost rozhlašující a „osvícenost“ na trůn přítomnosti povyšující; podněcují a štvou v lidu i podkopávají každou zdravou myšlenku; hlásají blahověstné

theorie a slibující sociální blaho vyssávají jakožto praví příživníci národní blahobyti; jsou postrachem vzdělanců a metlou našeho věku, ale tak, jak jsou, jsou úplně dětmi své doby, jen v této mohou žít a jen tato mohla je vychovati.

V proudech dnešní doby, která vždy více v hrubý materialismus upadá, nemůže to býti zvýšené vědění, co nás zušlechťuje a naše dítky k lepší budoucnosti vede. Škola i veřejný život, zvláště však *dům* a *rodina* musí dnes více než kdy jindy úkol svůj spatřovati v tom, aby zasvítilo jasné a ušlechtilé světlo *ideálnosti*, kteréž nerozněcuje v lidském srdci ono rychle hasnoucí nadšení pro skvělé zjevy, nýbrž spíše v pravdě čisté, vznešené citové vzněty pro nejvyšší ideu, ideu dobra, v němž spojuje se i pravda i krásno. Naším cílem vzdělání musí býti vyhledání a použití všech prostředků, jež dítě naše nezávislým činí ode všech nízkých pudů a shánění se po materiálních požitcích, lesku a tretách, a které je vedou k nejvyšší ideji, k živodárné studnici veškeré ideálnosti, jež sama jest pravdou a životem.

Čistá, neobmezená ideálnost není přívěskem vší výchovy a všeho vyučování, také nesmí se považovati za žádoucí přídavek k vzdělávání našeho ducha a srdce, nýbrž musí zcela sama v sobě býti i základem a korunou všeho našeho vývoje duševního a vzdělanosti.

Jednostranné sycení ducha a srdce nečiní ani mravně svobodným, ani nepůsobí způsobem oživujícím ani blaživě; není než zkrácením původně nám dané vlohy a tudíž krokem zpět a odvrácením od našeho plného účelu životního; nenastoupí-li pěstování ideálnosti, nebudeme-li se snažiti vésti naše dítko doma i ve škole, příkladem i poučováním, ve vědě i v umění vždy a vždy k pravdě, dobru a krásnu, tedy nepoznáváme pravého cíle veškerého lidského vzdělání a nemůžeme pravé lidskosti dojíti. Tato nespočívá však pouze na ideálnosti, ale i na humanitě. Nikoliv vševědství, také ne jasnost rozumu, nýbrž čistota názoru, energie vůle, jakož i úsudek, snášenlivost a humanita jsou znaky pravého vzdělání.

Ne vědění a učenost, nýbrž vzdělání, ne chladná duševní práce a jednostrannost, ale mravní oddanost, svědomitost, sebezapírání, ušlechtilá svoboda myšlení a konání vedou k ideální vědeckosti, kteréž dítko naše i náš národ velikými učiniti mohou, a čímž národ k nejvyššímu cílu dospívá: k dokonalé lidskosti.

III. Podmínky života rodinného

Na základě správného poznání, že nejsou to vědomosti, nýbrž pravé vzdělání, jež člověka šťastným činí, musí každá opravdově vzdělaná matka doznati, že dnešní náš systém výchovný nemůže činiti nároků, aby slouiti směl dokonalým. Když i s potěšením říci smíme, že v posledních desítiletích prapor tak zvaného školního vzdělání výše nežli kdy jindy jest třímán, přece jest nám také doznati, že rodina, tento původ pravé vzdělanosti, nedosáhla dosud oné ušlechtilé hloubky, již by míti měla.

Z písní a zpěvů našich básníků a našeho národa, z našich pohádek a pověstí vane ovšem duch, který jako jarní vánek lesy táhne a mnohé srdce mocně rozechvívá. Také tóny a melodie našich velikých mistrův a pěvců, jež svojí hloubkou všechny národy světa povznášejí, v mnohém českém srdci jasným ohlasem opět se ozývají. Avšak projdeme vlastí naší od severu k jihu, od východu k západu, a vnikněme v rodinný život vznešených i prostých a pozorujme jej při práci i odpočinku, při stole i při večerních besedách – je-li to vskutku ten slavený, povznášející český život rodinný, jež naši poetové a hudební výtečníci tak velebí? Nepodobá se spíše mrazivému větru, který mnohou rodinou proniká, anebo sypkému písku, na němž budujeme, a nebývají rodiny naše též častokráte zachváceny bouří a vichřicí? Avšak nezasvitne také tu a tam v rodiny naše jasné a přívětivé slunéčko? Zajisté, avšak jak často schází poznání, že nositelkou veškeré výchovy není ani škola ani život, nýbrž rodina, *matka!*

Chtěl bych do tak mnohého rodinného života našeho zaříznouti ostrým nožem a na mnohou matku zvolati: Hleď, ať neztratíš to nejkrasší, co ti bylo dáno, vystav si útulnější hnízdečko a bydlí v něm se svojími v užším spojení, poznej, že pole tvého životního působení není dlužno hledati v kuchyni a v komoře, ani v zahradě a v chovu dobytka, ani v šití anebo v kávových společnostech, nýbrž v ošetřování a vychovávání dětí! Nemáš býti jen hospodyní

v moderním slova smyslu, ale ve starém, totiž matkou, to jest vychovatelkou svých dětí a manželkou svého muže.

Praví se, že škola a život úkol svůj již vykonají. Škola! Na tu – již přetíženou – klade rodina stále břemena nová. Avšak škole nynější není možno – jak by sobě sama přála – veškerým vyučováním venkoncem vychovávat, neboť jí jest překonávat spousty vědomostí, aby dosáhla tak zvaných účelů svého poslání. To konečně poznává matka také, ale ovšem teprve potom, když je již pozdě. Utěšuje se však; vždyť život také vychovává a vzdělává – to jest věc známá – a v této naději odevzdá dítě životu. Ale život jest jako dravý proud; kdo do toho se dostane, nenaučiv se dříve plovati, ten bývá vlnami jeho unášen a nezřídka v nich i pochován.

Škola přítomné doby – volám k těmto matkám – poskytuje více vědění nežli vzdělání a musí mnohé velmi cenné momenty výchovné domácím vlivům ponechati. Nikdo není ku harmonické výchově dítěte více povolán nežli matka, která může je od kolébky až ku prvému kroku do širého světa opatrovati a vésti, baviti i poučovati, milovati i trestati, vychovávat i vzdělávati.

Země naše jest chudou zemí: z půdy jen těžkou prací plodů dobýváme a obchod nekvete, jakož i pěstění věd. Stát vydává ročně sta milionů, a přece právě ty osoby, které pro to nejvyšší pracují, pro nejvzácnější statky lidstva, pro humanitu a vzdělání, pro umění a vědy, dostávají jen nuzné služné, ba tisíce jich jdou takořka žebrotou, jak všude a častokráte způsobem pronikavým dosvědčuje bída mnohých umělců a básníků, spisovatelů a učitelů, jakož i nadprodukcí vyvolaný duševní proletariát.

Přelidnění na straně jedné, nedostatek peněz na straně druhé, způsobily, že tím nejvíce výchova mládeže trpěti musí, neboť bez jisté zámožnosti nemůže ani nejobezřelejší rodina a matka opravdu vzdělavatelný život rodinný udržovati.

S všeobecnou chudobou a malou zámožností zahnízdilo se i jiné zlo, klamně mínění totiž, že ke šťastnému svazku manželskému jest třeba pouze a jedině lásky. Mladý muž zasnoubí se, dokud je ještě žákem, studentem anebo nižším úředníkem, manželství počne

ideálně, bez uvážení velmi závažné otázky peněžní, a brzy přijde se pak k poznání, že nemožno jest plně a zcela žítí sobě a dětem. Na druhé pak straně jedná se dle jiného systému: muž bohatý na tituly, ale chudý majetkem, vyhledá a vezme si děvče bohaté. Jednání takové, nejsouc mravně omluvitelné, mstí se v mnohých případech; a pak je to opět dítě, které trpěti musí. „Však to nějak půjde“, praví se, anebo: „Dobrotivý Bůh nás neopustí“, a tím těší se po několik měsíců, avšak brzy stává se tato útěcha tím bezcennější, čím více nouze, chudoby a starostí domácnost obléhá, třebas svět sebe krásnějším se bytí zdál. Vzpomeňme si jen na miliony rodin úřednických, v nichž denně, ba každou hodinu citelně se ohlašují nedostatek potravy, nedostatek služebných osob, zahrady a dobrého bytu, času i prostředků vzdělávacích – jak může tu potom krásný život rodinný kvést a čím mají pak živeny býti jará mysl a ideální zásady vychovatelské? Jak mohou pak takové matky děti své nejen živiti, ale i vychovávat, na ně vzdělavatelně a způsobem ušlechťujícím působiti, aby na těle i na duchu stále krásněji se utvařovaly? Tu není ani dětské světnice, ani koupelny, ba ani vany ku koupání, ve špatném vzduchu, bez dohledu, všeho potřebny, dítky vyrůstají; matka je „hospodyní“, která myje a drhne, šije a plete, vaří a peče a která tisíce věcí musí konati, jež jí ve výchově dítek překážejí; co tu tedy úkol životní bývá věcí podřízenou, zakrňují děti bojem o život vždy více a více. Či nevypadá to takto anebo podobně také v mnohých rodinách našich lékařů, učitelů, advokátů a vyšších úředníků?

Neuzavírejme se před pravým určením našich dívek a žen, ale tažme se, má-li cíl vzdělané dívky v tom hledán býti, aby se bez všelikého uvažování o peněžní otázce zasnoubila a provdala a potom teprve pro zachování života svých dítek a také někdy i mužova vše možné konati musila, ale to nejdůležitější konati nemohla?

Jest to veliké zlo, jímž většina rodin trpí a jež idealností a bohatstvím citu nemůže býti paralysováno. Jak trpké zavznívají pak z úst mnohé matky žaloby, že kdysi, v mládí, mohla se věnovati

studiu přírody a umění a četbou a hudbou pěstiti mohla ušlechtilé cítění a mínění, nyní však že oháněti se musí smětákem a vařečkou a děti své že ponechati musí škole a budoucnosti, jen aby nízké starosti o bytí a zachování života byly potlačeny.

Všem krátkozrakým anebo lehkomyšlným mužům, kteří ač v chudobě, a často ještě zaviněné, ženiti se chtějí, mělo by se říci: „Počkej, až budeš míti jmění anebo postavení, potom připrav nevěstě své domácí krb, kterýž by ti pak vždy krásnějším a radostiplnějším učiniti mohla.“ Všem dívkám měly by ale matky říci: „Nehledej svého štěstí ve věcech vnějších, a necítíš-li náklonnosti a síly, abys jednou pro své děti žila a svůj největší a nejkrásnější úkol v tom spatřovala, abys je vychovala a zárodky nejušlechtlejších citů a mravního chování v ně vložila, pak zůstaň raději svobodnou! Nikoliv hospodyně v obyčejném slova smyslu, mohou národ náš k nejvyššímu stupni pozvednouti, ale matky!“

Jest to klamná pýcha, již se tisíce matek holedbají a v níž sebevědomě a vítězoslavně o jiných ženách praví: „Ach, ta není žádnou hospodyní; ta umí jen s dětmi po procházkách choditi.“ – Chyba lávky, milá matko, a kdyby opravdu také nic jiného nekonala nežli toto, ale s vytrvalostí, láskou a opravdovým vychovatelským porozuměním, pak měla přece ještě stokrát větší cenu, nežli všechny ony matky, které umějí sice svému muži dobré polévky uvařiti a svým dětem pěkné šaty zhotoviti, které ale nekrášlí a neosvěžují těla a duše, srdce a mysli těch, kteréž jim Bůh jako nejdražší klenot byl svěřil.

IV. Matka pěstounkou

Když jaro se svými teplými vánky v údolí zavítá, probouzejí se květiny z dlouhého zimního spánku, a zahradník pak v zahradě své ošetřuje a chrání tyto útlé dítky jara, – a brzy působením světla i stínu, vzduchu a tepla květiny sesilují, se protahují a natahují, kvetou a líbeznou vydávají vůni. Tu přicházejí pak přátelé a milovníci květin, aby jimi sebe i jiné potěšili.

A také tam v malém domku – v úzkém kruhu rodinném – čas od času přichází k životu květinka mnohem podivuhodnější stavby, a slzíc slibuje si matka, že novorozené dítě až do smrti své jako zřítelnici oka bude opatrovati a ošetřovati.

A tu k tobě, matko, volám: Dostůj svému slibu! Považuj vždy dítě své, jež Bůh ti svěřil, za nejkrásnější květinu.

Brzy poznáš, že dítě obzvláště rádo se zaměstnává se světem zvířat. Jak obdivuje se koni a krávi a jak miluje psa a holoubka! Žijet duševně v tom stavu, ve kterém člověk byl čistým dítětem přírody a v němž s polními a lesními zvířaty žil jako s bytostmi příbuznými, ba sobě rovnými. Na čerstvém vzduchu, jímž tvářičky červenají a krev a život se tvoří, a na posilujícím světle slunečním ať dítě pomálu k samostatnému myšlení, konání a snažení dospívá a hoch náš ať vzrůstá v muže, vyznačujícího se čistou myslí a duchem, plným síly, již ssál z přirozené a čisté půdy svého mládí.

Zde taž se, matko, zdali by ti nebylo možno, abys – milujíc, ochraňujíc a vzdělávajíc své dítě – nevedla je na základě života přirozeného a byla mu také vzorem, abys je ve stáří učinila nepoddajným vůči všelikým škodlivým a navzájem se křížujícím vlivům! O tom přemýšlej – a dovedeš-li toho, – tedy vzdělávej své maličké sama a pěstuj je doma, neboť pak jsi opravdovou pěstounkou a nepotřebuješ pomoci osob, které ne vždy s dokonalým porozuměním a skoro nikdy s přirozenou oddaností pracují a které spíše mateřskou školku ponejvíce za školu k učení považují.

Většina matek nemá kdy pro nejdůležitější svůj úkol, pro výchovu svých dětí. Tisíce jich musí chodit do dílen a továren, vydělávati chleba pro sebe i své maličké. Tolikéž rodin nemá ani chůvy, této chudičké náhrady za matku, a když potom matka ještě po výdělku jíti musí, pak jest ovšem *přirozeno* zavést dítě do veřejné školky mateřské.

Těm matkám však, jež tráví svůj čas při stolku toaletním a v salonech, a které jen málo dětí mají, mělo by býti hanbou, odevzdati dítě své dětské zahrádce, místo aby je doma, v nejkrásnější zahrádce – v domácnosti a rodině – viděly dospívati a síliti.

Dnešní život školní nemůže našim malým nikdy dosti pozdě býti poskytován. Trpíme chorobnou touhou, dáti dítě pokud možno rychle do školy, a docílíme tím předčasně zralých dětí, jichž bled'oučký obličej a chudokrevný život teprve tehdy je nám nápadným, když učení začíná jim býti břemenem, zatím co pozdě do školy vstoupivšímu dítěti jest radostí.

Jest chybou, považovati veřejnou mateřskou školku za ústav pro všechny děti; mateřská školka jest pouze nutným zlem.

A mluví-li již kdo o jejím blahodárném působení, tu může tak mluvit pouze vzhledem k oněm dětem, jimž domov není dětskou zahrádkou, protože jim matka pěstounkou býti nechce anebo nemůže.

Většina matek ani nenabyla přesvědčení, že mateřská školka není institucí zdravou, ale nepřirozenou, ani nenahlíží, že mnohé dětské zahrádky nedosahují cíle, velikými paedagogy jim vytčeného. Mateřská školka často bývá považována za školu k učení; tím běže ujmu svěžest a bezprostřednost myšlení a chtění dítěte a toto předčasně dospívá co do učebné látky a předčasně chudne na přirozené síle dětského myšlení a cítění. Považujeme-li však zase opačně dětskou zahrádku za pouhé hřiště, kde rozumné vedení jest věcí vedlejší, tu činíme dětskou mysl příliš roztržitou, která ve škole obecné pro uspořádané vzdělávání méně bude vnímavou nežli mysl dítěte na polo divoce vyrostlého, kterémuž však život školní se

svými zvláštnostmi často mnohých a poutavých půvabů poskytuje a zájem jeho vzbuzuje.

Pozorujeme-li veřejnou školku mateřskou ještě blíže, shledáváme i jiné závady. Předměty ku hraní bývají častokráte příliš malé a škodí pak očím dítek; nebývá také nedostatek ústavů, kde nehrávají si dětsky, nýbrž dětinsky; anebo jsou i takové ústavy, kde učitelce jest tak mnohé pouhou hračkou, a dítěti tak mnohé – trýzní. Mnohé správkyně nemají věcného vzdělání předběžného a upadají snadno v krajnosti: brzy způsobí, že hra jest beze všeho duševního vznětu, brzy přeceňují dětskou chápavost a učiní pak děti předčasně dospělými a otupělými, působíce tak škodlivě na pozdější činnost školy, která snadněji čistý, neporušený materiál k myšlení a vědění vésti může nežli již zkažený anebo jednostranně a škodlivě přetvořený.

Která matka však nad vychováním dítěte svého v útlém mládí bdíti nemůže, nechť obrátí se na takovou mateřskou školku, která jest rozumně vedena. Obětuj každý těch několik haléřů; jestiť to pro věc největší a cíl nejvyšší: pro výchovu a štěstí dítěte.

Která matka nemusí býti na veřejnou školku mateřskou odkázána, ať vyhne se jí; nechť opatruje svou drobotinu doma, nechť ji formuje a vzdělává, obveseluje a potěšuje, poučuje a baví, aby útlá tato květinka dětská byla vždy zdravější, volnější a vonnější, aby se vždy pevněji svými mladistvými úponkami mateřskému srdci vinula.

Jen domov, kruh rodinný, jest skutečnou mateřskou školku, neboť jen matka jest svému dítěti povolanou pěstounkou.

V. Rodina školou mateřskou

Ještě nikdy v žádné době neodkazovala se výchova dítěte škole jako v době nynější; škole připisuje se lví podíl na výchově mládeže. Škola musí prý nejen dopomoci dítěti k pokladu vědomostí a dovedností, ale má mu býti též podporou a základem mravnosti a charakteru. Ba, nemůže-li někdy matka malého nezbedu zkrotiti, nezřídká bývá tak neprozřetelná, že mu vyhrožuje učitelem, který prý ho již zkrotí.

Matka zapomíná, že v prvé řadě jest to ona a rodina, jež trvalý vliv na mravní a praktickou hodnotu dítěte vykonávají, a že rodina vůbec jest schopna zmařití vše, co škola v uvedeném směru pro mládež učiniti mohla.

Rodina a dům otcovský jsou pravé dětské zahrádky. Dítě má doma jako v čisté, svěží, zelené zahradě vyrůstati, ve které zvláště matka má mravní myšlení a konání, jakož i tělesný vývoj jeho opatrovati; jen tam, kde srdečný život a vědomé jednání panuje, mohou mladistvé zárodky pučeti a růsti.

Otec jsa povoláním vázán, nebývá často ani o polednách doma; matka bývá domácími pracemi zaměstnána a ponechává děti samy sobě anebo svěruje je prostomyslné chůvě. Zpravidla nebývá také zvláštní dětské světnice; tisíce dětí tráví svou dobu oddechu ve zkaženém vzduchu světnic obytných, anebo na chodbách městských bytů hromadných, anebo v uzavřených dvorech, kde není ani vzduchu, ani slunka, ani svěží zeleně stromů a trávníků. Dětských pokojů nenalzáme častokráte ani u bohatých a dobře situovaných rodičů.

Jako dospělý cítí, že jest mu třeba zvláštní pracovny, tak i dítě. Chuť ke hře roste, když mládež ve vlastní světnici hravě ku práci se vede. Nedostatek dětské světnice dá se jen značnějšími obětmi opět přibližně nahraditi.

Pravidelné koupání stěžuje se tím, že málokde mají koupelnu anebo jen i koupací vanu.

I mnohé bohaté rodiny pokládají koupelnu za přepych, a neschází ani rodiny, které sice koupelnu mají, ale jí nepoužívají, anebo ji mají na nepříhodném místě. Koupelna a dětská světnice měly by vedle sebe položeny býti a to možno-li v hořejším poschodí, aby děti měly světnici suchou.

Protože u nás velmi zřídka má kdo svůj vlastní dům a dokonce již i na venkově v hromadných bytech se bydlí, měla by rodina tím více se snažiti, žiti uzavřeně. Jako stát tak i rodina má míti jisté ohraničení, aby cizí živly výchovu nerušily a individuální a harmonické vzdělání nepoškozovaly; toho jest tím více dbáti, že – jak známo – každá stavba rychleji jest stržena, nežli vystavěna. Anglická výchova má v tomto směru přednost před naší, neboť Angličanu jest „můj dům – můj hrad“, a proto již od začátku výchovy ví o svém dítěti, že toto nalézá se v jeho domě, na jeho dvoře, v jeho zahradě, a tak vychování může se lépe kontrolovati i vydatněji prováděti.

Dokud rodině nelze půdu, na níž dítě vychovává, cizích osob dle přání zbaviti, protože nemůže se prostorem uzavříti, dotud nenabude jistoty, zdali její snahy nejsou zdržovány, seslabovány anebo dokonce cizím vlivem rušeny.

Tam, kde jsou byty hromadné, kde děti nejrůznějších rodin a tudíž i nejrůznějšího vzdělání odkázány jsou na chodby, nádvoří a ulice, nemůže dítě pociťovati, že vyrůstá na přirozené půdě výchovné, a pak není možno, aby vychování jeho nebylo neúplným, ne-li přímo pochybeným.

Otcovský dům a rodina jakožto půda, na níž jest vychovávati, nesmí býti ani suchá ani příliš výslunná, neboť jednostranné vychovávání anebo slepé povolování jsou stejně záhubny; jako nesmí býti všem cizorodým živlům přístup dovolen, tak také na druhé straně musí vychovatelské působení různých osob býti v souhlas přivedeno. Nesmí se ani péče o tělo zanedbávati ani vzdělávání ducha a srdce přeháněti; rozdělení práce a odpočinku, hry a učení, vážnosti i veselosti má se státi vzhledem k síle, schopnostem a účelu a neúnavně se pak musí prováděti. Domácí

výchova vyžaduje právě tak rovnoměrnosti a mnohostrannosti jako jednotného zpracování.

Vynasnaž se, abys půdu své dětské zahrádky zúrodněla s vytrvalostí, čistotou a láskou; přičiň se, aby duševní spoluzítí s mužem a dítětem bylo vždy vroucnějším, krásnějším a vzdělavatelnějším, poskytujíc dětskému srdci svým příkladem a oddanou láskou slunečního paprsku i vláhy, aby s tebou a vedle tebe sílilo, kvetlo a zrálo! Tys zahradnicí a rodina tvá zahradou.

VI. Základ veškeré výchovy

Zahradníci usilují o všelicos, jedni pouze o jedno, jiní o mnohé; vždy ale věnují každé věci práci i péči největší.

Když si matka ve svém vychovatelském působení žádného určitého, zvláštního úkolu nevytkne a pouze činí, co jí právě v cestu přichází, nastane v její dětské zahrádce nepořádek, a může se státi, že na konci své dlouhé práce pozná, že svým nerozvážným a bezúčelným počínáním nic řádného nedosáhla, ba ještě mnoho škody způsobila.

A tážeš-li se, které jest to nejvzácnější a nejcenější símě, jež bys v srdce dětské měla vkládati, nejmenuji ti ani vědění anebo rozum, ani sílu paměti anebo některou vědu či umění, nýbrž *sílu mravní*, neboť tato jest hlavním, stěžejním bodem veškeré výchovy.

Tážeš se dále, co tím míním. Jsou lidé, kteří velmi nedostatečné výchovy požívali. Vyrostli bez opravdového života rodinného, bez vzdělavatelného vlivu na vůli a srdce, ducha a mysl, častokráte v mnohem nepříznivějších poměrech nežli rostlina na pustině a zvíře v lese. Možná, že mají značné vědomosti a dovednosti, ale ztrácejí sílu ku práci a smysl pro lepší, vyšší život a konečně dospívají k tomu, že nemohou se nad své bezúčelné žití a bytí povznésti, neboť jsou bez vůle a stali se hříčkou všech vlivů, které na smysly příjemně působí a všelikým náruživostem hoví. Tato třída lidí nemá morální síly.

Pak jest jiný druh lidí; v mládí, zvláště v domě otcovském, dostalo se jim hojných podnětů ke zdravému a tvořivému životu a konání; práce byla jim již v dětském věku rozkoší, a zábava jen prostředkem k novému tvoření; v dospělejším věku sílily a mohutněly čím dále tím více kořeny jejich žití; chápali vážnost života i své vlastní určení; usilovali vždy a všude o dobro, pravdu a krásno i o vnitřní utváření své vlastní osoby prací, mravností a ctností, a tak dospěli k tomu, že uměli se ve všem, i v nejtěžších poměrech životních povznésti nad nízkost a obyčejnost, jakož i nad

potupnou nesamostatnost, ano i nade všechna protivenství a všeho druhu pokušení. Takoví lidé mají mravní sílu.

Mravní síla jest tím zázračným fondem, z něhož člověk jen brátí potřebuje, aby se učinil mravně vyšším, své lidskosti důstojnějším a šťastnějším; jest to plamen v našem nitru, jenž nás zahřívá a udržuje, i když působí na nás vlivy zarmucující anebo nás svádějící a snad i život a mysl naši ohrožující.

Řekneš, že pak jest tedy mravní síla tím prostředkem, který učiní člověka dokonale dobrým. Není tomu tak; ale jako se morální slaboch nesnadno anebo vůbec povznést nemůže, tak velmi rychle pozvedá se člověk, mající dostatek mravní síly, a čím je starším, tím řidčeji klesá a tím rychleji se opět pozvedá. Kdo však má jen málo síly morální, tím častěji klesá, čím více stárne, a vždy řidčeji se opět pozvedne. Z té pak zkušenosti, že muž snadněji mravně klesá nežli žena, že však mravně kleslá žena nesnadněji se opět pozvedne, nežli mravně kleslý muž, poznáváš, že u obou jest stín stejně veliký, a že tudíž hlavní úkol výchovy hochů i děvčete záleží v tom, aby mravní síla neustále byla živena.

A tu mnohé matky, když také základní ctnost veškerého vychovatelského působení poznaly, jsou toho mínění, že této dosáhne se pouze vyučováním náboženským a mravoučným; jiné opět myslí, že bohaté vědění a důkladné pěstování schopnosti rozumové nejlepším jest prostředkem k utužování mravní síly, protože chytrost jest zbraní. Avšak jako stáří, tedy bohatá zkušenost, nechrání před hloupostí, tak i uvedené domněnky nejsou ničím jiným. Není to pouhé vyučování náboženské ani vzdělávání rozumu, nýbrž celé ovzduší, jímž domov dítěte jest provanut, vzor a praktické působení rodičů, jakož i způsob, kterak doma vzdělává se mysl, srdce a duch, jež dohromady toto semeno v dětské srdce zasévají a vůli mládeže vzrůst, sílu a směr dávají. Při poučování i při zábavě, při hře i v obcování společenském, ve škole i v kostele, doma i na procházce – vždy a všude musí se pracovati k tomu, aby mravní síla byla vzpružena a živena, a čím častěji a lépe matky a vychovatelé tento mravní fond rozmnožovati dovedou, tím více

sesílí a tím snáze bude dítě všelikým škodlivým vlivům vzdorovati. Nejvíce matek chybuje zajisté v tom, že se domnívají, že dítě vede se k mravní síle tak zvaným moralisováním. Tak jako dospělého každá četba, v níž moralisující tendence prosvítá, v nejčastějších případech ani neuspokojuje ani na něho zamýšleným účinkem nepůsobí, tak již i útlá dětská přirozenost jest toho způsobu, že nechce býti vedena k dobru ustavičným moralisováním. Často můžeme pozorovati, že jsou dětské povahy, které samy od sebe po dobru usilují a o zmohutnění své slabé vůle bez přímých podnětů anebo diktátorských zákonů usilují, které však ustavičným moralisováním, opravováním a trestáním stávají se svéhlavými a zlomyslnými. Ať se každá matka střeží dítě své unavujícími kázáními kaziti, neboť i poslušné dítě právě tak jako dospělý člověk nemůže obratem ruky pozbyti slabosti vůle a mravního nedostatku, i při stálé vůli je k polepšení potřebí času. Popřejme dítěti času a snažme se je trpělivostí a šetrností na cestu dobra a mravní stálosti přivést.

To se ovšem nedá z knih naučiti, a také já nemohu tedy v těchto svých listech říci anebo ukázati, jak kdy a kde mravní sílu dítěte živiti můžeš. To jest umění, – jehož – nemáš-li je již od přírody – nezískáš theoretickým studiem, nýbrž jen bohatou zkušeností.

Na štěstí jest dosti matek, jež toto umění znají a nescházejí tudíž dítky, v nichž života schopné kořeny mravní síly se zapouštějí. Národ náš – přes mnohé nedostatky v domácí výchově mládeže – má ještě dosti mravní síly, a možno poznati, a statisticky dokázati, že přibývající všeobecné vyučování tuto mravní sílu v naší mládeži ani neutlumilo ani nezahladilo, spíše ještě pokrokem školního a obecného vyučování mravní síla vzrostla, ne snad, že by pouhé vědění mravnějším činilo, nýbrž protože také vyučování má hodnotu výchovnou, t. j. vzdělávací.

Pěstuj a posiluj tedy mravní sílu svého dítěte, neboť bez této vše vníveč se obrací, a květ plod v sobě marnivou sobeckost nesou.

VII. Výchova k individualitě

Byl čas, kdy otec byl učitelem a matka vychovatelkou svých dětí; tehdy ani hromadné vyučování a vychovávání, ani guvernantky nebyly náhradou povinností matčiných; každé dítě mělo takřka svého vlastního učitele.

V dnešní době ovšem jen v nejjřídších případech mohou rodiče být dětem svým učiteli; hromadné vyučování stalo se – jako tak mnohé – nutným zlem, jež má arci také i světlé stránky. Avšak tím, že domov vždy více se snažil zbaviti se svého vychovatelského úkolu, kterýž na bedra školy vkládal a tato pak že místo dřívějšího malého počtu dětí celé spousty jich vyučovati musí, povstala jedna z největších chyb našeho vychovatelství: vychováváme příliš málo samostatné lidi a osobité (individuální) povahy.

Dosáhli jsme skvělých úspěchů ve mnohých oborech života, přece však nemůžeme tvrditi, že lid náš přiveden byl také k potřebné samostatnosti, k žádoucímu sebevědomí a k dostatečné individualitě; příliš mnoho vyučujeme a příliš málo vychováváme, zvláště však při výchově mládeže zapomínáme na vývoj individuální.

Pohlédněme jen v náš život. V mnohém zůstali jsme své národní svéráznosti věrni; ale v celém životě rodinném, školním i veřejném nabyla hromadná výchova převahy nad individuální. A je-li již třeba, aby důstojníci celým zástupům veleli, anebo aby jediný učitel vyučoval šedesát i více dětí nejrůznějších povah a nejrozmanitějšího nadání stejným způsobem, dle určité metody a v téže době, anebo když dvacet i více úředníků v kanceláři dle náhledu svého představeného pracovati musí, tedy přece není nutno, aby i matka děti své vychovávala dle jednoho vzoru, šablonovitě, t. j. všecky jako jedno a jedno jako všecky.

Řezbář má pro různé druhy dřeva různé nože a nástroje, a právě proto dovede i z toho nejtvrdšího a nejkřehčího dřeva nejobdivuhodnější tvary vytvořiti. Rodina také tu velmi často

chybuje. Jest bolno pozorovati, kterak mnohý otec a mnohá matka jednají se zvědavým a vědychtivým dítětem, jež prosíc o vysvětlení a poučení k nim přichází; nepopřávají mu žádné samostatnosti, stále mu poručníkují a zvykají na provázku choditi, a když pak zralejší léta se dostaví, tu se divíme, že tak mnoho dospělých lidí nemá potřebných schopností.

Hrající sobě dítko proháněti se chce po zahradě - musí jíti do světnice, obávajíť se, aby nezdivočilo anebo nenavyklo si lenivosti; vyřezává si nejraději něco ze dřeva - rodiče odeberou mu nůž, ač je již dospělejší; staví si mosty, stroje, různé stavby, zhotovuje si nástroje a různé přístroje - rodiče tomu zabraňují. Tu hoch má nadání pro kreslení a malbu, avšak otec chce, aby studoval a nutí ho učiti se latině a řečtině. Zde zase jiný, který by rád byl zaměstnán ve volné přírodě, úpěnlivě prosí rodičů, aby ho z gymnasia vzali, avšak matka kategoricky prohlásí, že v jejich rodině vždy nejstarší syn byl lékařem. Jinde zase poručí důstojník svému synovi, jenž by rád studoval, aby byl vojákem; konečně dovoluje mu studovati, ale vyměňuje si hned, že syn musí studovati práva. Takovým a podobným způsobem bere se dětem ve vznešených i nízkých kruzích potřebná samostatnost a neponechává se jim volný vývoj a rozvoj sil duševních a dovedností.

Stav řemeslnický nemá celkem rovněž mnoho těch, kteří v těžších případech samostatně jednají. Příčinou toho není pouze nedostatek řemeslnických škol, ale zvláště ta okolnost, že se hoch ani doma, ani v učení ve vlastní samostatné činnosti dostatečně pokoušeti nemůže.

Ve školách jest namnoze nemožno, aby se k individuálnosti dítěte přihlíželo. V této dlouhé době duševního vývoje dítěte klademe důraz na vědění a paměť, a poněvadž záleží na tom, abychom dosáhli cílů, jež v uschopnění pro veřejný život záležejí, nemáme ani času ani síly, abychom se dle přání a povinnosti věnovati mohli individualitě svých svěřenců.

Anebo kde ve stavu úřednickém nalézáme, aby se mladíkovi naskytovala častá příležitost cvičiti se v individuálním konání? A nejsou naproti tomu dány obecenstvu přesné předpisy o mnohých

věcech, jako titulaturách, úpravě dopisů na úřady atd., jež směšné poručníkování a nesamostatnost obecnstva na jevo dávají?

Také ve společenském životě nacházíme málo samostatnosti. Klepařství a strannickost mnohých kruhů a společností, často sebevědomým jednáním lidí pevné povahy vyvolané, jsou právě důkazem nedostatečného pěstění individuality.

Nedostatek výchovy k individualitě jeví se zvláště v kruzích vědeckých a uměleckých. Jest málo mužů, kteří za základ svých vědeckých pozorování a uměleckých výtvorů kladou vlastní metodu a individuální provedení. Nejen že talent a genialnost nejsou zjevy všeobecné, ale mnozí nemají ani odvahy, aby se svými myšlénkami, metodami a výtvary na veřejnost vystoupili; a když některý umělec, všech tradic se sprostiv, vlastním způsobem maluje, komponuje, v mramoru anebo v kameni a ve dřevě pracuje, ihned se z toho udělá metoda a systém, a přecetným mladíkům jest normou a vodítkem originalnost druhého, individualita originálu a způsob cítění a pojmání genia, čímž nejen vznikají karikatury a díla břídijská, ale i mnohý talentovaný mladík dospívá pouze k prostředním výkonům. Autoritářství a napodobování originalnosti přispěly také i jiným způsobem k mnohým neutěšeným zjevům.

Vstupme ale nyní do přírody a pozorujme ji. Neučí nás, že máme individuálně vychovávat, protože každá živoucí bytost má svou zvláštnost a individualitu? Nemusíme růže jinak ošetřovat a pěstovat nežli stromy ovocné? Neliší se svou bytostí zcela koně od koček a psi od holubů? Zkušenost ale učí dále, že také pes od psa se bytostí svou liší, a že nemohou ho všichni stejně dobře cvičiti anebo chovati. Pták jest zdrav a vesel v ošetřování určité paní, v rukou jiné i při stejné potravě a za stejných poměrů světla a tepla churaví a snad i umírá. Příroda vytváří množství, učí však, že všechny rody a druhy vyžadují svých zvláštních poměrů tepla, světla, půdy, potravy i vzduchu. Co podaří se zahradníkovi jednomu, nezdaří se druhému, a táž rostlina, která u jednoho vadne, omlazuje se ošetřováním druhého. –

A což nepozorovala již každá matka, která má několik dětí, že není možno všechny stejným způsobem vychovávat? Tak jako s hochem ve mnohých věcech zcela jinak jednat se musí než s děvčetem, tak zase s jedním hochem jinak nežli s druhým a s tímto děvčetem jinak opět nežli s oním. Tento má zapotřebí mnoho vnějších projevů lásky anebo laskavého pobízení, onen cítí lásku své matičky, i když tato ji příliš na jevo nedává, a potřebuje vážného napomenutí. Jedno děvče musí k pravdymilovnosti býti vedeno, druhé se rmoutí, když se její výpovědi málo víry přikládá. S různými dětmi jest nám různě zacházeti, neboť vlohy tělesné i duševní, bytnost i povaha jsou u různých lidí různé, právě tak jako v přírodě dva listy nikdy nejsou úplně stejné.

Proto vystříhej se, pokud ti jen možno, abys opomíjela přihlížeti k individualitě svého dítěte. Stopuj přirozenost a bytnost svých dětí; sleduj jejich hry a práce; snaž se je v tom uchopiti a k tomu je vésti, k čemu ti pokyn dávají; ponechej jim jejich individualitu a neobávej se o ně, neboť otužená morální síla je bude podporovati a vésti, když také někdy počínající individuální vývoj jim bude zdánlivě meze klásti. Uvaž, že mnoho duševního majetku národa se promarní, když se talenty a síly jeho mládeže nevyhledávají anebo když se jim k nejvyššímu vzdělání nedopomůže.

VIII. Výchova tělesná

Nezůstalo ti asi tajno, že statistika ujala se úkolu, stanoviti zdravotní poměry tvého dítěte. Všude sbírá se statistický materiál o očních, ušních a plicních nemocech školní mládeže; zakládají se spolky proti přetěžování dětí, konají se zkoušky ve školách s topením parou a vzduchem, jaké účinky má světlo plynové nebo elektrické věci to, jež všechny směřují ku zlepšení vnějších poměrů školních na zdraví mládeže.

Není však záhodno, aby hned od prvního počátku doma se ke zdraví dítěte přihlíželo, aby nezačalo choditi do školy již s ústroji onemocnělými? Co prospívají pak ve škole přimidla a podpěry, když mladistvý materiál již z domu je tělesně poškozen anebo nepravdělně vyvinut.

Jest mi nemožno, abych pojednal o lékařských otázkách dětské výchovy v domácnostech; odkazuji tu na spisy, odborníky sepsané, jež o tomto předmětu jednájí. Kéž není matky a vychovatelky, jež by se zlatými radami a pokyny v knihách takových obsaženými neřídily; kéž i naše matky záhy výchovu svých dětí započnou výchovou tělesnou, neboť nejen děti jiných národů, ale také české vtrženy jsou ve vír moderního rychlého způsobu života.

Častokráte klade se otázka, může-li se malé ještě dítě tělesně trestati. Odpověď na to byla vždy subjektivní. Každý jednotlivý případ vyžaduje zvláštní úvahy; neboť jako nesmí se dítěti dáti nejmenšího tělesného pokárání, když křik jeho jest projevem tělesné bolesti anebo nevolnosti, způsobené snad i nepřirozenou polohou těla nebo jednotlivých ústrojů, tak zase v jistých případech nemá býti dítě ušetřeno citelného pokárání, neboť zbytečný křik malých dětí nepřestává vždy sám od sebe, nevšímáme-li si ho. Tu jest pokárání na místě, jinak dítě navyká si i při nejmenším neklidu tak dlouho křičeti, až se jeho svévoli povolí. Tím podporuje se hned v první době života výchova dítěte, zvláště utváření vůle.

Čeho zvláště jest se vystříhati, jest tělesné přesycování dítěte. Touž měrou, jak škodí tělesnému organismu jeho, právě tak škodlivě působí i na duševní jeho rozvoj. Z překrmení vzniká nevykořenitelná žravost, a jest známo, že děti, tak zvaní jedlíci či žrouti, čím dále tím více v chápavosti a v paměti ochabují, malátní a slábnou a časem k nejneschopnějším žákům náležejí. Přirozeně pak rodinou takto vychované povahy opožďují se ve svém vzdělání a konečně musí zakrnět; tělesné přesycení překáží veškeré činnosti svalové i nervové a stává se východištěm lenosti a žádostivosti, jakož i nervosního předráždění vůbec.

Toto nervosní předráždění vyžaduje vůbec největší opatrnosti. Jak ale v této věci v mnohých rodinách to vypadá? Aby dítě utišilo a sebe každé námahy pokud možno zbavily, sahají mnohé matky k rozličným umělým dráždidlům, ku sladkostem a hračkám, k pestrým a křiklavým barvám, k tak zv. nevinným, mysl dětskou rozptylujícím prostředkům. Následek dostavuje se vždy, třebaž i později; neboť takové a podobné prostředky jsou jen dráždidla, která slabé síly dítěte konečně na poslední vzplanutí redukuje; následující na to únava jest pak ovšem čím delší, tím větší. Následek toho jest, že celý organismus časem tělesně i duševně schází, že dítě nemůže nikterak ve škole konati to, co tato od něho požaduje, a že jest tak mnoho dospělých lidí, zvláště v tak zvaných lepších stavech, kteří více nepříjemností než příjemností způsobují.

Nemnoží se snad rok od roku ústavy pro nervové nemoci? A jaký obraz skýtají ústavy pro slabomyslné a choromyslné?

Častokráte bývá matka toho mínění, že jejímu dítěti nesmí býti ublíženo, že žádný žal je nesmí potkati. Nedá se upříti, že mnohá strast také zpětně na tělesný vývoj dítěte působí, protože mladistvý organismus ještě jen slabě odporovati může; když však tyto strasti toho druhu jsou, že dětskému organismu neškodí, pak nechať jen jich dítě někdy zakouší, protože se již v mládí má učiti, v trpělivosti a odříkání se cvičiti.

IX. Příroda

Když tvé dítě prvá léta v těsné domácí zahradě strávilo, zaveď je pak ven do boží přírody a dopřej mu, aby čerstvý vzduch dýchalo a sluneční paprsky na hlavu jeho dopadaly, až zčervenají jeho líčka, a brzy uvidíš, jak spřátelí se s květinami na louce a stromy u bublajícího potoku. A když tvůj syn povyroste a ve městských zdech pilně Qvida a matematiku bude studovati, pak často pojme jej touha, vrátiti se ke svému potůčku anebo v jedlové lesy pospíchatí a řeči přírody naslouchati.

Jak podivuhodný jest tvůj život a tvůj šat, jak vzdělavatelná jest tvá mluva, přírodo! Dýšeš lásku a svými jarními vánky v mnohé malomyslné srdce vléváš naději a novou sílu. Bohatost tvých barev, pestrost tvých květů, trilkování tvých pěvců, bublání tvých potůčků a moře hvězd nad našimi hlavami a tisíce tajemných věcí – kdož dovedl by je opěvovati a uměl namalovati?

Věčný vznik a vývoj a ustavičné umírání a zacházení, nikdy klid, vždy pohyb a tvořivý život, nikde smrt, všude vzkříšení!

Pojďte, učenci, a pokuste se vyzkoumati tajemství konce! Pojďte, básníci, a zkuste opakovati poesii přírody! A vy, malíři, pojdte a pokuste se štětcem svým napodobiti kouzlo barev a tvarů přírody!

Anebo kdo dovede napodobiti kapku rosy anebo paprsek sluneční, v němž tato se třpytí? Kdo dovede jen jediný ledový květ na okně vytvořiti?

S obdivem stojíme před miliony tajností a snažíme se ty nesčetné tvary, barvy, pohyby, zvuky a síly vyzkoumati a do služeb svých uvéstí. V přírodě není nic drahocenného, čeho bychom nemohli užiti, nic pěkného, čím bychom se nemohli potěšiti, povzbuditi a vzdělati. Příroda jest nevyčerpatelná studnice, z které lidstvo nabírá, a poskytuje-li jednomu plno nejčistších požitků, jest druhému vzorem a mistryní, a kdo jí rozumí, ten jest pravým vychovatelem a lidomilem.

Kolik však je těch šťastných, co mohou žít v přírodě a s přírodou? Anebo lépe: kolik je těch, kteří by mohli, ale nečiní tak? A konečně: Kolik je těch matek, které přírodu činí nejlepší přítelkou a družkou svého dítěte, aby mu dodaly čistoty, krásy, vyššího snažení a citění?

Tu sedí doma ubohé děti, a dá se jim nějaká hračka anebo se vyvedou na půl hodinky do přírody, kterou jim ale nikdo neotvírá a pro jejíž divy a krásy jim nikdo srdce neotvírá. Kolik matek to také dovede, a kolik vychovatelek to činí? Odkud pak také má většina našich žen hlubšího porozumění pro přírodu nabyti, když místa, kde vzdělání nabyly, totiž domov a vyšší dívčí škola, nejsou vždycky přizpůsobeny lásku k přírodě tou měrou pěstovati, jak by měly, tak totiž, aby příroda dívkám k srdci přirostla.

Tu mnohý učitel učí o zvířatech afrických a o kamenech na Labradoru a v Chile, o palmách a cedrech, anebo houf mladých slečen všemožně se namáhá, aby si zapamatovaly, kolik zubů má tygr a kolik žeber má had, anebo jak nazývají se třídy rostlin dle Linnéa a jak dle Decandolle, a rychle utrhnou květ s lodyhy a rozškubají jej, aby zvěděly, kolik tyčinek má tato rostlina, do které třídy umělé a přirozené soustavy náleží, a jásajíc nad těmito vědomostmi opouští mnohé děvče třídu a školu. A vzdělávací hodnota?

Který učitel chce přírodní vědy vzdělavatelně probírat, přichází přechoť v rozpor s cílem, methodou, časem i řádem, neboť v určité době musí určitým způsobem dosáhnouti cíle, který s jeho cílem není totožný.

Opomíjíme mládeži doma ukázati přírodu jakožto přítelkyni a vychovatelku člověka, ani pěstování květin a jiných rostlin v pokoji, ani ošetřování zahrady neužívá se vzdělavatelně a ve školách také ještě nepřišla doba, aby se přírodní vědy jako předměty vzdělavatelné projednávaly; vše se roztrhá a rozkouskuje a v systematiku řadí; o rostlině se pojednává v době květu, avšak na vznik, vývoj a zaniknutí rostliny, tedy na rostlinu jakožto bytost a jedince, ohled se nebere. Poznání, že vyučování o přírodě má se

dítí v přírodě a s přírodou, že spíše má více vzdělávati a vychovávati nežli vědeckého materialu poskytovatí, dosud se v praxi neuplatnilo. A přece právě ve vyučování o přírodě nemůžeme lépe učiniti, nežli započítí s jejím vznikáním a její život sledovati a ukázati, že jedná dle nezměnitelných zákonů, že její umírání jen zdrojem nového jest života a že člověk uprostřed jejího podivuhodného koloběhu stojí a jen tehdy ji může opanovati, když jí a jejím zákonům rozumí.

Uprostřed přírody v dusné světnici anebo v těsné školní budově učíme přírodě, nezní-li to jako posměch? Anebo matka přichází s učebnicí, opatřenou špatnými obrázky přírodopisnými, aby dítě uvedla v tajnosti přírody, není to, jako by někdo četl pouze název knihy? Rci, povedeš-li tímto způsobem své dítě k přírodě, naučí-li se toto ji milovat, a vzdělá-li se přírodou pro vše krásné a povznášející?

O nikoliv, všecko pěkné mluvení a popisování přírody a její divů jest marné, když dítěte svého nezavedeš do zahrady, k potoku, na pole a do háje; neotevřeš-li mu nejkrásnější ze všech knih a neučiniš-li mu přírodu zdrojem blaha a nejčistších radostí. Uč dítě své přírodu poznávati ve přírodě, ukaž mu její moudrost, její divy, její čistotu, její vznik i zánik! Potom vycvičí se také smysly dítěte tvého, jeho pocity budou k čistotě a božství směřovati, jeho mravní základ vzroste, a ty mu dáš více než zlato a statky na cestu životem, neboť příroda jest boží chrám a dílna!

X. Výchova náboženská

V otázce náboženské výchovy měli theologové a paedagogové často nejružnější a nejopačnější názory a názory.

Otázka náboženské výchovy nemá nic co činiti s vyučováním náboženství; toť dvě zcela rozdílné věci, jež by v rodině správně měly býti rozpoznávány.

Náboženská výchova nemůže jediné školou býti poskytována; povolanými činiteli jsou tu rodina a kostel.

Nynější škola pečuje v první řadě o vzdělání rozumu, vědění a paměti; její výchovná činnost nemůže býti taková, jaké vyžaduje výchova náboženská. Náboženství neznámá vědění, ani rozuměti anebo chápati, nýbrž věřiti. Tím pak, že ve škole uděluje se vyučování náboženské, dospěla převážná většina rodičů k názoru, že v rodinném kruhu netřeba zvláště osvědčovati náboženského života, když přece škola náboženskou víru budí a pěstuje; pak také nynější směr časový není obzvláště nakloněn, poskytovat dětem výchovu v *pravdě* náboženskou.

Škola ovšem může náboženským vyučováním vysvětlovati články víry určitého vyznání náboženského a také je v paměti dětskou vštěpovati; tím však nemůže učiti víře anebo víru samu mládeži vštípati. Protože náboženství jest věcí víry, a jen víra, nikoliv vědomosti, člověka spasí, tak také žádné náboženské vyučování nemůže býti považováno za prostředek, jímž se dítěti ku víře dopomáhá. Z tohoto důvodu neměla by ani škola ani rodina ve vyučování náboženství viděti více nežli jen učebný předmět školní; prakticky se to také tak činí při zkouškách z náboženství, které se ovšem nevztahují k víře žákově, nýbrž pouze k jeho náboženským vědomostem, neboť víra jest individuální a nemá s vědomostmi náboženskými nic společného. Proto také náboženství nemůže udělováno býti celé třídě a to v téže době a tímž způsobem. Veškeré vyučování odnáší se nejdříve k vědomostem a dovednostem a působí z venku dovnitř, od vyučujícího na učícího se; náboženství

jakožto věc víry roste však z nitra na venek, bez vyučování, bez paměti a bez cvičení rozumového zapouští kořeny volně a nehledaně a častokráte i tam, kde toho vyučováním a jinými prostředky docíliti ani nehodláme. Jako nikdo nemůže na určitém místě povrchu zemského vykouzlití určitý pramen vody, tak také žádný učitel a žádný duchovní nemůže z dětského srdce vyčarovati určitou víru. A nejméně způsobitou vésti člověka k víře jest hromadná výchova, která sice poskytuje náboženské vědomosti, ale víry určitého náboženství anebo vyznání dáti nedovede.

Ovšem modlí se dítě tak, jak je učíme; v kostele i jinde při církevních výkonech vykonává tytéž obřady jako dospělí; a ve škole konečně náboženským vyučováním tak se vychovává, že jen to které náboženství nebo vyznání má za pravé a jedině spasitelné. Je-li to však probouzením a pěstěním náboženských představ a citů, vůbec výchovou k víře a zbožnosti?

Kdo myslí, že vyučování náboženství k víře vede, ten za jistých okolností dítě od víry a zbožnosti ještě oddaluje, tehdy totiž, když jest toho náhledu, že rodině není třeba zbožnost buditi, protože se tak již ve škole a v kostele děje. Nikoliv škola, ale rodina a kostel jsou k tomu povolány, aby dítě vedly k víře, rodina a kostel jsou to, které na tomto velikém úkolu mají pracovati.

Co ti však činiti, abys v dětské srdéčko první símě zbožného cítění a víry a křesťanského života vložila? Vyučováním – jak již řečeno – nestane se tak nikdy s jistotou. Když dítě své záhy a často do přírody zavedeš, ku květinám a stromům, k říši živočišné i hvězdné, pak mnohý div mu ukážeš a jeho oko a vnímavé srdce otevřeš. Nebudeš ho vyučovati v náboženství, ale odemkneš jeho srdce, že se tázati bude, kdo všecku tuto krásu učinil a pro koho – potom učinila jsi první počátek, první krok, neboť v duši tvého dítěte ujalo se první símě zbožnosti. Tisícero věcí v zahradě a v lese dávají ti nyní příležitost tak dítě vésti, že přichází na nové myšlenky a otázky, a čím dále tím více bude tě otázkami zahrnovati, a ty každou odpovědí, každým návodem novým pupenům a lístečkům dáš pučeti a brzy obdržíš otázky, kterých nikdo nedovede

zodpověděti, které jsou již věcí víry. A nyní nadešla doba, kdy můžeš se doma s dítětem modlit a jemu o božském příteli dítek vykládati, abys vypravováním o jeho mládí na srdce a vůli dítěte působila. A brzy dětská víra vždy hlubší kořeny zapustí, a to tím hlouběji, čím lépe dovedeš mu božské zákony vysvětliti.

Bez vyučování, nenuceně a volně jako nejvzácnější květina razí si cestu dětská víra, a čím méně snažíme se ji z venku dovnitř žíviti, tím krásněji, mocněji a jasněji se rozvíjí. Avšak jen tehdy bude cennou a trvalou, když dítě také v opravdu zbožném životě vyrůstá, když náboženské fráze a mravokárné poučky nenahrazují pravé zbožnosti a víry. Při takové výchově ke zbožnosti, která záhy musí započítí a nesmí býti přerušována neb odložena, daří se také mravům a ctnosti, jakož i smyslu pro čistotu, neboť božskost jest čistota.

Žijeme v době bezvěrecké; matky a rodiny musí si tedy býti vědomy, že jsou buditelkami a pěstitelkami víry a zbožnosti. Opravdová náboženská výchova spočívá především v rukou matky, ona obdržela dítě své od Boha, Jemu ať je zase odevzdá!

XI. Řeč mateřská

Řeč, tajemný to projev myšlenek slovy, člověk nejméně obdivuje. Mluvíme, ale nepomýšlíme, že nic bychom nebyli, kdyby řeč nám scházela.

Kdo oslepnuv po léta nemohl čísti, jak zajásá štěstím, když opět může se pokochati knihou, a jak zaraduje se, kdo dlouhá léta přebýváje v cizině, kde nikdy mateřské řeči neuslyšel, opět s někým pohovořiti si může drahou mluvou mateřskou!

Nikdo neptá se po tom, je-li řeč jeho národa bohatá či chudá, zní-li tvrdě nebo měkce, krásně nebo méně krásně; a kdo dlouhou dobu v cizině dlí, hledá jen to jediné: svou řeč mateřskou. A je-li také staršího a vzácnějšího odkazu nad naši řeč, kterou po věky otcové na syny přenášeli, a jíž matky děti své učily? A nerozvíjeli a netřbili ji stále více a více největší naši mužové, aby se stala pěstitelkou a sprostředkovatelkou věd a umění, krásy a pravdy?

A tato řeč, z níž duch národa mluví, kterouž své nejhlubší city vyjadřujeme, ta neměla by každé vzdělané matce býti svátým odkazem, klenotem a prostředkem vzdělání? Neměla by tedy každá matka svou i svých dětí mluvu co nejlépe pěstiti a ji od cizích výrazů očišťovati, zřetelně a pěkně mluvit, aby dítěti na cestu životem dala jeden z největších pokladů světa?

Tak jako národ náš neslýchaná příkoří přetrpěti musil, tak i náš jazyk dlouho byl odstrkovaným pastorkem. Pokoření národa zdrželo také rozvoj jazyka, a ty vrstvy národa, které měly býti příkladem lidu ostatnímu, kruhy vzdělců, nežívaly vůbec jazyka českého, nýbrž německého.

Na štěstí měli jsme muže, kteří nedali jazyku našemu zahynouti. Z nich stkví se na předním místě slavné trojhvězdy, Jungmann, Šafařík a Palacký, kteří nový základ a novou podporu jazyku českému dali a nový život v něj vlili; a tak rok od roku stále se zmenšoval počet těch, jimž český jazyk byl málo vznešeným a kteří německy mluvili i tam, kde toho ani třeba nebylo.

Jako náš národ, tak ani řeč naše nedospěla ještě vrcholu; avšak stále nabývá větší hloubky a čistoty. Stále ji očišťujeme od živlů cizojazyčných a dnes můžeme již býti bez starosti o její budoucnost, i když ještě mnozí raději v cizím jazyku se zdokonalují nežli v jazyku vlastním.

Jest politování hodno, když v rodinách vzdělanců slyšíme mluvit řečí nedbalou, nečistou, anebo i nářečím, čímž děti hned od prvopočátku pěkné výslovnosti se odučují. Když doma dán byl základ špatné výřečnosti, pak zpravidla ani škola ani život zla toho neodstraní. Jest povinností vzdělané matky, aby zabránila ve své rodině mluvit nářečím; u venkovského lidu jest nářečí na místě, nikoliv v kruzích vzdělanců. Nemluví-li matka sama správnou češtinou, ať vyhledá si tedy takové služební osoby, které mluví správně. Jestli důležité, aby dítě správně češtině rozumělo a také samo správně mluvilo; první potřeba správné mluvy se jeví, když vstoupí do školy; později pak v životě, když totiž syn nebo dcera hodlají nějaký veřejný úřad zastávat. Tu může se přihoditi, že špatná výřečnost anebo neznalost jazyka spisovného bývá příčinou nezdaru v ucházení se o místo.

Taktéž jest nutno, aby děti nescházely se často s dětmi a osobami, které nesprávně mluví. A když později dítě dům opustiti musí, budiž dáno do takové rodiny, ve které se náležitě dbá řeči správné.

XII. Hry mládeže

Kdysi mládež si jen hrávala, o vyučování nemohlo se skoro ani mluvit. Dnes však můžeme říci, že naše mládež nezná hry, leč jen učení.

Mnohá matka bude se tu tázati: „Což si naše děti dosti nehrají?“

Nikoliv, musím odpověděti. Nemohu totiž nazvati hrou, když dítě v písku, na cestě, na trávníku, v kuchyni nebo na dvoře se pohybuje, jen aby si dle vlastní chuti našlo jakési zaměstnání. To není hra, leč bezúčelné zaneprazdňování, které nesílí ani svalů, ani celého těla, ani neuvolňuje ducha, aniž mu zároveň klidu a potravu poskytuje.

Jest vadou, že hru příliš málo pokládáme za prostředek vzdělavatelný, ačkoliv jest výtečnou pomůckou vychovatelskou i didaktickou. Mám na mysli takové hry, které na tělo i ducha zároveň působí a které společně vedením rozumných osob se provádějí. Jest jich tolik, že by se dal naší mládeži pravý poklad, kdyby si matky a vychovatelé jen trochu práce dali, aby je poznali. Hry tělo uzdravují a často i pro mnohá povolání uschopňují. Tvářičky červenají a zdravější krev probíhá žilami, neboť hry podporují trávení a při duševní práci osvěžují i lepší spánek způsobují; jsou mládeži kořením a navádějí ji od zaměstnání bezúčelného k účelnému, totiž ku práci. Hry vedou dítě do přírody a učí je přírodu si zamilovati; posilují vůli, oživují i uklidňují; spojují děti různých stavů a mírní nebo potlačují nepřeknou nenávist stavovskou; usmířují také často děti svádou rozdvojené; jsou zkrátka výborným prostředkem vyučovacím a ještě lepším vychovatelským.

Avšak nám také vadí, že my ani dětsky hrati neumíme. Jest tak mnoho zdoluhavých, mechanických a únavných her, které se u nás hrají; můžeme od dětské zahrádky a rodiny počínajíc až po život školní a dospělost mládeže pozorovati, že nedovedeme hře dodati půvabu a ceny. A to v prvé řadě z té příčiny, že neosvojíme si hry tak jako Angličané nebo Američané; avšak měli bychom, protože

jsme na cenné, důmyslné hry mládeže velmi chudi. Pak také ani domov ani škola skoro ani nepodněcují ku pěstování her. Říkáme sice dětem: „Teď můžete si hrát!“ – ale ponecháváme je samy sobě, a to na velikou jejich škodu; neboť nejen že tu není rozumného vedení, kteréž hře vychovatelské ceny dodává, ale mládež zneužívá pak hry, aby se vybouřila, prala, rozličné hlouposti vyváděla, všelicos poškozovala a rodičům nepřijemnosti, útraty a starosti způsobila. Jest až nápadno, s jak malým porozuměním se hry provádějí a jak zřídka vedou je osoby rozumné. A pak jsou to ponejvíce jen děti, které si hrají, a ne také dospělejší mládež. Bylo by velmi dobře, kdyby vlády k tomu působily, aby se hry i u nás tak ujaly a rozšířily, jako v Anglii, aby i lid v nich viděl výtečný prostředek vychovatelský.

Mluvíme a píšeme proti přetěžování dětí domácími úkoly; ale o účinném prostředku proti přetěžování, totiž o intensivním pěstování vzdělavatelných her dětských mluví se jen málokde.

Jak chudě, nuzně a bídně častokrát domov vypadá, kde se sice pořádají pro cizí lidi hudební večírky a jiné zábavy, kde však není peněz na nějakou důmyslnou hračku, cenný přístroj pro poučení a zábavu anebo zajímavou a užitečnou knihu pro zábavu, poučení, vzdělání a rozveselení mládeže. Jediná stavebnice a několik olověných vojáků má dítěti dostačiti! Není-li hříchem ducha i tělo dítěte takto zanedbávati?

Potom vidíme naši milou mládež, která bledá a bez života volný čas ve světnici předřepí, někdy několik bezcenných her – a k tomu bez návodu – si zahraje, bezcennou povídku si přečte anebo snad v kuchyni některou službičku vykoná – a to nazývá se pak zotavením, využitkováním prázdné chvíle a pěstěním těla a ducha!

Jako stín táhne se většinou našich rodin takové bezmyšlenkovitě a bezúčelné zaměstnávání dětí v hodinách odpočinku! Nejkrásnější hodiny života promarní se takovým bezmyšlenkovitým způsobem, a nezřídka jest to příčinou mnohých škodlivých vlivů na děti a mnohých tělesných i mravních vad a poblouzení.

Vše spěje ke zdrojům vědomostí; povolane však místo výchovy a vzdělání, dům a rodina totiž, zůstává pusto a prázdno; vždyť dle domnění mnohých může se ponechati jiným činitelům, aby dětem chvilku blaha opravdového štěstí způsobily.

Jest vskutku nápadno, že ve hrách mládeže, jako vůbec v zábavách, nepoznáváme také prostředku kulturního. Děti nejbídnější části města Londýna ve zvláště k tomu vystavěné síni jediné hrou vedou se k čistotě, pořádnosti, zdraví, pilnosti, přesnosti, mravnosti a účelnému zaměstnání, tedy ke práci a tím i ke vzdělání, ke kultuře. To jest také jedna cesta k výchově; nevede tedy jen vyučování samo ke kultuře.

Kladu ti na srdce, abys raději méně bývala v kuchyni a ve sklepe nebo v saloně a ve společnosti, ale více se svými dětmi v jejich světničce, anebo dlela s nimi v zahradě a na louce, na poli a v lese a jim návod k vzdělavatelným hrám dávala. Tím způsobem tělu i duši dětské potravu poskytněš a krásnější je učiníš - a pouta lásky úžeji tě s dítkami spojí!

XIII. Jednota a důslednost

V jednom z předešlých dopisů jsem napsal, že rodinné spolužití musí být harmonické, protože by jinak o řádné výchově dětí ani řeči nebylo. Chci nyní vysvětliti, že rodina také v tom chybuje, že nedostává se jí *jednoty a důslednosti* ve výchově.

Když také duši domácnosti a výchovy jest a zůstane vždy jen matka, přece jen ona není sama, jež vychovatelským vlivem na dítě působí; jsouť tu ještě otec, teta, sourozenci i čeládka, již všichni více méně vědomě i bezděčně na dítě jistý vliv vykonávají.

Můžeme říci, že jen velice skrovný počet rodin má na zřeteli jednotu výchovy. Většina rodin nedbá této otázky; buď se domnívají, že v jejich domácnosti všecko je výborné, anebo vidí snad vady a nedostatky, ale jsou pevně přesvědčeny, že škola a život zase vše vyrovná.

Pohlédněme jen do takových rodin. Nejsou si vlastně vědomy podstaty pojmu rodina, neboť všickni žijí více méně vlastním způsobem, bez řádného plánu, zvláště však bez plánu, jak děti vychovávat. Otec bývá častokráte tak přísným, že syn se ho bojí; a pak obyčejně bývá matka tak slabou, že nechá syna konati vše, co se mu líbí, jen když to otec nevidí. Anebo otec je právě tak sláb jako matka, a syn nebo dcera vládnou, jejich přání jest rodičům rozkazem. A není takových mnoho? Tu otec dítěti přísně něco poručí nebo zakáže, vyhrožuje zároveň trestem, a dítě se staví, jakoby rozkaz plnilo; jakmile však otec z domu odejde, nekoná, co konati mělo, neboť matka mlčky a nebráníc mu dovoluje, aby dle své vůle jednalo.

Jindy zase poručí matka, aby dítě ke služebným chovalo se způsobně, ale příbuzná v rodině žijící jest příčinou, že dítě je ke služebným nezpůsobné. Co otec chválí, matka haní. Chce-li matka někdy pilnost dítěte povzbuditi, tu jesti to otec, který tvrdí, že dítě příliš se namáhá. Poručí-li otec, aby děti více nedováděly, ale šly do pokoje, praví matka: „Ale nech jich, vždyť jsou to děti!“ Jiný otec

tresce syna pro jeho lehkomyšlnost, avšak matka u přítomnosti dítěte otci vyhubuje a synovu lehkomyšlnost prohlásí za nevinné opomenutí anebo nepozornost, která trestu nezasluhuje, anebo alespoň ne tak značného. – Otec určí, kolik peněz má syn dostati na útratu; ale matka pošle mu vždy o několik desítníků více. – Matka zakáže chůvě jíti s dětmi na určité místo; chůva ale neuposlechne a poručí dětem, aby to doma neříkaly.

Kolik takových obrázků musil bych nakresliti, abych jen na tuto jednu stinnou stránku domácí výchovy ukázal?

Často slýcháme, že u otce má převládati vážnost a přísnost, u matky láska, u bratří a sester účast a soucit. Kdybychom takto mohli vychovávat, dosáhli bychom jen výsledků nepříznivých; to viděti již tam, kde se jen pokouší této zásady užiti. Není správně, když otec místo lásky dává na jevo přísnost a matka dobrotivost bez přísnosti, anebo když bratří a sestry projevují účast a soucit místo oškřivosti a odporu nad špatným činem svého bratra nebo sestry.

Není také správně, když otec, matka, bratří a sestry i čeládka každý určitou vlastnost dítěte anebo určitý cíl výchovy na zřeteli mají. Všickni musí jen k jednomu cíli pracovati, a když také nelze očekávati, aby ve všem přesně dle téhož plánu až do podrobností působili a vychovávali, mohou a musí v jistých bodech a zásadách výchovy býti za jedno.

Avšak ve většině rodin vychovávají se děti bez jakéhokoliv plánu. Jest to nesouvislá rozmanitost pravidel vychovatelských, bourání toho, co jiný vystavěl, není tu zkrátka jednoty.

Nejen že otec vychovává a působí jinak než matka, příbuzní jinak než čeládka, ale ani jednotliví členové nezůstávají si věrni a důsledni, jednajíce pokaždé jinak.

Tak na př. otec začal s dětmi každého dne večer pěstovati četbu a poučnou zábavu; ale po nějaké době ho to omrzí a od započaté dobré věci zase upouští. – Matka po jistou dobu trestá své děti, ale jindy zase nechává i hrubší přestupky a poklésky bez trestu; anebo dnes odměňuje, co před několika dny neodměnila. Jiná matka zase přísně své dítě tresce, které pak pláče a křičí; najednou je matce

plačícího dítěte líto, a aby je zase upokojila a udobřila, chválí je, spojujíc takto trest s pochvalou.

Avšak dosti o tom. Kde při výchově dětí není v domácnosti svornosti a důslednosti, tam také nelze řádných výsledků docílit. Když jednotliví činitelé jednají a působí jen tak na zdař bůh, nemůže ani povaha dítěte nabýti jisté pevnosti. Dítě také není slepo ke slabostem svých vychovatelův; a čím více slabostí na nich objevuje, tím více snaží se jich využítkovati. Pak nastane doba, že neplní věrně svých povinností, projevuje svou neposlušnost vzdorovitostí, odmítnutím, vyhrožováním anebo i nadáváním.

Dívka zase pozbývá vždy více své ženskosti a měkkosti citů, až konečně na ničem jí více nezáleží; její nedbalost stupňuje se konečně v hrubou lehkomyšlnost a necudnost. Není tedy divu, že dítěti ráznosti a energie stále ubývá, když pravda mizí, a výmluva, rozpačitost a nerozhodnost si průchod zjednávají.

Rozhlédni se kolem a pozoruj i sebe; zaříd' výchovu svých dětí dle pevného, určitého plánu; rad' se s mužem a s příbuznými a jednej vždy dle pevných zásad. Nedej, aby tvá domácnost klesla na dílnu bez jakéhokoliv plánu a rozvrhu, a nedopouštěj, aby v ní panovala křížová střelba, která ničí, co se k životu probouzí, a zachovává, co zničeno býti má.

Ten vroucí a jednotný život rodinný může dítěti dáti vzdělání a povahu; jinak vychová se mládež jen k bezcharakternosti, nerozhodnosti, k malé ráznosti, k nedostatku opravdovosti a spravedlnosti.

XIV. Svěcení neděle

Po celotýdenní práci a věrném konání povinnosti těší se otec i matka, děti i čeládka, na neděli, den to odpočinku.

Silám je potřebí odpočinku, osvěžení; a již proto bylo nutno čas od času ustanoviti jeden den k odpočinku. Ze zkušenosti se poznalo, že nejpříhodnější dobou k odpočinku je právě sedmý den, po šesti dnech práce; neboť všichni, kteří jiného období si přáli anebo za příhodnější pokládali, musili po nabyté zkušenosti doznati, že trvající pořádek je nejlepší.

Nebyl to však jen odpočinek a zotavení, co neděle člověku měla poskytovat, bylo to i pěstění náboženské víry a života, protože tento den odpočinku a den sváteční měl býti zasvěcen Bohu, který člověku sílu ku práci uděluje.

Jednotliví národové různým způsobem neděli světili, žádný národ ale nesvětil ji stále stejně. Svěcení neděle se měnilo tak jako měnila se víra, smýšlení i život národa. Jsou národy, kterým jest neděle také dnem pracovním, anebo dnem zábavy a smyslných požitků; vidíme ale také národy, kraje, města a vesnice, kde neděle jest všech dnů dnem nejvážnějším, nejkrásnějším a nejslavnějším.

V době, kdy železný oř ještě neproháněl se našimi nivami, kdy obchod a průmysl ještě se v plénkách nalézaly, a jen rolník lesklou kosou a pluhem vládl, kdy ještě nebyly miliony vojáku a nebylo továrních měst a kasárnických bytů ani nesmyslného honění se a dychtění po cti a bohatství – tenkrát i u nás všude byla ještě neděle; tenkrát zvony vážně a slavnostně krajinou hlaholily, a členové rodiny shromažďovali se, aby v rodinném kruhu sloužili Pánu, který dal vláhu i teplo a svit sluneční.

Dnes je jinak. Zvony ještě zavznívají; volávají také ještě k bohoslužbě do chrámu Páně jako dříve; mnozí cítí jejich hlas a jdou také někdy do kostela; ale všecko děje se mechanicky, povrchně, bez vnitřního procítění; ano i šat sváteční, jímž se zevně den sváteční značil, namnoze vymizel.

Míru nedělního není jako dříve v srdci lidském více. V úřadech, v obchodech, na železnici, ano i v továrnách a tam, kde peníze se vydělávají, žijí lidé v den, kdy každý má odpočívati a Bohu sloužiti, zcela jako dne všedního. Kolik žen a mužů jde ještě do kostela, protože cítí toho potřebu? Kolik rodin jest ještě, kde se v neděli v domácím kruhu shromažďují, čtou písmo sv. a v modlitbě s Bohem se spojují? Nalézáme také v každé rodině bibli, knihu modlitební a zpěvník? Nemáme neděle více. Neděle klesla na den všední, ba na den, ve kterémž lid prostý i vznešený takovým zábavám smyslým se oddává, na něž všedního dne kdy nemá. Vzájemné návštěvy, výlety a jízdy pro zábavu, procházky a koketování po ulicích velkých měst; přeplněné vlaky; hostince plné lidí zábav a požitků chtivých, tance a zpěvu, křiku a hulákání; jak známo, právě v neděli páchají se největší nemravnosti, surovosti a výstřednosti, především pak pitky a bitky. To jest naše neděle!

To jest den Páně!

Zahanbeni musíme se přiznati, že ztratili jsme smysl pro to, jak světiti neděli a vážně žíti, že ztratili jsme city vroucí zbožnosti. I na těch místech, kde dříve neznali ani práce ani neděle, dnes ziskuchtivost a smyslnost nabyla vrchu.

Železnici a dopravu nemůžeme zrušiti, ale tuto můžeme zmenšiti; můžeme také krámy a dílny zavřítí a tisícům dělníků a učenníků poskytnouti klidu a zotavení. Není hanbou neděli světiti, ani výmluvou, že souseď pracuje také, anebo že lidé přijdou jen jednou kupovati. Nikoliv - svěťme tento den, uzavírejme krámy a zvykejme zhýčkané, pohodlné obecnstvo, aby své nákupy včas činilo a jiných lidí v svěcení neděle nerušilo. Nesvádějme vinu nedostatečného svěcení dne svátečního na školu ani na veřejný život: jedině rodina jest ku svěcení neděle povolána.

Jak blahodárně vyniká tu a tam obraz pravého rodinného života, pravé zbožnosti a víry. Práce odpočívá, a ani služka ani čeledín nesmějí všední práce konati; děti odpočívají a zotavují se, ano i při přípravě pokrmů hledí se čeládce na práci ulehčiti. Společně jde se do kostela, společně se modlí a společně se stráví vážný, slavnostní

den doma, klidně a pěkně, čistě a oživeně! Žádná práce, ale odpočinek, žádné boření náboženského života a cítění, ale budování pravé víry; žádné oddávání se zábavám a smyslným rozkošem, ale pěstování zdravých, náboženských citů a pospolitého, povzneseného a vážného života!

Zde jest opět nové pole činnosti pro tebe, milá matko, vzdělávej je pilně. Učiň, ať ve tvé domácnosti jest neděle dnem svátečním, který by tobě i tvým milým skýtal zotavení i podněty k lepšímu a vyššímu životu!

XV. Výchova ku pravdě

Znáš výrok Lessingův, který nejvyššímu snažení lidskému – snažení po pravdě – tak vznešený výraz dává. Kdybys svému dítěti jen tento dar na cestu životem poskytnouti mohla, nežila bys nadarmo.

Pravda jest to, po které mužové vědy a umění se pídí; pravda jest to, kterou v přírodě, na hvězdném nebi i na zemi vyzpytovati se snažíme; pravdu hledáme ve všech vědách i uměních, ve věcech víry i vědění, v obchodě i v průmyslu, ve vyučování i výchově; ve všem našem snažení, v řeči i konání, jest to vždy zase jen pravda, ku které se přiblížiti hledíme. Pravda jest nositelkou všech lidských zařízení a poměrů, bez ní shroutila by se celá budova člověctví a tím i ona sama.

Má-li člověk jisté množství morální síly, jest nepřítelem lži, zdánlivosti a nepravdy, neboť nejen v umění a vědění usiluje o pravdu, ale i jeho řeč bude pravdiva, anebo bude se vší silou snažiti, aby alespoň vždy byla prosta veškeré nepravdy.

Jest jedním z největších úkolů výchovy, zbaviti dítě lži a nepravdivosti, anebo lépe řečeno, nedopustiti, aby v nepravdě a klamu vyrůstalo.

Budeš se ptáti, je-li to možno; bude se ti zdáti nemožným, dítě tak vychovati, aby ani nevědělo, co jest lež.

Ovšem v rodině, která postrádá všech podstatných podmínek řádné výchovy, není arci možno, dítě tak vychovati, aby nelhalo; avšak v rodině, která žije poměrně uzavřeně a také všem podstatným požadavkům řádné výchovy vyhověti může, jest možno dítě tak vychovati, aby ani nevědělo, co jest lež. A skutečně jsou takové dítky, které nikdy nepravdivého slova přes rty své nepřenesly, které v řeči i ve skutcích svých jen pravdu znají. Sám jsem znal takové; byly tak vychovány, že sdělily matce neb otci všecko, cokoliv se jim přihodilo, ano i věci směšné aneb nepříjemné.

Tyto dítky znaly jen pravdu; byloť je možno přirovnati k jehňatům a holoubatům.

Je-li tedy možno dítě až po jisté stáří takto vychovati, takové dítě pak, když lež uslyšelo a poznalo, větší ošklivost před ní míti musí, než jiné dítě, které již od prvního počátku pravdě se zpronevěřovalo. Jakmile se dítě jen jediného poklesku proti pravdě dopustilo a jen jednou selhalo, již jest počátek k dalším nepravdám učiněn a to zvláště tehdy, když trpkou zkušeností poznává, že se mu nevěří, i když pravdu mluví.

Avšak rodinný a společenský život náš není tak uspořádán, aby výchova dítěte i v tomto ohledě byla bez škodlivých vlivů. Tu jsou prolhané osoby služebné, lživé děti sousedovy a druhové ve hře a lež a špatný příklad doma i ve škole. Když dítě i jen zřídka lže, tedy přece často mu nevěříme, a tak svádí se dítě konečně – zvláště ze strachu před trestem – od pravdy ke klamu, od klamu ke lži a konečně ode lži k podvodu.

„Zdali pak jsi také pracoval?“ táže se matka syna, o němž ví, že nepracoval, a tento ze strachu před trestem odpoví: „Ano, maminko.“ – Matka byla tu tedy sama příčinou, že syn její selhal; měla nad ním bděti a netázati se ho potom, zdali pracoval; měla prostě říci: „Protože jsi nepracoval, musím s tebou vážně promluvit“, a pak slovy sice dobrotivými, ale přísnými měla mu rozložiti, jaká nebezpečnoství z lenosti vznikají, měla ho k práci napomenouti a přiměti ho ke slibu, že bude pilnějším. Jest vůbec chybou, že rodiče neumějí poblouzením, zvláště lžem, u svých dětí zabrániti; trestají lhavé dítě, které často jen vlastní jejich vinou k nepravdě bylo svedeno.

Vystříhej se také své dítě z čehokoliv podezřívati! Nebudeš-li mu vždy vstříc přicházeti s řečí otevřenou a pohledem přímým, z něhož tvá láska k němu mluvití bude, pak svedeš sama své dítě k nepravdě a klamu.

Chraň se také vyzvídati pravdu cestou umělého obcházení anebo dokonce zdánlivou nepravdou, neboť dítě tuto cestu pozná a možná, že právě tímto způsobem ke lži se svede.

Kdo malému dítěti mluví o vině a nevině, bývá příčinou, že dítě se provinuje, anebo ukážeš-li dítěti lež nebo mu zvědětí dáš, že nepravda vůbec jest, svádíš je ke lži.

Jen vroucí a čistý život rodinný se spolehlivým služebnictvem a jistá uzavřenost před cizími vlivy může dítě zachovati na cestě pravdy. Dostalo-li se však již na cestu lži, pak jest tvou povinností, abys zavedla je opět na cestu pravdy. A podaří se ti to, jestliže příčinu lži vypátráš a dle toho svůj způsob vychovávací změníš a své dítě šetrně, s láskou a mírností vychovávatí budeš. Jest často lépe netrestati, i když trest jest na místě, jen aby láska a důvěra dítěte k rodičům nebyla otřesena; často jest to jen nedostatek lásky a trpělivosti, kterým klam a nepravda se zaviňuje.

Jak krásné bude však ovoce tvého namáhání, když z čistých zraků tvého dítěte bude zjevnou, že nesídlí v nich faleš, leč jen pravda, a když k tvému srdci se přivine a řekne: „Matinko, učinil jsem něco zlého.“ – Tu přivíň je pevně k srdci a odpusť malému hříšníkovu, který tak pravdu miluje, a věz, že jednou v životě bude se moci postaviti mezi muže nejlepší.

Ani vědění, ani peníze a majetek nezpůsobují pravého vnitřního blaha, nýbrž čisté srdce, jež miluje pravdu a v ní palmu všeho zápasení vidí. Pravda činí vnitřně svobodným, srdce uklidňuje, a nás i svět vždy činí lepšími.

XVI. Umění

V jednom z předešlých listů jsi poznala, že jest málo rodin, jež děti pro přírodu vnímavými činí; ale ještě méně jest těch, které také pro umění smysl budí a pěstují.

Na vesnici se o umění ani nemluví; ba často slovo toto samo jest předmětem pohrdání: rozumíť jím mnozí věc zbytečnou, kterouž jen bohatí lidé se mohou zabývati anebo takoví, kteří nevědí, co s časem. A není lépe ve městech venkovských; ano i ve městech velikých a hlavních ponechává se umění podporovati jen školám, museím a uměleckým ústavům, malířům a sochařům, básníkům a spisovatelům. Nemyslí se však na to, že každá vzdělaná rodina jest povinna srdce dítek pro umění otvírati, anebo, možno-li, k uměleckému citu naváděti. Nevíme totiž, že i zde jest domácnost životodárným pramenem vzdělání a blaha, vidíce v domácnosti pouze bydliště a stravovnu a zřídka jen ústav vychovavací a umělecký.

Kdo pokusil se poznati díla našich stavitelů a malířů, básníků a hudebníků, sochařů a rytců, může dokonce i v samé Itálii tvrditi, že i my dovedeme v umění na vysoký stupeň se vyšinouti a že také nám neschází osob, které umění podporují. Myslím však, že převážná většina vzdělců nemá pro umění dosti zájmu, protože nemá porozumění pro díla umělecká. Hudba všude, ba i v nejdlehlších vesnicích horských, jako nikde jinde na světě se pěstí; ale kde je zájem pro malířství a sochařství, nebo záliba pro vše krásné a umělecké?

U cestovatelů po Itálii můžeme pozorovati, že v knihách vyjmenované kostely a místa, obrazy a sochy pěkně po řadě svědomitě se vyhledávají a tak trochu pozorují, a že zde věž nějakou a tam zase malbu na skle několik minut obdivují, neboť v určité době musí určitý počet měst a památností navštívit; konečně vrátí se unaveni domů, aniž opravdového požitku zažili a jakéhos živého zájmu pro krásu a umění sebou domů přinesli. Nemůžeme se ale

nad tím pozastavovati, když víme, že nebyli připraveni uměleckým dílům rozuměti, ani že nebyli tak vychováni, aby se o pěstění uměleckého smyslu anebo o návodu k všeobecnému porozumění obrazů, soch atd. mluvíti mohlo.

Jest ovšem známo, že ani dospělejší mládež nevodí se do uměleckých galerií a museí velkých měst, ba ani ta mládež, která v těchto městech se vychovává; jedni praví, že mládež se tím znemravňuje, druhým je to příliš drahé, a opět jiní praví, že mládež tomu nerozumí. A když již mládež do hlavního města zavedeme, tedy chceme mnoho spatřiti a zažiti a to v době nejkratší, a pak opět město opouštíme, aniž jsme se jen pokusili, aby se u dospělejší mládeže zájem pro díla umělecká vzbudil. A doma myslíme, že mluvíce o buzení uměleckého smyslu, musíme míti drahocenné malby olejové nebo sochy mramorové nebo jiné drahé předměty umělecké, bez kterých by nebylo možno, aby se smysl a záliba pro umění a krásu budila.

Nejsou to olejomalby nebo sochy, jež jsou podmínkou řečeného účelu, ale ty nejjednodušší a nejobyčejnější předměty, jež nás doma obklopují, nám slouží, které stále vidíme a kterých v domácnosti potřebujeme. Šatstva i obrazů, nábytku i podlahy, koberců i čalounů, dětských hraček i předmětů ozdobných ve výklencích a na stolicích, zpěvu i hry, jedním slovem všeho, co nás obklopuje, vzdělává a těší, může býti užito ku pěstění umění, a to napřed k buzení smyslu a záliby pro umění.

Jak však nejčastěji bývá?

Kupujeme špatné olejové barvotisky; čteme knihy a časopisy se špatným papírem a tiskem, s nepěknými obrazy a často i s nevkusnou vazbou; máme nevkusné čalouny a nástěnnou malbu, nepěkné ozdoby a koberce; kupujeme mnoho ošklivých nádob, hraček a předmětů ozdobných; příliš málo dbáme na šat a spokojujeme se s nevkusnou látkou a nepěkným střihem šatu. Nepomýšlíme na zušlechtění krasocitu a vzdělání smyslu pro umění, anebo myslíme, že máme vytříbený vkus a nenecháváme se proto nikým poučiti.

O vkusu nelze se ovšem přítí; avšak rovněž je pravda, že vkus se musí vzdělávati, a že bez vzdělání vkusu nikdo není oprávněn, úsudek svůj o tom kterém oboru umění anebo o tom neb onom předmětu uměleckém vynášeti.

Co nejprve se zanedbává, jest opravdové studium přírody, kteráž jest základem opravdového smyslu uměleckého. Dříve nežli umění pěstovati počneme, musíme smysly vycvičiti a zbystřiti, zvláště ucho pro hudbu a oko pro barvy a tvary, pro malířství a sochařství, pro plastiku a ornamentiku. Učme přírodě ve přírodě; učme rozeznávati různé barvy na květinách a stromech, na nebi i na zemi; cvičme rozdíly ve hlasech zvířat, aby dítě nevědělo pouze, jak který pták zpívá anebo zvíře křičí, ale aby i sluch dítěte byl cvičen. Cvičme také čich, který nezřídka zůstává velmi nevyvinutý, protože ho necvičme; ano i chuť dítěte cvičme, nedávajíce mu příliš sladkých, hořkých nebo ostrých jídel a nápojů.

Zbystřením zraku a sluchu dítěte jest dána první podmínka k začátkům v některém oboru umění.

Stalo se skoro všeobecným zvykem, že dáváme dítě vyučovati hře na klavír; stejně všeobecnými jsou však také mnohé vady s tím spojené. Předně neponecháme dítěti svobodné vůle, nutíce je k této hře, čímž ovšem více škodíme než prospíváme; pak necvičme dosti ohebnost ohbí a prstů; dále chybujeme, že právě počátečné vyučování nesvěřujeme řádnému, zkušenému učiteli, domnívajíce se, že pro začátek je každý učitel dosti dobrým; proto je tolik špatných hráčů a tak mnoho učení záhy zanechává. Také nezkoušíme nadání a vůli dítěte a neposkytujeme mu příležitosti, aby se právě v tom vycvičilo a vzdělalo, k čemu má schopnosti.

Úplně zanedbává se malování. Jest sice potěšitelným zjevem, že v poslední době jedná se o reformě vyučování kreslení na školách národních i vyšších, avšak malování stále ještě se zanedbává. I v těch málo rodinách, kde se děti malovati učí, domnívají se, že kreslení není nutnou podmínkou k malování, a to jest na škodu nejen dětem, ale konečně i umění.

Ve příčině hudby a malířství zvláště ještě tím škodíme, že příliš málo přihlížíme k theorii, čímž se stává, že bývá pak velmi mnoho pouhých mechanických dělníků.

Nadání, jež dítě projevuje, má se vždycky zkoumati, aby se po případě mohlo přiměřeně rozvíjeti. I když dítě nejeví žádného význačného nadání pro ten neb onen obor umění, tedy přece nemáme se zřetele pouštěti to jediné: buditi a pěstiti smysl pro krásu a umění vůbec. To jest v každé rodině a u každého dítěte možno.

V dětském pokoji zavěšujeme nevkusné obrazy; vždyť pro mládež jsou dobré dost. Dáváme dětem nevkusné a nepěkné hračky, ačkoliv za tytéž peníze můžeme dostati hračky pěkné. Neposkytujeme ani oku potrawy a příležitosti ku vzdělání smyslu pro barvy, ani uchu pěkné hudby; častokráte zpíváme dítěti falešně. Mnohý ani neví, jak smysly se vzdělávati a bystřiti mají, a jak snadno jest zušlechťovati smysl pro barvy a tvary. Místo vkusných váz, obrazů, rámců, nábytku a jiných ozdobných předmětů kupujeme předměty naprosto nevkusné.

Rodiče spokojují se vším, co umění se týče; buďto nalézají vše „rozkošné“, „překrásné“, „hezoučké“ a „skvostné“, kterýmižto výrazy častokráte i svou neschopnost úsudku anebo nedostatek zájmu na kráse a umění zakryti se snaží, anebo jest jim tvar i barva, smysl i provedení krásna a uměleckého díla úplně lhostejno. Máme mnoho prosaických povah, jimž příroda je nad umění, jak říkávají; ve skutečnosti však starají se tak málo o přírodu, jak o umění.

Jest ovšem také uměním smysl pro umění vzdělávati; i tomu se nenaučíme z knih; přece však díla o umění a častější návštěva míst a sbírek uměleckých a obcování s umělci a přáteli umění jsou výbornými prostředky vzdělavatelnými. Od prvých let dětských až nahoru ku všem stupňům vzdělání jsou tisíceré prostředky, často zdánlivě nepatrné, avšak velmi cenné, jimiž se smysl pro umění a tím i umění samo pěstiti může.

Tu máš, milá matko, opět jedno pole ke svému působení, a jestliže na něm nic více již vykonati nemůžeš, tedy alespoň neopomeň vychovati a nadchnouti svou dceru, aby alespoň

pokolení budoucí více nežli nynější nejen v kruzích uměleckých, ale i v kruhu rodinném podporovalo vše, co v obor umění náleží; neboť umění člověka s jeho ideály povznáší, činíc jej čistším a lepším.

XVII. Smyslnost

Jako v zahradě nešetříme námahy, abychom vytrhali plevel, která i při největší péči vždy znova vyrůstá, tak nemáme i v dětské zahradce, v rodině, dáti bujeti pleveli smyslnosti.

Smyslnost stala se zlem skoro nevyhubitelným, a myslíme-li, že již jsme ji z kořene vyhubili, pojednou poznáváme, že lpí na našem dítěti znova, a snad ještě více než-li před tím. Smyslnost je cosi vrozeného, a jen vážnou výchovou a značným fondem mravní síly dovede se jí člověk znenáhla zbaviti.

Pocit rozkoše, vznikající působením na smysly, nalézá se již u nejmenšího dítěte, zvláště pocity nižších smyslů, hmatu a chuti. Jak právě v této době baží po sladkých pokrmech a nápojích, protože způsobují mu mocný pocit rozkoše, z kteréž příčiny jsou stálým předmětem přání a žádostivosti. V jisté době duše dětská skoro jen ve smyslném se projevuje, a jest nesprávně tvrditi, že v této periodě jest dítě nejkrásnější, protože nejnevinnější. Zdá se nevinným, ale jeho duševní útvary jsou ještě nevyvinuty; ještě takřka nepočalo mysliti a chápati; život jeví se jen bažením po smyslném, ukájením smyslových pocitů hmatových a chuťových. Teprve potom, když duševní síly dítěte počnou se vyvinovati a nad nízkou smyslnost povznášeti, ustupuje tato vždy více, duch se uvolňuje, vůle stává se vědomější a mocnější a obrací se méně nežli před tím ku smyslnému, duševní život se zmáhá a dává nám vychovatelům zřetelný pokyn o povznesení člověka a jeho schopnosti výchovné.

Protože v této době smyslný život tak nápadně převládá, jest třeba smyslové požitky dítěte na nejmenší míru omeziti, aby duševní síly se nepotlačovaly. Slabá matka utiňuje křičící dítě tím, že ukájí jeho smyslové žádosti, chtějíc tím svou lásku na jevo dáti. Houpání, kolébání, líbání, hýčkáni a laskání nebéře často ani konce, a utrpí-li dítě někdy dosti malou bolest, bývá tak pohnutlivým způsobem litováno, že pláče ještě hlasitěji, a tím jistěji k dalším

požitkům smyslným se vede. Žár smyslnosti se vzmáhá, záliby v pohodlí přibývá a zdravý vývoj života duševního musí se v niveč obrátiti. Oblek nemůže býti nikdy dost nápadný, dítě se chválou zasypává, a jeho ješitnost vzbuzuje někdy až odpor; konečně myslí, že má nejen nejkrásnější šat, ale i že vše nejlépe ví a umí; domýšlivost, pýcha a přeceňování jsou konečně další plody takového vychování.

A tu přichází pak veřejný život se svými lákadly smyslným žádostem dospělejší mládeže na pomoc. Co nedokáže veřejný život, provede rodina, která různé ty dětské bály, maškarády a podobné paedagogické omyly zavedla. Není se tu pak obávati o mravní zakrnění a rozrušení celého člověka?

Místo aby dětskou povahu neporušenou a nezkaženou zachovaly, vychovávají tisíce matky dítě ku smyslným přáním a žádostem. Olupující je stále více o jeho přirozený šat, nechávají vyvinovati se stále rostoucí slabost vůle, pýchu a život nezdravý.

XVIII. O praktickém zaměstnání

Jest veliký počet znamenitých vymožeností v různých oborech, k nimž jsme theoretickými studii základ položili, kdežto jiní národové našim teoriím a vědeckým výsledkům k dalekosáhlému praktickému užití dopomohli. Země naše v mnohých případech byla by více hmotných úspěchů dosáhla, kdybychom nejen v theorii, ale i v praxi více vykonali. Jest již v naší povaze, že oddáváme se raději věcem abstraktním a theoretickým nežli praktickým a pomáháme, aby se sice zelený strom života rozvíjel, ale na plody jeho málokdy pomýšlíme.

Hloubáme, filosofujeme a přeme se o možnosti, potřebě, pravděpodobnosti, užitku a škodě, hodnotě nebo bezcennosti některé věci, a nežli se dohodneme, vezmou nám jiní národové z toho to nejlepší. – Neměla by tu rodina k tomu působiti, aby náš národ více k praxi byl veden, která tak potřebná jest pro materiální prospěch našeho národa?

Již jsem pravil, že máš cenné hry dětské zaváděti; uposlechněš-li této rady, poskytněš svému dítěti prvního přechodu k tomu, co smyslem pro praktické zaměstnání zoveme.

Dítě nemůže býti stále ani ve škole ani v přírodě; jsou hodiny, v nichž na světlici je poukázáno. Jest na snadě, že i tohoto času užití jest k návodu pro praktická zaměstnání. Tato neposkytují jen žádoucí změny a tím i zotavení, ale činí ruce i nohy obratnými, bystří smysly a vedou mládež k tomu, aby různých theoretických věcí jakýmkoliv způsobem prakticky užila; jsou to tedy první páky, jimiž se produkční mohutnost našeho národa může pozvědnouti.

Mnoho dětí má loutku a světličku pro loutky, stavebnici a náčiní řemeslnické. Loutka jest méně způsobilou, aby více poskytovala nežli pouhou zábavu; mohla by ovšem za spolupůsobení inteligentní osoby míti větší hodnotu pro praktické zaměstnání. Mnohem lépe se k tomu hodí světlička pro loutky, dětské divadélko a náčiní řemeslnické. Chybuje však matka, myslí-li, že může dítě

zaměstnávají se s těmito hračkami vždy samo bez cizí pomoci a bez návodu, jen aby ona byla volnou. Bez častějšího návodu a spolupůsobení zůstává hra s uvedenými věcmi pouhou zábavou. Dítě se baví, staví, hraje a řeže, ale ne dlouho, neboť malá jeho dušička brzy zásoby své vyčerpá, a pak neví, co má dělati. Odhodí hračky stranou. Snad poručí mu matka, aby si hrálo dále, - a chybuje opět. Nemá-li dítě rozumného vedení pro toto zaměstnání, stávají se takřka bezcennými; teprve při rozumném spolupůsobení, které ducha dětského povzbudí a jemu nové potavy poskytnouti umí a všechny duševní síly a smysly dítěte zbystříti dovede, má ono prosté zaměstnání cenu. Duchaplná a inteligentní matka dovede i z loutkového pokojíku a divadélka učiniti mnohostranný prostředek vzdělávací, dovede dítěti nový svět otevřít, jeho obrazotvornost vzpružiti, ducha oživiti, myšlení napomáhati a právě tyto prosté předměty učiniti zdrojem radosti a vzdělání.

Když otec neodevzdá jen svému synáčkovi stavebnici a náčiní, ale i ukáže, jak jich používati, sám si s ním hraje, s ním staví, řeže a hobluje, docílí tím nejen řady ručních dovedností, ale působí i na synova ducha a obrazotvornost. Hoch vynalézati bude nové způsoby užití, nebude stavěti jen domy a kostely, nýbrž také se o sterých věcech poučí; a také náčiním nebude jen trochu do dřeva řezati a si pohrávati, nýbrž bude nové věci tvořiti, bude se učiti své mladé síly znáti a jich užívati, bude vždy k novým cílům veden, a mnohý hoch při tom své nadání projeví a bude takto na vhodnou cestu životní přiveden. Nikoliv pohrávání, nýbrž vzdělávatelná hra, nikoliv zaměstnání bez účelu a plánu, nýbrž cíle svého vědomá cvičení a pokusy, a bystření smyslů a tužení údů mají tvořiti hodnotu zaměstnání mládeže.

Řada takových užitečných zaměstnání, která již v časném mládí měla býti prováděna, začínají často již pozdě; připomínám jen bruslení a plování, práce v zahradě, chov a ošetřování mnohých domácích zvířat, šití šatů pro loutky, pomáhati matce při různých pracích domácích atd.

Ačkoliv mnohé zaměstnání v první řadě k zotavení mládeže slouží, přece většina jich má svou výchovnou hodnotu; jedny činí tělo obratným, dodávají mu půvabné pohyby a zbavují ho neobratnosti a nemotornosti; jiné zušlechťují srdce a mysl anebo připravují pro praktický život, zvláště pro technické obory povolání a odstraňují tím u mládeže jednostrannost, že nehledá pak svého cíle a spokojenosti pouze v theorisování.

Právě v naší době, ve které lekati bychom se měli nadbytku učenců a theoretiků, nemůže býti časné pěstění praktického zaměstnání ani dosti oceněno, protože jest k dobru nejen mládeži, ale celému národu.

XIX. Chůva

Vychování zdaří se tím jistěji, čím více dovede se rodina při domácí výchově zbaviti veškeré cizí pomoci. Sociální poměry dnešní činí však takřka nemožným, aby matka mohla dítě své sama bez cizí pomoci vychovávat, třebaš jí ani vůle ani schopnosti k tomu nescházelo; služebnictvo stalo se dnes potřebou.

S jakou krátkozrakostí a pošetilostí posuzuje se hodnota a úkol chůvy! Jsou matky, které v nich vidí náhradu za sebe, a naproti tomu jsou také takové, které se domnívají, že chůva má jen nepatrný, méně důležitý úkol a proto nemá žádné důležitosti při spolupůsobení na vyšších úkolech výchovy.

Někdy se člověk až ulekne, dá-li si práci, aby chůvy v jejich činnosti pozoroval. Tyto ubohé náhrady za matky jsou v zevnějšku, v řečech konání tak nedokonaly, nedbaly a pro dobro ošetřovance tak bezcenny, že se tázati musíme, odkud to pochází, že tak mnoho matek s výkony svých chův nejsou spokojeny.

Jest pošetilo mysliti, že chůva potřebuje býti jen dobrým děvčetem, potom že „to již půjde“. Tento nedostatek jasného náhledu ukazuje se i v jiných věcech; připomínám jen to, že tisíce matek dávají své dítky učiti začátkům hry na klavír, zpěvu, kreslení a malování špatným, neumělým učitelům za několik grošů, jsouce toho mínění, že „to jest jen pro začátek“. Tím poškozují sebe i budoucnost svých dětí, později teprve poznávají, jak pošetilé bylo jejich mínění a jak nemístná jejich spořivost.

Některé chůvě nedostává se smyslu pro čistotu a spořádanost, anebo jeví-li tyto vlastnosti na venek, nemá smyslu pro důkladné mytí a čišťení svého svěřence, pro řádné větrání ložnice a dětského pokoje, pro udržování hraček, knih a obrázků dítěte v pořádku a čistotě. Jiná chůva zase se domnívá, že postačí, když se dítěti nic zlého nestane, anebo když nekřičí. Tam nalézáme opět chůvu, která děti nechá ležeti nebo seděti na slunci a sama s jinými osobami se zatím baví. Zde vidíme jinou chůvu, která dítě svádí k nedbalosti, ba

ke lži, anebo nedopřává mu zábavy a poučení, protože tomu nerozumí a neumí potřebám dítěte vhodným způsobem vyhovět. Mlsnost, ješitnost, vzdorovitost a zlomyslnost, lenivost a nečistotnost, krátká paměť a nedostatek veškerého úsudku jsou v mnohých případech následky špatné chůvy.

Rozeznávat můžeme tři druhy chův, jež nelze doporučit.

Do prvního druhu náleží dívky *velmi mladé*, které mají nedostatečnou zkušenost a nedostatek pochopení pro vyšší úkol chůvy, jež však mají tu přednost, že mají dobrou vůli. Snadno se řekne, že tyto dívky pro jejich povolání vychováme a učiníme je schopnějšími; avšak matka má na sobě vzhledem ku své rodině tak veliký úkol, že jest nemožno, aby ještě více sobe ukládala; činí-li tak přeče, škodlivé následky ji neminou.

Druhý druh nedostatečných chův jsou dívky *příliš staré*. Nalézáme mnohé, které v téže rodině jako dítě vyrostly a které nejen že s láskou k rodině lnou, ale také jen dobro dítěte na mysli mají. Jejich stáří, jakož i dlouholeté věrné služby způsobily, že mají v ošetřování dítěte takřka úplnou volnost. To jest sice velmi pěkné, ale ne vždycky dobré. Staré chůvy většinou nemají již oné duševní svěžesti a živosti, jaké dítě ku povzbuzení a rozvoji tělesných a duševních sil potřebuje. Zvláště škodlivá je okolnost, že pro dlouholetou službu svou na téměř místě jsou přesvědčeny, že všemu lépe rozumějí a že právě tak se to dělati musí, jak se dělalo před tolika a tolika roky. Matka, která by mohla býti někdy dcerou své chůvy, má různé ohledy na ni, a následek toho je, že dítě nemá onoho rozumného vedení a ošetřování, kterého potřebuje.

Do třetí kategorie náleží tak zvané *pěstounky*, které prodělaly učebný běh, jak se má dítě vésti a duše jeho vyvíjeti hrou a prvopočátečným vyučováním. Nedoporučují se rovněž, protože pečují příliš málo o tělo a příliš mnoho o ducha dítěte. Domnívají se, že musí dítěti poskytnouti přípravného vzdělání pro školu, a tím zamezují vývoj jeho individuálnosti. Dítě pak duchem předčasně dospívá, ale vnitřným životem záhy chudne. Častokráte jsou právě pěstounky vinny, že dítě ani tělesně ani duševně řádně se nevyvine.

Nikoliv, žádná přímá příprava pro školu, žádné zasahování v dětskou přirozenost, nýbrž volnost a rozumný návod, aby se dětské síly tělesné i duševní rovnoměrně rozšiřovaly a sílily bez veškeré přípravy pro školu.

Nepovažuj chůvu za svou náhradu, ale za pouhou výpomoc! Vezmi děvče, které již překročilo léta nezkušenosti a která již děti ošetřovala, anebo u něhož jsi našla inteligenci, svědomitost a lásku k dětem. Není třeba, aby tak zvaného lepšího vzdělání školního požívala; mnohem větší cenu má, je-li vzorem čistoty a pořádnosti, má-li dětskou mysl a ví-li, že v její ruce svěřuješ své blaho, símě, které se má v dokonalý a nejkrásnější plod vyvinouti. Pak tvé dítě nebude bitím nebo hrubým zanedbáváním, dlouhou chvílí a bezsmyslým vedením, ani pošetilou zábavou a bezmyšlenkovitostí chůvy ve svém tělesném a duševním rozvoji omezováno.

Jen zdravá chůva může zdravé děti vychovávat. Jen dětská mysl může opět dětinskou, nezkaženou mysl síliti; jen taková chůva, která není považována za nízkou služku, ale za spolupracovnici na nejvyšším úkolu, může se cele svému úkolu oddati, jež miliony matek za malicherný anebo za lehkou práci považují, ač jest to práce tak důležitá, že můžeme říci, že špatné chůvy byly příčinou neštěstí nesčíslných lidí. -

Ty, matko, buď pěstounkou; na chůvu patří jako na vychovávajícího společníci dítěte a přítelkyni rodiny. Jednej s chůvou trpělivě a shovívavě, neboť to nikomu více neprospěje nežli tvým dětem; cítí-li ošetřovatelka jejich tvou lásku a shovívavost, pak vynasnaží se rovněž, aby dítě tvoje vedla s láskou a trpělivostí. -

XX. Moc příkladu

Příklad a zvyk tak mocně působí, že jejich vlivů nikdo nezůstane ušetřen. Již Římané poznali, že první činnost dítěte na napodobování spočívá, a věděli, že toto je činitelem mocným. Proto pravili, že příklady vzdělávají.

Leží již v povaze člověka, aby napodobil; z napodobování vzniká však zvyk a teprve z tohoto samostatné vědomé konání.

Duševní strom lidského života nejjemnějšími kořínky svými tkví v půdě domu otcovského. Byl-li tento bohat na život zdravý a skutky dobré, pak skvějí se také listy a plody výchovy, jež stávají se skrytým zdrojem mnoha štěstí a blaha. Kdož by také nevzpomínal svých dětských let a nepomněl, jak mnoho dobrého a cenného zažil, ale také, jak tak mnohé mělo býti jinakým? Nejmocnější popudy k šlechetnému životu a nejjistější záruku blaha lidského poskytuje domov, spolužití rodičů, bratří a sester, služebných a nejbližšího okolí rodiny. Je-li ovzduší, v němž dítě vyrůstá, čisto a jasno, pak také utváří se duch dítěte zdárně, a v srdce jeho trvale se vryjí city čisté a vůle ušlechtilá. –

Není-li však život rodinný ušlechtilý, hluboký a trvalý, ale rozrušený, anebo je-li snad v tomto malém řetězu domácích činitelů vychovatelských i jen jediný článek špatný, pak jest možno, že dítě uvedeno bude v záhubu anebo že navždy octne se na cestách, jež nebudou vzdělavatelně na ně působiti. Rodina by měla býti obrazem dokonalosti, aby dítě vidělo věci jen dobré a slyšelo jen šlechetné, vzorné, čisté a nezkažené, a nikoliv nemravné a záhubné, ať již ve slovech, obrazech nebo skutcích. Duševní život dítěte je tak jemný a citlivý, že i jen slabounký nečistý vánek otravujícím větrem býti může, a jestliže se rodiče domnívají, že dítě nepěkného anebo nemravného činu nějakého nepozoruje, anebo že tento nemá na dítě škodlivého vlivu, tu chybují velice.

Často stačí jedině slovo, jediný obraz anebo jediný skutek, pohled anebo znamení, aby dítě prvý krok k nemravnosti učinilo. Nikdo

nevidí bystřeji než dítě; nikdo neslyší jemněji než mládež; nikdo nesnaží se více skryté věci vyzkoumati nežli duch dětský; nikdo není k rozkošem smyslným a ješitnosti, ke lži a lenosti, zlomyslnosti, vzdorovitosti a svévolnosti více nakloněn nežli dítě, a právě toto pokládáme za zosobněnou nevinnost, anebo činíme je důvěrníkem a poslíčkem mnohých věcí, které jen zralejší věk zvědětí smí.

Nejsou-li rodiče zástupci Božími a tím i povolányi pěstiteli pravdy, dobra, lásky, krásy a idealnosti?

Politovati jest ona dětská srdce, jež nepoznala občerstvujícího duševního života, protože je rodiče špatnými příklady k různým nectnostem vedou. Politování hodny jsou děti, jimž služby anebo jiné osoby domácí ničí poupatá řádné výchovy rodinné. Politování hodni jsou hoši a dívky, již nejen že beze vší výchovy vyrůstají v ovzduší nemravnosti a bezcharakternosti, ale kteří i od svých rodičů přímo k nemravnosti, ke krádeži a lži, k podvodu a záhubě jsou sváděni. Běda rodičům, kteří dětem svým nejsou zdrojem spokojenosti a blaha, nýbrž jsou vrahy jejich duše! Jak strašné obrazy zjevují se v nízkých, zpustlých rodinách, jejichž obydlí jest plemeništěm všelikých hříchů a zločinů, kde dítě nezví o čistých výšinách, natož pak aby k jasnému obrazu božího vychováno bylo, kde spíše používá se v člověku skryté zvířecosti a všednosti, aby již jako dítě mocnostem tmy sloužilo!

Šťastný jest člověk, který vyrůstal v čistém životě rodinném a kterýž kdysi s láskou a vděčností těch vzpomínati může, kteří mu poskytli vzdělání a vedli ho k mravnosti a ctnosti!

XXI. O samostatnosti

Jsou lidé, celou řadou vzácných vlastností vynikající, kteří ale přece jedné z nich nemají, bez které však nemohou činiti nároku na vyšší mravní postavení ve společnosti lidské; míním totiž samostatnost.

Člověk samostatný jest si vědom svých sil i svého cíle, jakož i k dosažení jeho potřebných prostředků a cest; nedávaje se míněním ostatního světa mýliti, aniž dbaje přání a proseb, varování a vyhrožování jiných a nestaraje se o případné konvence, tradice anebo všeobecné zvyky, přímo k cíli svému směřuje. Morální základ, jež mu rodiče v srdce vložili, jest mu oporou a na něm stojí ve svém boji.

Veliký jest počet lidí nesamostatných, veliký počet takových, kteří v dospělejším věku nevědí, co činiti mají, anebo kteří, i když to vědí, ze slabosti vůle, zbabělosti a dětské bázlivosti podřizují se vlivu jiného člověka, třeba ještě nesamostatnějšího, nežli jsou sami. Jsou to lidé, kteří z nedostatku odvahy a mravní hodnoty vrhají se v náruč službičkářství a servilismu, dávajíce se hnáti větrem všemožných vlivů bez vůle a cíle brzy sem, brzy jinam. Člověk může býti cnostným, zbožným, učeným, pracovitým a vzdělaným, a přece není-li také samostatným, nemá vyšší mravní hodnoty. Kdo ukazuje samostatnost jen naučenou, nenabýv jí vnitřně otužováním vůle a povahy, ten nestojí na výši vzdělání, ať jest třeba vševědou anebo jedním z mocných tohoto světa. Jest velikou chybou tisíců matek a vychovatelů, že dětským snahám přistřihují křídla, tak že dítě nemůže se povznést k samostatnému, individuálnímu letu, kdy chce a kam chce. Již v prvních letech života působí se škodlivě na přirozený pud k samostatnosti, na chtění, myšlení a konání dítěte a ochromují se jeho ruce i mohutnost duševní; anebo působíme na dítě takovým směrem, že později jen určitým směrem a jen jistým způsobem jest schopno mysliti a jednati.

Bolným dojmem působí, když vidíme, jak lidé značné síly duševní vychováním stali se neschopnými účinně a zdravě žítí, ba jsou hříčkou takových osob, které jim snad kdysi materiálně anebo sociálně služby konati mohou. Jak mnoho talentů a vzácných darů leží v suché, neplodné půdě zakopáno! Jak trpko jest viděti, když celý národ vězněn jest v nesvobodě a nesamostatnosti a spoután jest řetězem servilismu, pověry a duševních pout!

Jsou národové vědomí toho, co činiti třeba, aby se k výši pozvedli; jsou hrdi na svou národnost; v vědách a uměních, v obchodu a řemeslech, v průmyslu a zemědělství, v mravech i modě panuje tak neodvislost, vlastní snažení a zápolení – toť jsou národy, jichž občany zdobí šat samostatnosti a pevnosti povahy!

Jsou však také národy, které od jiných nikdy dosti často a dosti mnoho nepřijímají, přikládajíce jim větší cenu nežli sobě. Jen národové sebevědomí a cíle svého znalí jsou velikými a jen jim náleží budoucnost.

Bez samostatnosti rovná se člověk pouze vycvičenému zvířeti a nemůže svých bližních ani lepšími ani šťastnějšími učiniti. Samostatnost jest prvou podmínkou správného, osobitého jednání a tím i vyššího rozvoje duševního, uměleckého a obchodního života jednotlivcova i národa. Nesamostatní lidé a národy nejsou produktivní; žijíce v poměru odvislém, napodobují jen a mohou jen to činiti, co jiní jak to dělati ukazují; jsou tedy na nižším stupni vzdělání a vzdělanosti, nežli národy samostatné.

Když se vychovatelé snaží, aby dítě vždy jen jediným určitým směrem vedli a jemu své vlastní, tedy dítěti cizí myšlení, cítění a konání vštípili anebo mu dokonce naporučí, pak musí přirozený, samostatný vývoj a mravní samostatnost zaniknouti a dítě musí časem pozbyti na své vnitřní hodnotě. Jak mnoho matek chybuje v tom právě v prvých letech dítěte, kdy základ ku výchově k samostatnosti již položen býti musí! Jedině volný a nespoutaný, jako strom v lese, ale také jen na zdravé půdě má býti člověk vychován. Když matka dítěti často a mnoho toho ubírá, co přirozenost jeho žádá, a nikdy je nevede k tomu, k čemu zvláštní

přání a schopnosti dítěte poukazují, pak musí dítě jako strom ke kůlu přivázaný růsti.

Přítomnost i budoucnost potřebuje charaktery, muže i ženy, kteří dovedou mysliti a samostatně jednati a děti své nikoliv po široce ušlapaných jednostranných cestách k malým cílům, nýbrž svobodným myšlením a vlastním jednáním na širokém základě samostatnosti vésti.

Oklešťuješ-li čisté chtění a individuální snažení svého dítěte, odejímáš mu nejlepší potravu a nejdrahocennější nápoj! Popřej mu zdravé svobody, uč je užívati jí k cílům nejvyšším, veď je, aby svých nejlepších schopností a vlastností k dosažení samostatnosti moudře užívalo, a snaž se vší silou vychovati myslícího a cíle svého vědomého člověka, charakter!

XXII. O způsobech vnějších

Práce, klid, pokrm, spánek a j. jsou potřeby, jimž každý člověk podříditi se musí. Vzdělanému člověku jsou práce, mravnost, povinnost a humanita nejen zákonem, ale i požitkem. Člověku požitkářskému jsou příjemnosti života cílem žádostivosti, kdežto vzdělanci jsou pouhým prostředkem k tělesnému i duševnímu zotavení, aby lépe dostáti mohl, nikoli snad nařízením zákona, nýbrž svým mravním povinností.

Jsou však věci mnohé, které nejsou nevyhnutelně potřebny, jež ani zákon ani svědomí nenařizují, které ale jsou příjemny a během času staly se skoro potřebou, totiž slušnost, společenský mrav a uhlažené způsoby.

Mnohé osoby nemohou se dosti namluviti o zušlechťování a vzdělávání ducha, avšak společenský mrav a uhlažené způsoby jsou jim úplně lhostejny, ba nezřídka jsou jim pouhou hloupostí; jsou však také lidé sice bez ducha a srdce, ale spatřující velkou část svého životního úkolu jen v dosažení vnějších, uhlažených způsobů a jemného společenského mravu. Oba druhy lidí dávají na jevo nedostatek vzdělání, ať jsou již sebe učenější anebo ve společnosti sebe uhlazenější a příjemnější.

Nutny a potřebny jsou i vnější způsoby, jež ovšem k vyšším cílům výchovy počítati nemůžeme, které by všem lidem – také učencům – měly býti více nežli věci vedlejší, protože dílem prospívají našemu zdraví, dílem působí na nás příjemně a pomáhají život zpříjemniti, okrášliti.

Tak na př. čistotnost pojímají mnohé matky velmi povrchně a jednostranně. Dítě slyší velice mnoho o zachovávaní čistotnosti; často vidí, kterak se doma zametá, čistí, pere a vyprašuje, a přece ani šatstvo a tělo jeho, zvláště ruce, nehty, krk uší a nohy, ani školní sešity a knihy jeho neukazují, že by k čistotnosti vážně přidržováno bylo. Čistota však není jen první a nejdůležitější podmínkou zdraví, ale působí i příjemně, zušlechťuje a vzdělává i zvyšuje snahu po

čistých činech a krásném životě. V uzavřené odloučené přírodě, kde člověk svou činnost rozvinouti nemůže, jeví květiny, stromy, země i nebe obraz čistoty. Příroda poučuje, že všecko v nejdokonalejší čistotě stvořeno bylo a že vždy zase všecko v dokonalé čistotě se obnovuje, a že člověk rovněž ku čistotě a tím i ku kráse vychován býti má; není to tedy pouhou ješitností nebo slušností, dbá-li se čistoty v nejširším smyslu, nýbrž je to péče o vzdělání.

Pečovati o čistotnost nemá se tedy jen někdy, anebo jen v jisté době věku, anebo za určitých poměrů a za určitých osob nebo společností, nýbrž od nejtělejšího mládí, počínajíc vždy a všude, kdekoli se příležitost naskytuje.

Pěkné způsoby při stole a ve společnosti, v úzkém kruhu rodinném i v cizině, rozšířily se čím dále tím více napodobováním. Čím vzdálenější jsme barbarismu, tím více vyhýbáme se osobám, jež krasocit a slušnost svými způsoby při jídle a pití urážejí. Dnes usmíváme se nad strojenou obřadností, kterou v tomto ohledu Angličan dává na jevo, ale měli bychom doznati, že by způsobem, jak při stolování zachází s příborem, svým klidem a uhlazenými způsoby každé jiné národnosti, i Francouzům vzorem býti mohl. Hrubé a neobratné chování se doma, ve společnosti a na ulici působí právě tak nepříjemně jako zesurověle. Nezdvornost a nezpůsobnost, třebaž bezúmyslná, dokazuje nedostatek vzdělání a musí škodlivě působiti i na vzdělání jiných. Mluviti, šeptati a baviti se ve shromážděních náboženských, v koncertech a divadlech a v přednáškách překáží vyššímu citění a požitku úplně znemožňuje.

Přívětivosti a ochoty ve veřejném životě i k cizincům u nás skoro všude přibývá. Vychováme-li ale dítě tak, že nedbáme jmenovaných způsobů vnějších, že se jim dokonce posmíváme anebo smějeme se osobám jich dbalým, tu dítě znemravníme a tím i společenský a veřejný život znesváříme.

Mládež vhodně i v potřebných vnějších způsobech vychovaná zdobí tím nejen sebe, ale působí výchovným a vzdělavatelským vlivem na své okolí.

XXIII. Lidumilnost

Ku chvále mnohého národa a jakožto protidůkaz dosti časté žaloby, že větší vzdělání lidu mravnost snižuje, můžeme s radostí doznati, že sotva byla která doba na humánní zařízení a snahy bohatší, než-li jest doba nynější. Člověku poskočí srdce radostí, když vidí, jak tisíce lidí ochotně své tobolky otvírají nebo ruku ku pomoci přikládají, přihodí-li se nějaké veliké neštěstí, jež z matek vdov a z dětí sirotu nadělá, anebo když bída a smrt ruce vztahují a mnohou hlavu rodiny anebo mnohý nadějný mladý květ zkosí, a když žal, nouze a starosti na celé osady, kraje a země doléhají.

Kdož by tu nemyslil na četné povodně, na utonulé lodi, na hladovící horaly v Krkonoších anebo na oběti války, zemětřesení a požárů? Až do nejzazších končin světa vniká volání o pomoc – a obětovná ruka posílá svůj příspěvek k umírnění nouze, nestarajíc se ani o náboženství a vyznání, ani o národnost a stav potřebných.

Avšak není světla beze stínu: naše pomoc jest více vnější než-li vnitřná a působí více do dálky, než-li do blízka. Milliony vzdechů zavznívají v největší blízkosti, ale my jich neslyšíme; chudoba, bída a zoufalost zápasí v tisícerych chýších, ale my toho nevidíme a neslyšíme vzdechů; hoře, beznadějnost a nemoci dolehly na mnohého chudása, ale jeho žalob nikdo neslyší a jeho ruce nikde o pomoc se nevzpínají, protože se stydí – sem pojd' a pomoz, mírni, potěšuj a nedej nikomu zahynouti!

Soucit s opuštěnými a nuznými musí se v člověku již záhy probouzeti, jinak srdce ztverdne a uzavře se před nářkem bližního. Již dítě musí se cvičiti a musí mu býti ukázáno, jak pomáhati a těšiti, a jak jeho pravice nemá věděti, co dělá levice.

Přenecháváme dítěti noviny, obrazy, knihy, kalendáře a jiné věci, které konečně nechá ležeti, odhodí je anebo zničí; poučujme je a ukažme na služku, dělníka atd., kteří těchto věcí mohou za četbu použiti a jimi se vzdělávati. V zahradě kvetou květiny a uzrává

ovoce v hojnosti; ukaž svému dítěti, jak květ a ovoce šťastnými činí chudáky, kteří před plotem stojí a po nich ruce vztahují.

Mnohá hračka zůstává nepoužita a se odkládá, ale tvé dítě mohlo by jí to nebo ono chudé dítě potěšiti anebo jí jeho vánoční stromek okrášliti.

V kuchyni zůstane trochu polívky anebo kousek chleba a masa zbytkem, kolem dveří ale kráčí hlad, a tvé dítě mohlo by jej utišiti.

Mnoho šatstva leží na půdě nepoužito. Tvá dcera mohla by je zanésti chudým, jichž děti sotva nahotu mohou přikrýti.

Tvé dítě sbírá poštovní známky, ale často jen proto, aby je brzy někde ležeti nechalo, a přece prodejem jich mohlo by mnohou slzu osušiti anebo jiné děti jimi potěšiti.

A když Tvé dítě od časné mladosti se bude učiti srdce své otvírati a lidstvu láskou sloužiti, kde jen může, pak také všude nalezne cesty a prostředky, jak pomáhati, raditi, bídu a nouzi mírniti. A jak mnoho může činiti! Nejsou jen nemocnice, chudobince a ústavy pro děti osiřelé a opuštěné, ale také jest mnoho jiných příležitostí, ve kterých lidumilností svou činně se může účastniti.

Bohužel, pojmu lidumilnost rozumíme příliš jednostranně; jedni myslí, příliš daleko, druzí zase jen na almužny a dary peněžité, nejméně ale na to, že lidumilnost nejprve ve vlastní rodině prováděna býti musí. A není tu příležitosti? Nejsou otec a bratr, matka a sestra prvými, kteří pomoci, zvláště rady, poučení, povzbuzení a radostného spolužití potřebují? Bohužel však, nevidíme vždy doma tohoto způsobu humanity, ani toho ne, kterýž často na venek se ukazuje; jest podivným úkazem, že mnohý otec a mnohá matka v jiných rodinách a na venek lidumilnými se jeví, nejsou však humánními v rodině vlastní a v nitru svém.

Život rodinný musí býti obrazem humánního cítění a konání, a nikdo není schopnějším, než-li matka, býti nositelkou humánních ideí do blízka a dále, a přenášeti je zejména na dítě.

Je-li však matka chladnou a sobeckou, anebo je-li pro blaho bližního lhostejnou, pak také dětský strom lidumilnosti nenese buď žádného anebo jen zaschlé ovoce. Tam ale, kde se v životě lásce ku

bližnímu srdce i ruka otvírá, tam klade se základ pro ony lidi, kteří před očima mají více blaho jiných než-li svoje, a kteří se všech statků odříci dovedou, aby jiného člověka šťastným učinili, anebo aby ho potěšili a vzdělali a jemu naděje a odvahy dodali.

XXIV. Výchovné prostředky

Spojení rodiny se školou stále se uvolňovalo, a dnes málokterá rodina ví, že v mnohých věcech jest škola jedinou a nejlepší podporou.

Nemám v úmyslu ukázati, které všeobecné úkoly má rodina jakožto pomoc a podpora školy řešiti, omezím se pouze na úkol, jež má řešiti matka, aby školu ve výchově podporovala.

Z různých příčin přeneslo se vyučování z domova do školy, a čím více této na významu a na vnitřním a vnějším utváření přibývalo, tím více se rodina domnívala, že může se zbaviti nejen vyučovací, ale i výchovné spolupomoci, a tak se stalo, že většina rodin dospěla k tomu mínění, že škola také celou výchovu dítěte na sebe bere a že rodina opět jen za podporu rodiny pokládána býti může.

Výchova v užším smyslu jest především věcí rodiny; tato přenesla časem vyučovatelskou část na školu; když škola také v mnohých věcech pro výchovu působiti může, přece výchova v užším smyslu zůstává hlavním úkolem života. Tento by neměl zapomenouti, že domov účastí na výchově sloužiti má škole, jako zase tato vyučováním domovu.

Obyčejně rodina jednou nebo dvakrát za rok, anebo v příznivém případě měsíčně, dostává ze školy zprávu o chování a pokroku dítěte; je-li tato zpráva uspokojivá, necháme školu pokojně dále pracovati, zaplatíme školní plat, pozdravíme tu a tam učitele a myslíme, že vše je v pořádku. Rodina žije pro sebe a škola také pro sebe. Následky takového nepřírodního poměru nemohou ovšem býti dobré. Učitelé neznají dobře dítěte, ani dobrých a špatných jeho vlastností, a rodiče zase příliš málo znají učitelovu osobnost a jeho názory o výchově i hodnotě dítěte. Souvislost školy s rodinou není vnitřní, není organická, nýbrž jen vnější, není ani pevná, ani upřímná a srdečná, nýbrž volná, formální a dokonce ne vždy k důvěře oprávnující. Není tedy divu, když učitel, neznaje rodiny, mnohé věci křivě posuzuje; že hocha kárá, když kárán býti nemá,

anebo že jej chválí, když má být pokárán; že dítě má za lháře, lenocha neb nedbalce, ač dítě těchto vlastností nemá, a že zvláštního trestu nezasluhuje, protože rodinný život škodlivě na ně působí atd. – Tak se stává, že učitel nemůže dítě k nejlepšímu cíli vésti, ani nejvhodnějších prostředků užívat.

Rodina naopak, protože učitele nezná, pokládá ho snad za lhostejného a nedbalého muže, anebo za učitele, který těm dětem dává přednost, které mu dary přinášejí, anebo za učitele, který děti rozmazluje. Následek tohoto zneuznání hodnoty žákovy a učitelovy jest, že dítě se řádně nevychovává.

Jest také nemožno, aby nedostatečné spojení domova se školou zůstatí mohlo bez škodlivého vlivu na dítě. Protože dítě konečně neví, komu má věřit, zda škole nebo domovu, a protože mu často i při nejlepší vůli není možno dosíci pochvaly, kde jí zasluhovalo, a protože bývají dokonce případy, které dítě k nepravdě, k pokrytectví a podvodu svedou, bývá někdy dobré dítě vychováno na povahu bezvolnou, lhavou a zlomyslnou.

Výsledky neukazují se ovšem hned, teprve po letech uzrává ovoce; jsou skryty zvláště když dítě stalo se pokrytcem, kterýž doma vždy jinak vypovídá než-li ve škole a naopak. Posléze vodí za nos matku i učitele, rodinu i školu a vstoupí pak do života jakožto povaha prohnaná a bezectná.

Nikoliv, milá matko, domov musí být v těsném styku se školou. Ty musíš učiteli dáti příležitost, aby poznal domov dítěte, život v něm, ducha, který jej oživuje, vůbec celý způsob výchovy; při tom se také poučíš, jaký jest učitel, jak a k čemu vychovává a vyučuje. Takové rozpravy o zásadách vychovatelských a o povaze tvého dítěte poučí tebe i učitele o mnohém; naučíte se sobě rozuměti, vzájemná úcta vzroste a srdečný styk, důvěra a láska spojí tvou rodinu s učitelem a co vzácný plod uzraje lepší výchova tvého dítěte.

Která matka dovede s učitelem a se školou ve stálém vzájemném styku zůstatí, nejen že si mnohou starost ušetří, ale bude i své dítě přirozeněji a lépe vychováváti. Teprve tehdy, když učitel poznal

zvláštnosti a osobnost dítěte, což ovšem jen rodina vědět může, dovede dobře vyučovat i vychovávat; v druhém případě, když rodina se školou ve spojení se nalézají, také více než-li jindy školu ve výchově podporovat bude.

Nutnost společného, pěkného a harmonického spolupůsobení domova a školy poznává se nejčastěji – bohužel – pozdě!

XXV. Trest a pochvala

Lidská povaha jest zajata omyly a stížena chybami. Nikdo nesmí zvednouti kámen a přestupitele zákona chtítí souditi v domnění, že sám jest bez chyby.

Život skládá se z řetězu nedokonalostí, nemocí, starostí, odříkání a strastí všeho druhu, které každého člověka navštěvují. Nikdo neunikne bolům, třebas jeho mládí na růžích bylo ustláno. Z té příčiny může býti jen žádoucno, učiniti dítěti život pokud možno příjemným, neboť tento vždycky bude dosti bohat žalostmi a strastmi.

Někteří lidé praví, že jsou šťastni, že v mládí bývali trestáni; jiní zase tvrdí, že jsou šťastni, protože v mládí nikdy trestáni nebyli.

Kdo z nich má pravdu?

Dítě trestati se může bitím rukou nebo prutem, ale také úkoly a prací a odejmutím potravy, svobody anebo zábavy. Mnohé matky užívají jen jednoho trestu, anebo utíkají se k trestům, které fysicky nebo morálně jsou škodlivy, trestají v nepravý čas, na nepravém místě, buď příliš mnoho anebo příliš málo, příliš časně nebo příliš pozdě, příliš často, nebo příliš zřídka.

Vykonání trestu jest vždy zároveň výkonem lásky; matka, která dítě své miluje, tresce je také; matka, která praví, že dítě trestati nemusí, nebo která tvrdí, že je lépe dítěte netrestati, nemá opravdové lásky k dítěti.

V řeči lidu praví se takové lásce láska opičí, ačkoliv označení to není příhodným, protože i opice nezpůsobná mláďata trestá.

Jest dokázanou věcí, že není dítěte, které by nezasluhovalo trestu, a že každá matka na dítěti se prohřešuje, která dítěte nikdy netrestá nebo trestati nedá.

Láska a trest považují se za pojmy protivné, ve skutečnosti jest také trestání skutkem lásky. Nevím, co lépe vyznačuje, jaká matka jest, zda způsob, jak svou lásku dítěti projevuje, anebo jak je trestá.

Jest nepaedagogické a jen znamením surovosti, když otec nebo matka trestají dítě holí nebo vůbec způsobem krutým. To není humanita, to je bestialnost. Jak často byly brutální tresty příčinou, že ze zdravého dítěte stal se mrzák, že totiž osleplo, ohluchlo, ochromlo, že je křivé a jednostranné, slabé a neduživé. A jak těžko poškozují takové lehkomyšlné, hrubé osoby mravní a estetické city mládeže!

Naproti tomu jest zase kormutlivo viděti, kterak rodiče nechávají své děti vyrůstati divoce, bez trestu a pokárání, nanejvýše je napomínajíce, což ovšem zůstává bez účinku. Takto špatně vychované děti vyrůstají v muže a ženy bez charakteru, bez vůle a ráznosti, kteří mnoho zla a neštěstí způsobují. Nalézáme je ve všech stavech a všech zemích. Jsouce zlomyslni a lenivi, svéhlaví a panovační, vrtkaví a vypínavi, ruší dobrou společnost a zamezují dobré vychování jiných osob.

Jako jest snadnějším vyvarovati se nemoci, než ji vyléčiti, tak je také snadnější nutnosti trestu předejiti, než-li trest vykonávati. Nic nesmí býti vyšším úkolem, než-li vychovati dítě k mravní síle, k pravdě a k chuti ku práci, k dětské mysli a čistému konání. Vše, co se těmto cílům rušivě v cestu staví a škodlivě na výchovu dítěte působí, musí býti odstraněno a jest se toho vystříhati. Jest nemožno, vše vyjmenovati, čím matka i domov dítě nejlépe před tresty uchrání. Každá matka, která se vši láskou výchově dítěte se věnuje, ví, že jest možno dítě tak vychovati, aby jen zřídka bylo nutno je trestati.

Zlatá střední cesta velí málo trestati; ale raději více než příliš zřídka a lépe časněji, než příliš pozdě. Matka trestejž zřídka, ale vážně a důrazně. Nezvykej dítě na tresty, ale také neutvrzuj je v domněnce, že pro ně trestu není. Matka také nemá trestati u přítomnosti služebných. Nechť také nenavyká dítě na určitý způsob trestu, ani ať nebudí v dítěti domnění, že trest záleží v tělesné bolesti. Dítě musí záhy poznati, že matka neuděluje trestu ze zvyku, ani aby byl jinému dítěti odstrašujícím příkladem.

Trest musí – pokud možno – vykonanému činu následovat v zápětí. Dlužno také zavrhovati, když vychovatelky nepotrestají dítě hned po projevené neposlušnosti, ale čekají, až se otec nebo matka domů navrátí, aneb jim samým potrestání ponechají. Právě tak chybuje matka, když sama dítě netrese, ale jenom řekne, že potrestá je otec, až se domů navrátí; tím ztrácí na své autoritě, a dítě zpravidla trestu unikne a stává se bezcharakterním. Příliš přísnými neb příliš mírnými tresty, anebo tím, že dítě trestá se příliš pozdě a zřídka, páše se právě tak veliká chyba, jako když matka trest vždy odkládá anebo jej pravidelně odpouští.

Dítě něco rozbilo, čeho se mu dotknouti přísně bylo zakázáno. „Přihodí-li se to ještě jednou“, vyhrožuje matka, „dostaneš opravdu bití!“

Netrvá to dlouho, a matka by je měla nyní skutečně potrestati; avšak ona myslí, že její hrozba na nějakou dobu postačí a volá: „Ale počkej jen, až se otec vrátí, ty uvidíš!“ Otec se vrátí, ale pozdě; matka buď zapomene, anebo se bojí, protože otec dítě velmi miluje, anebo nechce ho z klidu a odpočinku vyrušiti. Otec jest někdy velmi přísný, a pak syn ze strachu před trestem bloudí po celé hodiny venku, a stává se vždy zarputilejším a špatnějším a to vinou své vlastní matky, která je buď příliš krátkozraká a nezkušená, nebo příliš slabá a domýšlivá. Jak mnoho lidí muselo by o svých matkách totéž říci a je v tomto směru pro nedostatečné vychování kárati a na ně žalovati!

Nedosti však na tom. Jsou matky a otcové, kteří jedno dítě více milují než druhé. Bůh jim však nejen každé dítě dal, ale i stejné povinnosti pro každé z nich uložil. Musí-li jedno dítě býti více trestáno než druhé, nesmějí rodiče zapomenouti, že právě tomuto dítěti musí obzvláštní lásku věnovati. A jak trpce musí dítě pociťovati, když samo bývá neustále trestáno, druhé ale nikdy, nebo když otec jednomu synu nadřazuje a ho stále vyznamenává, druhého ale takřka odstrkuje.

Jak je ale možno, aby rodiče se svými dětmi nespravedlivě a nestejně jednali a nestejně je trestali?

Jest to nedostatek vzdělání; jen nevzdělaný otec a nevzdělaná matka s dítětem se mazlí a je laskají, kde má býti trestáno, anebo je chválí, kdy má býti káráno, aneb jednomu ze svých dětí nadřezují, protože má snad hezčí tvář, lepší způsoby neb větší paměť a vtipnost. Vzdělaný otec a vzdělaná matka trestají a laskají každé dítě dle zásluhy a nedávají přednost dítěti s vynikajícími vlastnostmi duševními a tělesnými před ostatními dětmi, které nejsou tak nadané anebo jsou méně hezké.

Jisto jest, že přemíra trestů má za následek zatvrzelost a zblouzení, ba i šílenost a sebevraždu, a že rozmazlení a netrestání činí děti rozmařilými, svéhlavými a zlomyslnými a překáží výchově k ráznosti a energii.

XXVI. Vypravování

Kdo byl šťasten, že měl matku, která uměla pěkně vypravovati, ten zajisté nezapomene oněch hodin, kdy naslouchal pěkným povídkám a podivuhodným pohádkám, jež z matčiných úst plynuly. Vzpomínky na černou hodinku, kdy nás matka kolem sebe shromažďovala, aby nám nějakou povídku vypravovala, náleží k těm nejblaženějším. I v pozdním stáří zdá se nám, že mnohou z nich ještě slyšíme, a v duchu vidíme se. Kterak sladkým slovům nezapomenutelné vypravovatelky nasloucháme.

Šťastno jest každé dítě, jehož matka ví, jaké účinky má vypravování, jak podivuhodně dětské srdce zaujme, tak že oheň lásky z jeho očí plá a slzy hlubokého soucitu po dětské tvářince stékají! –

Netřeba Ti ani říkati, jak se dětská ústa a oči otvírají, když započneš: „Byl jednou jeden.“ Jako včelky na medonosném květu, tak visí děti na tvých slovech a na tvých rtech; výskají radostí anebo jsou až k slzám pohnuty, neboť povídka otevřela jejich malé srdéčko, a plny vděčnosti a lásky tisknou ti ruku a prosí ještě o jednu povídku. Musíš však uměti zachovati míru, povídku dobře voliti, neboť vypravování, má-li míti cenu, musí jako každý prostředek vychovatelský býti dobře připraveno, dobře voleno a provedeno.

Paedagog jeden kdysi pravil: „Nechci ani viděti učitele, který neumí vypravovati.“ A kdo by neměl lépe uměti vypravovati než-li matka?

Nevzpomínám ani znamenitých mužů, jako Waltera Scotta, Goetheho a j., kteří s vděčným srdcem doznávají, jak hlubokým dojmem na ně působily povídky, jež v dětství slyšeli. Každá matka z vlastní zkušenosti asi ví, jakou vzdělávací hodnotu mají povídky.

Než-li však matka počne dítěti vypravovati, má sebe napřed zkoumati; neboť dobře a dětskému stáří, cítění a rozumu přiměřeně vypravovati není každému dáno, a jest lépe ani nevypravovati, než-

li – špatně. Dobré předčítání v tomto případě jest lepší než-li vypravování prostřední. Může se říci, že matka, která jest mistryní ve vypravování, ta má děti v moci.

Když již ve společenském životě některé osoby darem vypravovatelským celou společnost upoutají a na vděčnost počítati mohou, jak by tomu nemělo býti v kruhu maličkých, jimž každé slovo z úst matčiných jest čistším rosy a lesklejším zlata?

Paedagogické, umělé vypravování nejen že dítě oživuje, baví, potěšuje a oblažuje, nýbrž jest současně znamenitým prostředkem ku cvičení rozumu, k poučení, k posílení a osvěžení dětské mysli. Vypravování působí na smýšlení a na vůli dětskou tak mocně, že rok umělého vypravování mělo by za jistých okolností větší a trvalejší vliv, než-li rok slabikování, čtení a psaní. Kdybys pro churavost nebo jiné příčiny nemohla dítě první rok do školy posílati, avšak vůli, rozum a smysl jeho umělým vypravováním živila, nic by neztratilo.

Avšak i po jiné stránce má vypravování význam; není totiž lepšího prostředku ku přípravě dítěte pro pozdější vyučování školní nad dobrou povídku. Bez pozorného naslouchání slovům vypravovatelky, jakož i bez možnosti představit si osoby, místo a děj, nemá žádné dítě z vypravování pravého požitku. Když však matka svým uměním vypravovatelským dovede na dětského ducha působiti a zájem dítěte získati, budí se vypravováním pozornost; stálým cvikem v pozornosti klade tedy matka dítěti základ k cenné vlastnosti, jež jest první podmínkou pro vyučování. Matky, jež umějí pěkně vypravovati, jsou často příčinou dobrého prospěchu dětí ve škole.

Zajímavé, poutavé povídky skýtají časem cennou látku z dějepisu, literatury, zeměpisu a kulturních dějin, z dějin náboženských i z věd přírodních.

Vypravováním obohacuje se řeč dítěte, vzdělává se cit jazykový, podporuje se jazykové porozumění, a výmluvnost se reprodukcí zdokonaluje. Vypravování jest tedy výtečným prostředkem, aby se dětský obor vědomostí a poznání rozšířil, myšlení, úsudek,

porovnávání a zkoumání se zbystřilo a vůbec všechna duševní činnost dítěte se podporovala.

Budeš se nyní tázati, co dítěti máš vypravovati: Chceš-li dítě vychovávat k nábožnosti a ku vroucnému žití s přírodou, jsou ti nejbližší biblické příběhy, představující Krista jakožto lidumila, a takové povídky, jež dětskému duchu otvírají přírodu. Bylo by ale chybou, aby jen tyto dva druhy tvořily látku vypravování; s těmito vypravuj také pohádky, bajky a povídky poučné. Nikdy nevypravuj příliš mnoho a věci příliš rozmanité, nechceš-li, aby si dítě z tvého vypravování neodneslo leč pouhou zábavu. Moudrá volba jest to první, čehož máš dbáti.

Ne všechny pohádky hodí se pro mládež, zejména pro první věk dětský. Pohádky o červené karkulce, o vlku a lišce atd. vzbudí největší¹... ale pohádkách jsou slova, kterým dítě nerozumí, a přece nelze vše dosti názorně naznačiti, aby věc byla dítěti zcela jasná a obrazotvornost jeho měla dostatek podkladů k utvoření určitého obrazu. Také jest nepaedagogické, vykládá-li se v povídce nebo v pohádce stále o „jednom muži“, místo na př. o mlynáři, o pekaři, ševci atd., anebo užívá-li se výrazů, kterým dítě nerozumí.

Zvláště pak má se užívatí jen velmi jednoduchých vět a vystříhati se častého užívání zájmen, protože řeči osob vždy přímo uvéstí se musí. Také veršičky, jež v mnohých pohádkách stále se opakují, jako na př.: „Stolečku, stolečku, prostři se!“, nesmějí býti vypuštěny, protože dětem velikou radost způsobují, a děti jsou pro rhytmus a rým velmi citlivy.

Inteligentní matka a vypravovatelka v některých povídkách sáhne i ku křídě nebo tužce, aby nesnadnou situaci několika čarami lépe objasnila, nežli by to mohla slovy učiniti. Bude také hlasem přiměřeně modulovati a dle děje tu urychleně, tu volněji vykládati; výrazem tváře a posuňky vyjádří pak strach neb odvahu, očekávání neb překvapení, radost neb žalost.

¹Pozn. red. Chybějící část zdrojového dokumentu.

Nechť matka pozoruje a studuje znamenité vypravovatelky v jejich činnosti, učitele, herce anebo osoby, mající talent k vypravování. Nejlepší zkouškou budou její vlastní děti, a z toho, budou-li lhostejny a roztržity, neb tichy a dojaty, pozná matka, vypravovala-li pěkně nebo špatně.

Jest dobře v některých případech připojiti k vypravování rozmluvu, aby se příběh dítěti úplně objasnil, příčiny a následky konání jednotlivých osob, jakož i mravní poučky stanovily. Avšak příliš mnoho rozmlouvati i zde škodí, zvláště když by tím krása a celkový dojem byly setřeny. Inteligentní matce není ovšem třeba pravidel, jak má vypravovati; avšak i pro ni nejsou pokyny bez užitku, jako na př., aby uprostřed vypravování ustala a nechala děti hádati, co asi nyní se stalo.

Opakování slyšené povídky jest důležitou dílem kvůli cviku v mluvení a opravě výrazů, dílem jakožto zkouška, zda dítě povídce rozumělo a správně ji pochopilo.

Zachovati míru jest dobře také ve vypravování, v nejmilejší to zábavě dítěte. Jestli city jeho příliš často vzrušuješ, neposílíš jeho mysli, ale otupíš ji. Vypravuješ-li dítěti příliš často, vypěstuješ v něm bažení po novinkách, náklonnost k povrchnosti a chuť všechno zkusiti, ale nic důkladně provésti. Nemysli také, že musíš vždy nové povídky vykládati; jako můžeš dobrou knihu po celý svůj život vždy s novým a zvýšeným zájmem čísti, tak také děti jsou úplně šťastny, vykládáš-li jim příběh, který jim již babička nebo vůbec někdo jiný vykládal.

Vypravování jest nejlepší a nejkrásnější zábava. Ne úsilnou prací, ale hravě a živě vzděláš a naučíš své dítě, dovedeš-li s měrou a v pravý čas pěkně vypravovati.

XXVII. Předčítání

Mnohá matka umí mistrně vypravovati a zároveň i výtečně předčítati. Není však každá dobrá vypravovatelka i dobrou předčítatelkou; ale také naopak není každá dobrá předčítatelka zároveň dobrou vypravovatelkou; jest však jisto, že většina dobrých vypravovatelů jsou i dobrými předčítateli.

Vypravování má větší cenu nežli předčítání; tím se ale nepraví, že máme vždy vypravovati a nikdy předčítati, ani že by nebylo případů, kdy je lépe předčítati než vypravovati.

Vypravování má tehdy přednost, jedná-li se o to, aby dítěti poskytnuta byla zábava a osvěžení tělesné nebo duševní. Dobré vypravování jedná o předmět, který dětskému duchu a mladistvé obrazotvornosti je blízký a bez námahy může býti pochopen a který poskytuje dítěti značný požitek.

Účelem předčítání naproti tomu není na prvním místě vyrazení a zábava dítěte, nýbrž poučení a rozšíření jeho vědomostí, jakož i prohloubení jeho soudnosti a povzbuzení k mravnému konání a snažení.

Předčítání používají matky mnohem méně, nežli vypravování, protože předpokládá hlubší porozumění pro výchovu, totiž snahu promyšleně a dle určitého plánu na vzdělání dítěte pracovati. Nesnaží se však každá matka, která dítěti předčítá, aby promyšleně a vzdělavatelně na ně působila. Počet matek předčítajících by se zajisté rozmnožil, kdyby výchovu dětí učinily více studiem nežli vedlejšími zaměstnáními, neboť uvažující o různých otázkách vychovatelských, seznamovaly by se také s prostředky vychovatelskými a vyučovatelskými.

Ale jako většina matek svůj největší životní úkol, úkol vychovatelský, pohodlně odbývá, přenechávajíc výchovu dítěte pokud možno škole a životu, tak není nápadno, že matka svému dítěti ani nepředčítá, ani vůbec neví, jaké poklady mu předčítáním podávati může.

Každá matka, která není dobrou vypravovatelkou, má větší nežli jiná povinnost, aby dítěti byla alespoň dobrou předčítatelkou. Dítě má právo na vzdělání svých sil duševních i potřeb svého srdce. Cílem tužeb a přání matčiných nemůže být svět se svými rozmařilými příjemnostmi, nýbrž blaho dítek. Právě matce nezpůsobuje tedy snaha po dosažení jejího nejvyššího úkolu nikde a nikdy rozmrzelost a vzdýchání: ráda a s vlastním požitkem sama svého miláčka vychovává a předčítáním způsobuje mu radost i vzdělává jej.

Mnohá matka myslí, že předčítati jest věc jednoduchá; jest, ale když čte jen mechanicky, nedbajíc na schopnosti, předchozí vzdělání, účel anebo přání dítěte. Dobré předčítání vyžaduje především zběhlosti ve čtení mechanickém, potom čtení výrazného, v němž na pravé slovo klade se důraz, aby zamezila se nejasnost a posluchač aby ihned poznal, oč se jedná. K dobrému předčítání náleží především zkušenost a paedagogická dovednost.

Která matka nemá zkušenosti ani paedagogické dovednosti, může za jistých okolností předčítáním více uškoditi než prospěti. Šestileté dítě vyžaduje jiné duševní potavy, nežli desítileté a toto opět jiné, nežli čtrnáctileté.

Ale také každé dítě téhož stáří nemá stejných potřeb; jedno je duševně zralejší než jiné neb potřebuje více, aby jeho obrazotvornost se vzbudila, opět jinému potřebí jest méně látky poučné, ale více zábavné atd. – Každý jednotlivý případ vyžaduje zvláštního výběru četby a zvláštního zpracování a zvláštní rozpravy o čteném. – V prvé řadě se nesmí zapomenouti, že předčítání jest prostředek vzdělávací. Obsah článku musí býti duševní mohutnosti dítěte přiměřený. Ale musí také býti ve spojení s tím, co se ve škole při vyučování projednává. Články ku předčítání vzaté z dějepisu, zeměpisu, přírodopisu, literatury, hudby a p. musí navazovati na věci známé, anebo musí učivo ve škole probrané rozšířiti, prohloubiti a objasniti. Není snadným úkolem předčítati dítěti věci dobré. Mnohé matky předčítají, co dítě již dávno zná a umí; jiné pak

opět chápat a cíli učebnému předbíhají. Oba způsoby jsou duševnímu vývoji dětskému na škodu.

Má-li předčítání býti prostředkem vzdělávacím, třeba, aby matka měla pro vyučování a vychovávání jisté porozumění. Musí ihned poznati má-li kniha paedagogickou cenu, a zvláště zda se pro dítě její hodí. Zabývá-li se vážně výchovou dítěte, nebude jí potřebí, aby se v každém jednotlivém případě na učitele obracela; sleduje-li jeho metodu a cíl, bude také věděti, jakou látku má ku předčítání a zvláště pro školu voliti. Ve zvláštních případech bude však velmi záhodno, aby se dorozuměla s učitelem o tom, která asi kniha, které povídky a popisy jsou pro její děti nejlepší a která četba nejvhodnější. Dostane se jí při té příležitosti mnohého pokynu, a brzy se ukáže, jaké ovoce vzájemný styk domova se školou přináší.

I předčítání pro zábavu má své obtíže. Především musí býti v pravý čas, nikoliv před prací duševní, ale snad uprostřed, nejčastěji pak k vůli zotavení na konci.

Pak ale musí býti tak poutavé, že dítě skoro jako při vypravování, napnutě poslouchá a tiše se chová; to vyžaduje zvláště pečlivého výběru.

Připravuje-li již vypravování nějaké pohádky obtíže, tím obtížnější jest předčítání, i když se děje pro pouhou zábavu; neboť málo jest látky, která by pouhým čtením dítě cele zaujala. Vždyť nejlepší spisovatelé pro mládež píší zpravidla tak, že jejich povídkám dítě nejlépe tehdy porozumí, když se nepředčítají, nýbrž, vykládají. Příčina toho jest, že dobrá vypravovatelka v každém jednotlivém případě zvláštností a přání dítěte dbáti může, kdežto předčítatelka to činiti nemůže, leda by předčítané napolo vypravovala.

Předčítání v první řadě považovati dlužno za prostředek vzdělávací. Důkladné prozkoumání látky jest podstatným požadavkem; tato musí býti prosta všech nemravností a i nejneopatrnějších dvojsmyslů. O látce vědecké a vzdělávací pojednávat se musí řečí pěknou a poutavou, tak že dítě vždy zároveň okřívá.

Žádná matka, která vývoj dítěte neustále sleduje a podporuje, nebude předčítání moci postrádati. Užívati ho bude ale s měrou k poučení, zábavě i zotavení, vždy v pravý čas a pravým způsobem; nikdy se však nesmí domnívati, že předčítání vše může nahraditi, ani že sloužiti má pouhé zábavě nebo zotavení.

Dobře připravená matka bude vypravování střídati s předčítáním a obé pro vývoj dítěte za důležité pomůcky a prostředky vzdělavací považovati.

Vypravování a předčítání jsou dva zdánlivě bezvýznamné prostředky vychovatelské, ale přece jsou tak důležité, že matka, která jich dobře používati umí, jistě ve svém dítěti chuť k učení a lásku k věděni vzbudí a jemu mnohou chvíli radosti a blaha připraví.

XXVIII. Otázky

Otázka má ve vyučování tak důležitou úlohu, že se diviti musíme, proč tak málo matek jí co vzdělávacího prostředku při výchově užívá.

Byla doba, kdy vyučování posuzovalo se dle způsobu dotazování. Dnes sice pravíme, že učitelé a vychovatelky nemají otázky ani přeceňovati ani podceňovati, avšak také matka má náležitý zřetel bráti k dovednému dotazování.

Spočívá již v povaze dětské mnoho se tázati; jeho vědychtivost je příčinou tisícerych otázek. Matka nemá dítěti zakazovati se tázati, nýbrž povzbuzovati je, aby co nejvíce se tázalo. Někdy jediná otázka matčina ukáže cestu jeho vědychtivosti a opatří mu několikahodinné užitečné zaměstnání. Čím více dovede se matka na půdu dětského myšlení postaviti, tím více působiti bude na jeho poznávavost a představivost, neboť příhodnými otázkami udá jeho duševním silám směr jako magnet železu.

Intelligentní matka jak obsahem tak i formou otázky působí na rozvoj a pokrok dítěte, které správnou odpovědí prospívá zároveň v myšlení a mluvení. Vždy jest však bráti ohled na různý stupeň stáří a vzdělání dítěte, jinak nastane šablonovité dotazování se, které pro výchovu žádné ceny nemá.

Protože otázka velmi mocně upoutává, může matka otázkou dítě v plné pozornosti udržeti a je k čilému myšlení vésti, nezpůsobujíc mu ani námahy ani dlouhé chvíle. Může se říci, že dovednými otázkami může matka ducha dětského více vzdělati, nežli by to pouhým vypravováním nebo přednáškou ve vyučování možno bylo. Jest tu ale nebezpečí na snadě, že matka otázky zneužije a dospěje k obyčejnému a bezrozmyslnému dotazování.

Jak dovednými otázkami může určité myšlenky vyvinouti, tak můžeme i pro tyto určitou formu žádati. Jako dobrý učitel otázky užívá, aby žáka vedl k myšlení a k nabytí vědomostí, tak také matka nesmí otázky užívati pouze ke zkoušení. Podobně chybuje, jestliže

nevhodným vytazováním dítěti v samostatném myšlení překáží, nebo když vytazuje se na příběh, který by dítě samo mělo opakovati.

Dovedné otázky dítě oživují, udržují se v pozornosti a vedou k jasnému poznávání a k logickému myšlení; nepaedagogické otázky mohou naopak dítěti chuť k učení a k samostatnému pozorování ubírat. Každým způsobem má matka jakožto vychovatelka učiniti otázku předmětem malého studia, aby v praxi poznala, zdali a kterak může v určitém případě otázkou určitého cíle dosáhnouti.

XXIX. Poučení a zábava

Jen v řídkých případech bude školou povinnému dítěti možno doma zábavě a zotavení se oddati; zpravidla jest mu denně pro školu určitou míru práce vykonati, když totiž rodiče plného úspěchu od školy žádají. Snaží-li se matka tyto práce zmenšiti nebo docela odstraniti, přispívá k tomu, že se pozdější pracovní síla dítěte zmenší a že úplný úspěch školy znemožní.

V tomto případě pozdě matka pozná, že pomáhala vychovati stromy bezúrodné. Jiný druh rodičů vidí zase v množství nahromaděných vědomostí a v nejvyšší možné pracovitosti dítěte zabezpečení jeho budoucnosti.

Tito též pomáhají rozšiřovati mínění, že blaho mládeže hledati dlužno ve věděni. Toho však dosáhnouti možno jen na útraty těla a zkušeností se vždy potvrzuje, že nevzdělává se zároveň stejnou měrou i praktický názor životní a tím i potřebnost člověka ve veřejném životě. Domácnost nemá se snažiti o výhradně pěstování zábavy a věděni, nýbrž obého společně, v dokonalém působení vzájemném, kdy a jak jen možno. -

Což nemůžeme mnohému naučiti a zároveň při tom baviti? Nebo nemůžeme se při hře a zábavě také zároveň poučovati? Ovšem, jest to umění, tak vyučovati, aby učení bylo dítěti zároveň požitkem, ale jest to povinností matčinou, aby i tohoto cíle hleděla dosíci. Zábavně musí se dítě učit; poučná a vzdělavatelná má také býti jeho zábava.

Čteš-li se svým dítětem nějakou pěknou povídku nebo knihu, nezapomeň, že mu máš poskytovat nejen zábavu, ale i zároveň poučení a vzdělání. Otázkou a odpovědí, slovem i obrazem, názorem a procházkou poučíš dítě o mnohých věcech z přírody a života, z dějepisu a zeměpisu, z náboženství a literatury, z umění a průmyslu a poskytněš mu poučení i vědomosti a to vždy pokud možno způsobem, který dítěti i zábavu způsobuje. K tomu naskytuje se denně příležitost a často jsou to zdánlivě nejnepatrnější

nám předměty, které poskytují nám nejlepší podnět a nejvhodnější prostředek, kterak zábavu i poučení lze spojit.

Budeš-li své dítě chrániti před duševním přepracováním, ale pokud možno častou příležitostí ku vzdělávací zábavě mu dáš, pak zůstane jeho mladistvý organism pružným a vzdělání schopným.

Jisto jest, že v dnešní době školní dítě nemůže a nesmí zůstat bez domácí práce pro školu, a právě tak jest jisto, že nejlepší zábavou pro ně jest ta, která vzdělání ducha a srdce se zřetele nepouští.

XXX. Koedukace, čili společná výchova hochů a dívek

Ačkoliv ve výchově chlapců a děvčat v mnohém činiti se musí rozdíl, přece často je slýchati otázku, zdali hoši a děvčata mají býti vyučováni odděleně, anebo zdaž by nebylo lépe, aby se vyučovali společně.

Anglii, Francii a Itálii vyučují se hoši od děvčat odděleně i v obcích venkovských. U nás na venkově jen zřídka bývají žáci dle pohlaví odděleně vyučováni. Mám za to, že nejen společné vyučování hochů a dívek, ale i společná jich výchova až po jisté stáří jest výhodná.

Zovou-li se dějiny největší učitelkou lidstva, zasluhuje příroda, aby slula jeho největší vychovatelkou. Příroda sama již naznačuje, že hoši a dívky až k jistému stáří mají společně býti vychováváni, neboť nejsou jedni rodiče obdařeni samými hochy a druhí zase jen děvčaty. To by mělo býti pokynem, že chlapci a dívky nemají ve svém dětství býti od sebe oddělováni. Prvorozené dítě bývá přirozeným společníkem dítěti druhému a tak dále, že brzy hoch děvčeti, brzy děvče chlapci je nejzpůsobilejším druhem a vychovatelem. Hoši a dívky mají se navzájem pomáhat vychovávat; tak to ukazuje příroda.

A také všude, kde rodiče tohoto přirozeného poměru dbají, můžeme viděti, že děti jsou výtečně vychovávány, zvláště když podporuje se vše, co spolužití napomáhá.

Může se spíše tvrditi, že je škodlivo, hochy a děvčata v prvním věku od sebe oddělovati. Jsou země, kde dívky vychovávají se klášternicky, uzavřeně a kde styk s hochy je téměř nemožný, kde i bratři se svými sestrami zřídka se stýkají. Následek toho jest, že hoši vždy více životu rodinnému se odcizují a mnohou nepěknou vlastností a jistou tvrdostí přijímají, a dívky zase že později své muže a povinnosti jejich příliš málo znají. K tomu přichází, že pohlavní rozdíl tím spíše ke škodlivým následkům vede, čím dříve byli

chlapani a dívky od sebe oddělení. – Nemají se přece vychovávatí muži a ženy, nýbrž děti; nechme je tedy také jakožto děti pohromadě žítí, společně hrátí, se bavítí a vzájemně se milovatí.

Kde bratří vyrůstají v jedné a sestry v druhé světnici, kde bratr již záhy odevzdán bývá do pensionátu chlapeckého a sestra do dívčího, tam povahy málo splynou, hoch nabývá povahy tvrdé, rozumové, a dívka zase nasládlé a citlivé. Pak také nastává pozoruhodný zjev, že hoch nerozumí dívce, dívka hochovi, že bratr a sestra nemohou se shodnoutí, protože druh v druhu jinou povahu, jiné síly a schopnosti tuší.

Zkušenost všude potvrzuje, že bratří a sestry, kteří společně v úzkém svazku své mládí prožili, navzájem na sebe zušlechťujícím vlivem působili a že tím déle zůstali dětmi, čím později byli od sebe odloučení.

XXXI. Přepych

Znám nenasytnou obludu, která byla s to celou říši zničit a která ještě dnes základy mnohé rodiny strásá – míním *přepych*.

Otázka přepychová není akutní, nýbrž chronická, a takovou bude stále, ani na okamžik nepřestávajíc býti důležitou. Naše moderní rodina je dosti slabou, že nedovede zameziti k sobě cestu tomuto cizopásníku, který jako houba domácí vše rozhlašuje a ničí. Bylo by zbytečno, ba nemožno, všecek ten přepych zobraziti, kterýž slaví vítězství na ulici, v divadle, ve společnostech i na plesích, ve městě i na vesnici, i tu, kde před Nejvyšším v pokoře se skláníme a o vezdejší chléb prosíme – v kostelích a chrámech.

Kde však je jeho zdroj a kdo může zlo to vyhubiti? Domácnost, rodina.

Mnoho se mluví o přepychu a ukazuje se při tom na toalety dámského světa, a sama sebe omlouvaje, tvrdí mužský svět: „Přepych již nemá konce; ty ženy nás musí zničit“, nejsa si vědom, že i mužský svět přepychu se oddává a snad ještě více jeho vlivu podléhá, než pokolení „slabé“.

Zde zakroč a znič ve své dětské zahrádce i nejmenší sledy tohoto zhooubného zla a neúnavně o to pečuj, aby ani nejmenší kořínek jeho nemohl se v dětské světničce a v domě vyvinouti; neboť jedná se o to, aby zahubilo se zlo, jež má veliká nebezpečí v zápětí.

Muži a ženy však zla toho nevidí nebo viděti ho nechtějí; samolibě poukazují na modní listy cizozemské a usmívají se nad přepychem jiného národa neb jiné rodiny, jak by jen oděvem přepych pěstován býti mohl. Není tomu ani dávno, že děti vůbec hodinek nedostávaly; dnes dávají se hošíkovi, který sotva čísti se naučil. Za mého mládí chodila rodina na venkov pěšky, dnes výlet bez dráhy nebo kočáru ani si pomyslit nelze.

Nemálo také mužové sami k tomu přispívají, že vhnáti mnohé jednoduché a mravné členy ženského pohlaví v náruč přepychu. Jsou také matky, jichž nejvřeější touhou jsou skvosty, hedvábné

šaty, komfort v domácnosti a ve společnosti, doma a na cestách; ba nezřídka přehánějí i matky přepych v té míře, že urážejí tím zákony ženské krásy a studu. Pak není se co diviti, když dobrý mrav rodinný a nezkažená mysl dětská na scestí se octnou a konečně za své berou.

Dnes je k tomu potřebí veškeré síly a pevné povahy, aby matka vychovávala děti bez přepychu. Vymyřuj jej proto, kdekoliv se u tebe nalezne; především záhy živ v dítěti morální sílu, která na přepych, rozkoš a požitek bez závisti pohlížeti dovede!

Duševní klid nezáleží v požívání, nýbrž v odříkání, a nejsou pramenem blaha svým dětem matky, které je na požívání a přepych zvykají, nýbrž matky, které již záhy svému dítěti poskytly dar prosté krásy, pevné povahy a opravdové obětavosti. I když svět tyto statky vždy uznati nedovede, bude ti jednou dítěto děkovati, že neposkytovala jsi mu pouze zdánlivý prchavý požitek, ale trvale ozdobila jeho srdce a dopomohla mu i k hmotnému blahobytu.

XXXII. Četba pro mládež

Nejsladších plodů ducha i srdce můžeme doma dítěti poskytovat četbou. Nejušlechtlejší podněty, zvláště vzdělání myslí a vkusu, probouzení vlasteneckého smýšlení, pěstování všeho šlechtného, krásného a poznáníhodného v domě otcovském, to vše podává četba pro mládež, na pravé vzdělanosti se zakládající.

Kdož by také nevzpomínal svých mladých let a večerů a hodin, kdy četl otec nebo matka, bratr neb sestra nějakou cennou knihu neb zajímavou stať, hlubokou poesii neb podivuhodnou pohádku, která nás z těsného domova do čarovných krajin východu unášela? Nad med sladšími a nad jarní vánek líbeznějšími byly nám hodiny oddechu, jež poskytly nám osvěžení a poučení, požitek i blahé upomínky na celou cestu života. Často toužíme po oněch šťastných dobách, kdy čítávali jsme spisy pro mládež.

Je-li pak pro domácnost, a zvláště pro matku jakožto vychovatelku, krásnější úlohy, než věk dětský četbou rovněž věkem zlatým učiniti?

V době jako jest nyní, kdy materialism nad idealismem vítězí, jest přímo naší povinností, abychom mládež vedli k oněm ideálním cílům, na nichž pravá velikost národa spočívá. A může býti něco cennějšího, nežli jsou duševní plody našich nejslechtnějších a nejlepších mužů, kteří svaté věci vzdělání a prohloubení lidského ducha celé své bytí zasvětili, podávají našim dětem? A možno-li také ducha a srdce, fantasii a rozum, žert a vážnost, odpočinek i duševní práci krásněji spojit nežli četbou?

Spisovatelé a umělci pracují společně, aby tvému dítěti obrazem i slovem vykládali o věcech a osobách, krajinách a poměrech, jež hodny jsou, aby je dítě se živým zájmem do hloubky proniknouti se snažilo. A oděna-li jejich práce šatem jednoduché a ušlechtilé řeči, otvírá dětské oko k rozmyslnému a rozjímavému pozorování a vážná a pěkná líčení jejich budí soudnost mladistvého čtenáře.

Jak vynikne dobrou četbou krásno v říši přírody a v čarovné zahradě umění, a ušlechtilost a pravá krása a hodnota nad méně ušlechtilým a nepěkným, nad umělým a nepřírozeným, nad napodobeným a triviálním! Jak otvírá také dobrá četba zvláště mladé srdce a vlévá v ně mocným proudem city bolu a radosti, žalu a blaha!

Jak otravně ale působí špatná četba na nezkažená dětská srdce, jejichž nevinnost a čistota s krásou prvých květinok závodí! Co léta vážné snahy a blahu dítěte, cele oddané práce vykonaly, to mnohdy jediný spis dovede zničit. Záhubná četba působí jako vše ničící mráz na útlé jarní květinčky a právě nejvíce tehdy, když padne do rukou nevinnosti.

Vážné slovo musím s tebou, milá matko, promluvit a připomenouti tobě nebezpečí, jež špatná četba tvému dítěti přináší. V dnešní, tak vychváleně době pokroku jest mnoho ještě záhubného, a nezřídka býlí a jedovaté byliny kvetou právě na poli dětské literatury.

Ten čas již minul, kdy otec z lásky k svému dítěti stal se spisovatelem spisů pro mládež. K proslaveným mužům a ženám přidružil se zástup nepovolaných, kteří pod záštitou humanity a zneužívaného hesla: „Pro mládež jest jen to nejlepší právě dosti dobré“ učinili spisovatelství pro mládež svým řemeslem, aby si kapsy při tom co nejvíce naplnili. Tito pisálkové nejnižšího druhu zásobovali svým továrním zbožím trh knižní a dodávali to množství oněch knih, spisů, obrazů a předmětů, které ve zvláštní slavnostní dny naší milé mládeži domů bývají přinášeny.

Mimo nestoudné pisatele spolupůsobili i nesvědomití nakladatelé, kteří špatný prázdný nebo jedovatý obsah dovedli několika obrázky, které jen nevzdělanci mohou se líbiti, a v oči bijící, pestrou vazbou zakrýti. Měřítkem výše honoráře nebyla jim paedagogická hodnota, obsah nebo řeč, ani hloubka myšlenek neb bohaté pravdy, nýbrž předvídaná přitažlivost knihy, řídící se choutkou davu. Pohnutkou k vydání spisů pro mládež nebylo takovým nakladatelům zušlechtění vkusu a zvýšení vzdělání

mládeže, nýbrž jen přizpůsobování se tomu, co většinu k sobě táhne, baví a vyráží.

Jde matka podle výkladní skříně knihkupcovy. Nějaká dětská kniha pestře vázaná ji upoutá. Koupí ji. Vždyť je tak pěkně vázaná a u známého knihkupce vystavená. Dítě knihu čte a baví se, a matka nemá pilnějšiho na práci, než knihu dáti i jiným dětem ku čtení nebo vřele doporučiti ji i jiným rodinám. Vždyť její synáček se jí výtečně pobavil. Je však možno, že kniha nemá pražádné vzdělávací ceny, je snad i nemravná nebo otravná; avšak matka to neví. Četla jen několik stránek a shledala knihu velmi pěknou a zábavnou.

Jiná opět matka již dlouho hledala marně vhodnou knihu obrázkovou nebo skutečně dobrou četbu pro své děti. Četba má pro ni velikou důležitost a právě proto nesmí beze všeho uposlechnouti rady každé osoby. Konečně dostane se jí do rukou posudek o několika knihách žádaného obsahu a účelu. Protože je posudek velmi příznivý a k tomu ještě uveřejněný v proslulém časopise, plna vděčnosti koupí nejvhodnější knihy a spisy. Bohužel, není však žádnou vzácností, že i tyto posudky, zdánlivě cenné a věrohodné, jsou pouhým výrobkem veliké lehkomyšlnosti nebo obyčejného zaplacení. Jest neuvěřitelné, jak se mnohé – často i v nejlepším úmyslu – v posudcích časopisů doporučuje, co pražádné ceny nemá. To jest však již světa běh, a právě ve věcech nejvyšších jest nejsnadněji možno, že pod záštitou lidumilnosti, vzdělání a dobra daří se nejsprostší spekulace.

Tím se stává, že i matky, jimž na duševním vývoji a výchově dítek nejvíce záleží, nedostanou se k dětským spisům, jež mládež skutečně vzdělávají a zároveň zábavu i poučení, požitek i studium jí poskytují.

A zvláště literatura pro mládež mohla by veliké poslání vyplniti, kdyby dílem o zachování ideálů a mravnosti našeho národa se snažila, dílem ve slově i obraze, literárně i umělecky jen dobré, pěkné a pozoruhodné přinášela. Jen to nejlepší jest zvláště pro mládež dosti dobré. Důkladné obeznámení se na poli literatury pro mládež poučí paedagoga, že největší její část jest povrchní, fádni

nebo sentimentální, nasládlá slátanina, ba že je dosti knih a spisů frivolních a nemravných, jichž vydavatelům jest lhostejno, zavedou-li nevinnost v doupata hříchů či nikoliv; lichotivě říkají mládeži celý svět lží, zaslepují ji před nebezpečím jí obklopujícím a propasti jejich cest zakrývají kvítím, místo aby přes ně mosty stavěli.

XXXIII. Pokračování

Jest politování hodno, že dřívější doba právě v oboru literatury pro mládež dobré od špatného tak málo dovedla rozeznávat a slepě se poddávajíc reklamě, náhodě anebo tradici, nabízela mládeži knihy a spisy bez skutečně vzdělavatelné hodnoty a živila ji výrobky nepovolaných spisovatelů a knihkupeckých spekulantů, místo aby jí poskytovala stravu ušlechtilou a silnou, která by mládeži byla zároveň zdrojem radosti a pravého požitku.

V posledních letech nastalo však znatelné zlepšení. Zde někteří paedagogové, jinde zase spolky přednáškami, spisy a seznamy knih o reformu dětské literatury se zasazovali. Dnes již založeny byly zvláštní spolky, aby kontrolovaly příval spisů pro mládež a v občasných seznamech skutečně doporučitelnou četbu ve známost uváděly. Takové spolky založeny byly v Drážďanech, v Berlíně a j.

Není možno, milá matko, abych ti vše vytknul, čeho v jednotlivých případech dbáti musíš, nemáš-li při správné volbě četby pro dítě chybiti; neboť každý jednotlivý případ vyžaduje zvláštního vysvětlení. Některé všeobecné pokyn o volbě četby však mohu ti sdělit.

Jistou a všeobecně uznanou pravdou jest, že jen ty knihy a spisy v pravdě vzdělavatelně působí, jichž obsah jest vědecký nebo umělecký. K těmto náleží díla pravého umění básnického, jakých národ náš nemá nedostatek; k oněm můžeme počítati přísně vědecká díla i vědecké články populárně podávané a taková díla, jež soudnost, duchaplnost a ušlechtilý vkus podněcují, jako na př.: dobré články časopisecké, stati o sporných otázkách, kritiky, krátké filosofické úvahy atd. – Ovšem bez hlubší znalosti hodnoty této literatury a duševního stanoviska dítěte není možno účelu přiměřený výběr učiniti. Co hodí se pro chlapce, nehodí se také pro děvče; i u chlapců a dívek stejného věku činiti jest rozdíl, protože četba má v prvé řadě býti individuální a působiti individuálně.

Jinak se má věc s tuctovou literaturou dětskou, s tak zvanou četbou zábavnou. Tato obsahuje povídky indiánské, cesty a líčení mravně sešlých dobrodruhů, novelistické, fantastické povídky z dalekých zemí, zkrátka, onu čtenářskou stravu, která nevzdělává, ale vkus kazí, soudnost zatemňuje a hlavu prázdným blouzněním naplňuje. A právě tuto začasť škodlivou četbu pro mládež nakladatelé a prodavači opatřují poutavou obálkou, aby se tím snadněji prodala. Ani obrázky, ani papír nebo tisk a zevnější úprava nemají ceny. Drahá kniha však nalézá kupce, protože vyhovuje bezmyšlenkovitosti, zkaženému vkusu a fantastickým náklonostem mládeže. Čtou ji tisíce čtenářů, ale ani jediného člověka nevzdělá.

Jest také velikou chybou, necháme-li dítě vědeckou knihu pouze čísti a nikoliv také *studovati*. Přečte-li dítě knihu takovou jen jednou, nemá z ní žádného užitku, ba spíše škodu, poněvadž takové čtení svádí k povrchnosti, bezmyšlenkovitosti a domýšlivosti. Dobrá kniha – a to by měla každá matka uvážiti jest jako dobrá učitelka; musí se studovati, do ní se zahloubati a nechati ji mnohokráte a častokráte mluvíti. Obsah takové knihy musí býti dítěti úplně jasný a dítě musí látku paměťovou pevně ovládati, tak že obsahem může v každé chvíli volně disponovati. Jistý paedagog kdysi pravil že již záhy musíme dítě naváděti, aby takové knihy, jež mu užitečné vědomosti skýtají, s pérem v ruce četlo, to jest studovalo a nejdůležitější věci a nejcennější věty a myšlenky si znamenalo, aby z knihy trvalý užitek mělo.

Co beze všeho dítěti dáti můžeš, jsou pohádky, pověsti, bajky a legendy. Jsou znamenitou četbou pro mládež, osvěžují a posilují ducha, dodávají obrazotvornosti bohatou stravu a vzdělávají zároveň dětskou mysl. Taková četba poskytuje všem dětem požitek.

Bylo by však chybou domnívati se, že dítě má jen takovou četbu pěstovati; tím by jednostranně bylo živeno a proto nezdrávo. Také nesmí matka mysliti, že všickni slavní spisovatelé pro mládež nemají žádných nepaedagogických prací a že všechny pohádky a bajky slavného muže hodí se pro všechny děti a pro každé stáří.

Také zde musí dobrý výběr předcházeti, a ten může nejčastěji učiniti pouze matka dítěte.

Rovněž jednostranným jest, dáva-li se dítěti jen četba prosaická. Také k poesii musí býti brán zřetel, neboť často jest to právě dětská poesie, jež mládeži nejšťastnější hodiny připraví. Vždyť mládež sama jest obrazem nejkrásnější poesie, máj mezi ostatními měsíci a jaro lidského života. Zde však jednati se může jedině o básně, které jsou takřka ohlasem přírody a dětské duše; líčení sentimentální nebo hrůzoplňné padá jako mráz na jarní poupata. Modlitba je první báseň, jíž dítě má se naučiti; přece však většina básní má dětskému světu podávati věci jen obveselující a zobrazovati dětské city nebo dětská výskání.

Horší než příliš málo jest příliš mnoho. Často při nejlepší vůli dopouštějí se rodiče nejtěžších chyb, když děti takřka k tomu přidržují, aby hodně často a hodně mnoho četly, neukazující však jim, jak mají čísti s užitkem. Náruživé čtení jest nemoc, kterou zvláště přítomná doba se vyznačuje. Kdyby ji dovedla rodina se vší energií zdolati, bylo by méně lidí blaseovaných, polovzdělaných, jednostranných a domýšlivých. Lépe jest nedati dítěti nic čísti než učiniti z něho náruživého čtenáře. Varuji tě, abys se měla na pozoru, aby z tvého dítěte nestal se náruživý čtenář a knihožrout; následky jsou vždy smutné.

Mimo výběr četby má cenu také způsob čtení a zisk z něho. Má se čísti nejen vážně, ale dítě má i obsah čteného písemně podati. To jest nejlepší zisk, jež dítě může z četby míti. Se zábavou a poučením pojí se tu ještě cvičení v písemném užívání jazyka mateřského. Čtení stává se prací, která svou zvláštností brzy bude dítěti požitkem. Tím dosáhlo se vyššího účelu četby dětské. Pohrávání si s prací člověka marně oslabuje; jen práce ve vážné četbě se jevíci jest pravým požitkem a prostředkem k dosažení mravního i duševního zdokonalení.

Tam ale, kde matka u přítomnosti dítěte romány a novely v pravém slova smyslu hltá a nikdy není dítěti příkladem, jak četbu studovati, ani dítě nenavádí, kterak četbu má pěstovati, aby mu z ní

dobro vzešlo, tam ovšem vyrůstá mládež na neplodné půdě a pod nestinnými stromy. Jak tu litovati musíme oněch ubohých dětských srdcí, jež svá nejkrásnější léta života na poušti ducha a srdce protruchlí a duševně mravně vadnou!

XXXIV. O věcech užitečných a vzdělavatelných

Vedle poučování a vzdělávání musí matka při výchově dětí ještě na tak mnohé bráti zřetel, co je sice věcí vedlejší, přece však užitečnou, a co život dítěte zpříjemňuje.

Vzdělaností stále pokračující nabyly mnohé věci jiného úkolu a významu nežli jaký měly dříve. Připomínám jen vodu a oheň. Významu jejich v hospodářství přírodním a v životě lidském netřeba zvláště vytýkati; avšak ještě v dnešní době jsou mnohé rodiny, které ohni a vodě větší než praktický význam přiřkládají, užívajíce obou i jako činitelů výchovných.

Jest jen litovati, že u mnohých národů vešel v zapomenutí starý, pěkný krb, při němž se kdysi po denní práci celá rodina shromažďovala, aby se tu nejen ohřála, ale aby také i srdce a duch se vyjasnily a krásnějšími učinily. Taková síla spočívá v ohni. Dnes uschovali plameny do kamen, která jejich žár i hru skrývají; plamene více nevidíme, a dusné, nezdravě tísnivé horko obestírá rodinu, vzduch nemůže se náležitě provětrati a kamna více nevábí k důvěrným schůzkám rodinným; při otevřeném krbu však, u praskajícího ohně a plápolajícího plamene, vznikají veselejší myšlenky, a nikde nevnímá a neprocítuje dětské srdéčko pohádky a povídky hlouběji, nežli u hřejícího krbu, zejména na večer v kruhu rodinném.

Podobně má se s vodou. V mnohých zemích se takřka vypudila. Mnohé rodiny mají zahradu, ale aby si v ní pořídily kaskadu, potůček, vodotrysk anebo rybníček, to jim nenapadá. Praví, že vodu viděti mohou v lese nebo v údolí. Mnohé rodiny mají v domě vodovod; za malé výlohy mohl by se v pracovně zařídit malý vodotrysk nebo akvarium, do něhož by voda na způsob praménku nebo vodotrysku ze stěny přitékala. Avšak to je jim hračkou a praví, že místo toho mohou si poříditi věci důležitější, o kterých konečně také není vidu ani slechu.

Jakožto koupel a vodotrysk prospívá voda nejen zdraví, ale osvěžuje i mysl a ducha, jest pro mládež cenným předmětem hry a vede přímo k nabytí různých vědomostí a dovedností. Vždy shledáme, že v domě, kde uvedená zařízení se nacházejí a kde dovede se jich i k výchově užítí, jest pobyt dětem nikoliv významu podřízeného.

Ještě méně nežli na tyto věci dbá matka při provádění známého zvyku. Míním zvyk členy rodiny a příbuzné občas obdarovati. Každá matka, která dítě navyká, aby v určité době určité osoby jistým anebo alespoň naznačeným dárkem obdarovalo, činí z toho věc mody a snižuje obdarování na pouhou formalitu, která na mravní hodnotu dítěte škodlivě působiti musí. Nikdo nemá práva, dítě k takovému tak zvanému skutku lásky nutiti; čím je starší, tím více podporuje a živí se u něho lež a klam, a rodiče si toho nejsou ani vědomi. Poskytovat dary nemůže se naprosto zavrhnouti; nelze však dosti varovati před přepínáním.

Již praktický užitek z obdarování, jež stalo se modou, jest velmi pochybný. Dárce jen v nejrůznějších případech ví, co by měl dáti, aby obdarovanému opravdu něco žádoucího a potřebného poskytl; ze zkušenosti časté víme, že obdarovaný nebývá darem zcela potěšen, protože dostává, co již má, anebo že si přeje něco jiného, anebo protože konečně dle panujícího zvyku musí dárce rovněž obdarovati – a tu pak jen totéž se opakuje. Zkrátka: praktický užitek zpravidla bývá záporný. K tomu i morální cena zřídka má jaký význam; mnohé dítě zvláštními rodinnými poměry svedeno bývá ke lži, ba i k podvodu, zvláště když k udělení daru bylo přinuceno, čímž se jen pěstuje přetvařování a licoměrnictví.

Je však možno dvojího zisku docílit: u dárce pěstiti smysl pro humanitu a odvracet ho od egoismu, v obdarovaném pak vzbuditi city vděčnosti. Srdce dárce nebývá však prosto sobeckosti, myslí na oplatu a při nezdaru nezřídka praví: „Však také již nic nedám.“ A vděčnost obdarovaného? Projevuje se zřídka jinak než jen slovy. Obyčejné obdarování nedovede ani přátelství a pokoje udržeti, ani sobeckosti zbaviti, ani dítě ku vděčnosti vychovati. Jak praktická tak

i mravní cena jest jen pochybná. Varuj se, milá matko, všech obřadných darů, jež vážou se na určitou dobu a určité osoby, za to ale podporuj ony dary, jež samy z dětského srdce vyprýstily. Takové obdarování vždy a všude pěstuj, neboť jejich cena není pochybná.

Jiná věc, kteréž při výchově dětí rovněž málo se dbá, jest pěstování květin a rostlin doma a v zahradě. V mnohých rodinách je sice dosti květin a rostlin, ale ne užívá se jich jako prostředků výchovných. Za skrovný peníz, ba často i zadarmo, můžeme značný výběr květin a rostlin do pokoje získati. Louky a lesy okolní a zahrady sousedů poskytují jich hojnost. Nejsou jen tím cenné, že oko naše potěšují a příjemnou vůni šíří; ale protože na nich může dítě hojnost poznatků a pojmů, zvláště botanických, získati, naučiti se rozeznávati tvary, barvy a odstíny, učí se při tom poznávati nejen druhy a odrůdy, ale i celý život rostliny od klíčení až po vývin květů a plodů, ba až k její smrti. Může tedy inteligentní matka pěstováním rostlin v pokoji a v zahradě prospěšně působiti nejen na vědění a rozum dítěte, ale i na jeho srdce a mysl, neboť to jest jisto, že pěstování rostlin má větší cenu, nežli pouze praktickou: činí mysl dítěte vnímavou pro krásu, čistotu, lásku a nadšení k přírodě a k Bohu.

Ještě na to upozorňuji, že zvláště pro dívky jest výhodno, nejen záhy je seznamovati s cenami obyčejných potřeb pro domácnost, ale i učiti je rozlišovati důležitější látky, jako: plátno, vlnu, hedvábí, atlas, anebo různé druhy a hodnotu masa, dříví, uhlí, skla, hliněného zboží, atd.

- Jakmile dospělejší děti začínají se se životem seznamovati a stýkati, nezpůsobují taková navedení žádné námahy.

Ve výchově nesmí se nikdy na vzdělavací hodnotu zapomínati; ať zdá se věc býti sebe nepatrnější, vzdělaná matka najde v ní vždy pro své dítě momenty vzdělavací a užitečné.

XXXV. O pensionátech

Byly doby, kdy pensionáty, zvláště chlapecké, nejen silně byly navštěvovány, ale i mohly býti považovány za hlavní pramen zdravého pokroku na poli methodického vyučování a výchovy vůbec. Není ani potřebí důkazy toho hledati daleko: ve Švýcařích i v Anglii, v Německu i ve Francii nejlepší a nejtrvalejší ovoce na poli methodiky sklízelo se v pensionátech.

Pak nastal čas, kdy bylo takřka modlou pensionáty zakládati, poněvadž často se tím snadno peníze vydělaly. Avšak ten čas minul, a dnes jest počet pensionátů vynikajících v každé zemi skrovný. Čím více se stát vyučování ujímal, tím snadněji mohl i chudý a málozámožný otec své děti do veřejné školy posílati, a také i ti vznešení konečně došli k poznání, že mohou děti své posílati do veřejné školy, aniž si tím zadají, vždyť i knížata posílali své syny do škol veřejných.

Jest však litovati, že i dobré pensionáty se nemohou udržeti; příčinou toho není jen dobré vyučování, jež stát vzdor malému školnímu platu poskytuje, ale i ta okolnost, že mnohými pensionáty nestydaté vykořisťování jsou, pokud jen možno, rodiče i učitelé.

Dobré pensionáty trpí špatnými a tak se stává, že mnohý učitel ani ve své snaze vychovatelské ani ve příčině svých potřeb hmotných nemůže dosáhnouti, čeho právem může žádati. Škodu z toho neodnáší jen rodina, ale i stát, který nemoha svým školám dovoliti libovolné zkoušení method, v methodice méně nového může vytvořiti, než kdysi bylo možno privátním ústavům při jejich svobodě a individuálnosti.

Jak smýšlím o dívčích pensionátech, sdělím v pozdějším listě; tuto podám stručně své zkušenosti o chlapeckých ústavech.

Jest jisto, že v žádné zemi není dostatek dobrých ústavů; nedá se ale říci, kde jsou nejlepší, a to proto, protože se nejedná jen o vyučování a všeobecnou výchovu, ale i o výchovu každého chovance zvlášť, jakož i o dobrou stravu, o náležitý zřetel ke zdraví

chlapcovu, o jeho volnost a vývoj k samostatnosti, a protože všech těchto věcí nemůže býti dbáno všude ani ve stejné míře.

Rovněž tak všeobecnou má platnost, že také nikde není nedostatek ani takových chlapeckých pensionátů, které jen z čistě spekulace založili učitelé, kněží, juristé, rolníci, obchodníci atd. třebaš pod rouškou svobody.

Především jsou to mnohé pensionáty ve francouzském Švýcarsku, od nichž si zakladatelé hory a doly slibovali. Zejména z vlasti vypuzení Němci a jiní cizozemci před lety sem přišli a ponejvíce cizími penězi zakládali pensionáty, navštěvované záhy hochy až z Asie, Ameriky, Anglie, Německa, Itálie, Ruska i z jiných zemí. I ze zemí, kde bylo již vyšší anebo důkladnější vzdělání, nežli jakým se honositi mohlo francouzské Švýcarsko, přicházeli sem mladíci jako do země vychovatelstvím vzorné. Se všech stran byla sem mužská mládež posílána, a ta přicházela jako mravenci, aby med sbírala.

Ve mnohých případech bylo ovšem výhodno, zvláště k vůli francouzské konversaci, poslati dítě do francouzského Švýcarska; zvláště chlapci z Armenie a Ruska, z Brasílie nebo Mexika, anebo z Rumunska a Itálie mohli se tu vždy více naučiti nežli doma. Avšak záhy rozšířilo se mínění, že i Němci a Angličané sem musí syny své na vzdělání posílati, aby se totiž „obrousili“.

Dnes na tomto poli panují ve francouzském Švýcarsku smutné poměry; mimo několik znamenitých pensionátů chlapeckých nalézáme všude ústavy, které umějí reklamou a verbováním všelikým několik žáků přilákati, kteréž pak jak jen možno dlouho drží. Báječnými sliby – francouzská, anglická, italská konversace – mládež se láká, a naučí-li se trochu francouzsky, jsou rodiče přešťastní, neboť nevědí, že vše ostatní je slabounký nátěr, který zkouškou snadno setřeme.

O důkladném, formálním vzdělání a o trvalém, pochopeném a pozitivním vědění není tu ani řeči. –

Jak smutně mnohý takový pensionát přese všecky své skvělé prospekty vypadá, chci na několika příkladech ukázati. Ve

francouzském Švýcarsku nalezl jsem ústav pro chlapce, v němž ve přijímací světnici po měsíce nebylo kliky u dveří a u dvou židlí byly porouchané nohy. Asi hodinu cesty od Paříže poznal jsem pensionát, který neměl záchodů a kde prádlo na oknech učíren sušili. V Itálii nalézal se pensionát pro chlapce, kde v jedné učírně v koutě zvláštní oddělení současně jiným učitelem bylo vyučováno. Avšak dosti o tom.

Nedávej tedy syna tak beze všeho do ústavu některého, ať je to kdekoliv, a byť i prospekty a reklamy byly sebe příznivější, dokud ti ústav tento nebyl z pramene naprosto jistého a spolehlivého ku tvým účelům zvláště doporučen. Zvláště varuji tě před velikým počtem agentur, které v Anglii, Francii, Německu a v jiných zemích své vykořisťovací řemeslo provozují a za veliký peníz ústavy a pensionáty doporučují, kterých nikdy neviděly a o nichž jediného dobrého slova neslyšely. Nedbej také doporučování svých přítelkyň, neboť v každém jednotlivém případě jest nutno dobře uvážiti a prozkoumati cíl i prostředky výchovné pro tvého hochu. Jinak má se věc, je-li při volbě pensionátu směrodatným zdraví tvého syna; pak určí lékař, má-li tvůj syn žíti na jihu, při moři anebo ve vyšších horských polohách.

Uvaž, že tvůj syn v nesvědomitém ústavě nejen duševně, ale i mravně zpět kráčí, ba i zakrňuje, a že veřejná škola alespoň všeobecně poskytuje jistotu poměrně nejlepšího vyučování, když také nečiní a ani činiti nemůže nároků na zvláštní individuální výchovu.

Výsledky vyučovací škol veřejných jsou celkem lepší výsledků ústavů privátních, ve kterých také mravní výchova chovanců nemůže býti vždy taková, jak se rodiče domnívají, aneb prospekty slibují. Proto by se mohlo očekávati, že gymnasia a reálky, vůbec vyšší veřejné školy, i v ohledu výchovném naproti privátním ústavům jen to nejlepší poskytují. Avšak není tak vždy a to následkem bytů, do nichž hoši a mladíci dávání bývají.

Rodiče jsou nuceni vyhledati v městě pro svého syna byt a stravu. A tu je velmi nepadno najíti byt dobrý. Mnozí rodiče

nemají tu žádných známostí; tu buď vyhledají byt dle časopiseckých insertů, anebo uposlechnou rady rodičů, jejichž syn ten neb onen byt velmi doporučuje, jen že přechoť ne z důvodů paedagogických. A jak takové byty vypadají? Zpravidla nejlepší jsou ještě byty učitelů, kteří se k tomu propůjčí, aby žáky na byt a stravu vzali. Je to sice zařízení větším dílem užitečné, ale nikoliv příjemné, jak sami doznávají, a také i tu často zdání klame. Ve městech venkovských jsou „držitelé“ takových studentských bytů obyčejně ševci, krejčí, vdovy a staré panny; většinou osoby, nemající ani kdy ani schopností své chovance mravně vychovávat, neřku-li aby při učení jim pomáhali a je podporovali. Tu vdova, pozeňaná dětmi i chudobou, „drží studenty“; tito jí mají pomáhat užití rodinu; možná, že neumí vychovávat děti vlastní, natož cizí. Tam zase krejčí má studenty na byt; pracuje od božího rána do pozdního večera, málo se stará o své strávníky: tito kouří, v karty hrají, odcházejí a přicházejí, kdy se jim líbí, dostanou domovní klíč a navštěvují ukryté krčmy, zkrátka oni jsou pány bytu; „hospodář“ musí jednoduše mlčet, anebo raduje se z veselého mládí, které připomíná mu mládí jeho, a o němž rád hovoří. Žáci pak vychvalují rodičům i učitelům tento byt a vyličují lásku stravovatelů nejkrásnějšími barvami – rodiče se podvádějí, děti svádějí a nemalý počet jich utone později v divém proudě života.

Kdož by neznal takových bytů? A není to smutné, vědět o svém dítěti, že kráčí po cestách tak nerovných a snad i kluzkých? A není to zjevem kormutlivým, že mravní vychování, o které dům otcovský i učitelstvo vždy a všude usiluje, takovým bytem bývá setřeno anebo zničeno? Je ale také možno, aby třídní ve škole byty skutečně mohl prohlížeti?

V instituci tak zvaných studentských bytů vidím jed a příčinu, proč veliká část mužské mládeže, která se na akademická studia připravuje, tak zřídka dosahuje toho nejvyššího cíle vší výchovy, mravné povahy. Ve studentských bytech vidím hlavní příčinu k neblahé náklonnosti ke studentským sdružením, k pitkám,

k hrdinství v pití a kouření, jakož i příčinu nedostatku energie, mravního chtění a radosti z práce u většiny našeho studentstva.

Před lety navrhl jsem lepší cestu, a dnes mohu říci, že nezůstala nepoužita. Ve mnohých městech, jako v Lipsku, Mnichově a j., začali zakládati studentské útulky, řízené učiteli, kteří ani na veřejných, ani na privátních školách nepůsobí. Přejde-li chovanec ze školy, je ihned pod vedením vychovatele, jehož činnost nyní začíná a který se svou rodinou hledí nahraditi rodinu chovancovu, a tak pravý paedagog a vůdce jest chovanci na jeho dlouhé cestě školní otcem, přítelem i učitelem. Tento vychovatel nahrazuje chovanci – jak si to přejí – se svou rodinou otcovskou i mateřskou lásku. Chovanci pracují společně, společně hrají a společně se procházejí. Při domácím zaměstnání jest jejich otcovský zástupce vždy přítomen; není pouze dohlížitelem, ale zároveň i učitelem; prohlíží chovancovu práci, rozmlouvá s ním o učiněných chybách, podává příbuzné anebo podobné případy z jiných oborů, nejasné objasňuje, zapomenuté v paměti obnovuje a po celou dobu studijní je chlapci oporou, pomáhaje, poučuje a vysvětluje, nestávaje se tím však nikterak nepravým ulehčovatelem hochovy školní práce.

Procházky konají se společně, taje přírody a divy techniky a průmyslu se mu odemykají; takový ústav stává se tu pomocníkem školy ve vědách přírodních, v literatuře, v řečech i v hudbě. Vychovatel pečuje i o fysické zdraví hochovo. Společné cesty, společné zábavy buď doma v kroužku večerním anebo v koncertě a v divadle chovance vzdělávají. Avšak hlavní váhu klade vychovatel na vlastní výchovu, na přísnou pravdymilovnost, na poslušnost, ušlechtilé smýšlení a konání, na blahovlnost a úctu ke každému náboženství, na pořádek a přesnost – a to vše koná v duchu lásky a mravní vážnosti. A může-li býti příjemnější činnosti, než individuálně nejen vyučovati, ale zvláště mravně vychovávat, a viděti, kterak útlá rostlinka v našich rukou na těle a na duchu sílí a uzrává? Tu není jednostrannosti, ale mnohostrannosti; tu není dlouhé chvíle, ale pohyb a život; tu není mrtvého vyučování, ale teplá výchovná činnost s radostí ve tváři

a v srdci. Chovanec tu nemůže ke svému vychovateli nemíti úcty a lásky, jež vždy jeviti se bude ve stálé vděčnosti žakově k jeho otcovskému a nejlepšímu příteli.

Ukázal jsem ti cestu, po které svého syna bezpečněji nežli po kterékoliv jiné k důkladnějšímu vzdělání vésti můžeš. A bydlíš-li snad daleko od takého studentského útulku, jaký si míti přeji, tedy věz, že větší výdaje stonásobně se ti nahradí, dáš-li svého syna do takového útulku, kde i tělo i duše a budoucnost jeho do bezpečných se dostanou rukou!

XXXVI. Výchova dívek

Dnešní, na otázky tak bohatá doba zaměstnávala se v posledních desetiletích na poli výchovy více než kdy jindy s výchovou chlapců. O této otázce nerokovalo jen učitelstvo, ale jí zaměstnávaly se i jiné kruhy, ba i politický tisk. A tu můžeme opět tu zvláštnost pozorovati, že znamenité národy, snaží-li se dosáhnouti věci jedné, zanedbávají druhou, a tak i přes mocný rozmach na poli veřejného vyučování otázky *dívčí výchovy* málo bylo všímáno.

S dívčí výchovou většina národů jedná macešsky. Dívčí školy byly sice v mnohých zemích podstatně zlepšeny, ale pro výchovu v užším smyslu učinilo se mnohem méně nežli pro výchovu chlapců. Vše točí se jen kolem gymnasia a reálky, kolem university a akademie, kolem volby povolání a kariéry, zkrátka, kolem věcí výchovy chlapecké; avšak výchova děvčete nechává se v mnohých zemích mimo nejdůležitější otázky, ačkoliv význam ženy jakožto matky jest pro blaho rodiny i státu směrodatný.

„Má žena jest dosti dobře vychována“, praví muž, a tam opět praví matka: „Vím, co činiti, abych ze své dcery učinila řádnou hospodyni.“ Z těchto a podobných poznámek můžeme poznati, jak málo chápe většina mužů hlubší vzdělání a nejvyšší úkol ženy, ale zároveň také vidíme, kolik je žen, které úplně spokojeny jsou s tím, co v tomto ohledu doma a v jiných rodinách nalézají.

Většina našich tak zvaných vzdělaných žen není na výši onoho vzdělání, ku kterému je jejich vlastní určení povýšiti má, aniž byli činitelé výchovy, a tím i muži sami, vážně toho dbali, aby je k této výši pozvedli; neboť ať vědomě či nevědomky vyšinuli se mužové nad ženy a myslili, že jsou jim vzděláním a vlivem nadřadění. Jest bolno viděti, jak muž stává se samovládcem, anebo jak skrovného vyznamenání doznává žena v úzkém kruhu své rodiny a v otázkách domácího a sociálního života. Jen krátkozrakost, přeceňování se a malé vzdělání se strany mužů mohly tento zjev způsobiti.

Duší a ohniskem rodinného života může být jen matka. Každý, kdo se proti tomuto poznání uzavírá, odejímá tím naší mládeži základ širokého a harmonického vzdělání: bez tohoto poznání zůstane národ náš z veliké části při theoretických knihách a ani velký počet a důkladnost učených mužů nic nezmohou, jestliže nejvyšší místo v rodině zůstane neobsazeno anebo když nenalézá se na něm všestranně vzdělaná, inteligentní a od mužů ctěná žena a matka, která všechny nitky vedení domácnosti a výchovy ve svých rukou drží.

Tisíce matek učí své mladé dcerušky spoustě věcí, kterým nemohou rozumět. Rády by květy a plody své práce co nejdříve sklízely, nevědouce, že napřed musí být půda duševního vzdělání pečlivě obdělána a zpracována; potom teprve může se započít se sázením semene a sazenic. Jiné matky zase na otázky mladé dívky vždy odpovídají: „Tomu ty nerozumíš“, anebo: „Až podruhé ti to řeknu“, anebo: „Zeptej se jen otce, až přijde domů“ atd. A odtud přichází, že na jedné straně mnoho dívek devíti až desíletých přetíženo jest spoustou různého školního vědění a nuceno jest přijímati mnohou potravu, pro kterou jest jejich duševní žaludek příliš malý a jejich síly příliš slabé, že zase na druhé straně máme mnoho dívek, jejichž přirozené potřebě po duševní, mravní a praktické potravě matka buď vůbec nevyhovuje, anebo jen příliš málo.

Jest mnohem lépe, když děvče do svého sedmého roku neumí čísti ani psát, když ale za to jeho myšlení, soudnost a vůbec jeho duševní síly se probouzejí a pěstují. Tím, že děvčatům v časném mládí množství látky pamětní a vědní nakládáme, vychovávají se dívky a ženy beze všeho hlubšího duševního vzdělání. Jak ale mohou z nich pak býti zdatné matky, t. j. vychovatelky dítek, když samy nemají těch cenných vlastností, které svým dětem mají vštěpovati?

Obyčejná a nadmíru škodlivá metoda dívčí výchovy záleží v tom, že zanedbáváním duševního vývoje anebo mechanickým nazpaměť učením a různými titěrnostmi duševní síly se zdržují,

místo aby se podporovaly, takže děvče se konečně stává lenivým mysliti a chudým na myšlenky a ustavičným pěstováním paměti konečně nalézá zalíbení jen v předmětech, při nichž pouze paměť jest činná, jako v dějepise a zeměpise, v systematickém přírodopise a literatuře bibliografické. Pak jest ovšem možno, rozličnými citáty a mnohými daty a klasifikacemi se blýskati, ale tisíce věcí denního života, na které pěstění paměti připraviti nedovede, dívky nechápají, i když je k tomu potřebí jen málo soudnosti a málo zkušeností.

Nyní většině matek stalo se potřebou, poslati své dcery pokud možno brzy do „vyšší dívčí školy“; domnívají se, že by bez této školy připravily dceru o nejlepší prostředek vzdělavací. Ovšem, pokud mnohé matky nejsou samy dosti vzdělány, aby na vzdělání svých dcer měly vliv a jim základy vědění vštěpovaly anebo jak získati vědomosti naváděly, dotud bude tak zv. vyšší dívčí škola míti význam nemalý, bude-li ovšem sledovati takové cíle a užívati takových method, kterých pro širší vzdělání dívek a paní jest potřebí. Dnes však naše vyšší dívčí školy ještě nikterak nedospěly k výši takové, aby mohly býti zvány dokonalými.

Ty časy již minuly, kdy naše dívky měly býti vychovávány pouze na řádné hospodyně. I v obyčejných kruzích občanských nabývá půdy přesvědčení, že dnes „hospodyňským“ vzděláním děvčete nemůže již býti vše odbyto; i v těchto kruzích se pociťuje že ženě nemůže postačiti podobný návod, ale že jí musí býti poskytnuto pokud možno důkladné a pronikavé vzdělání praktické i duševní, má-li vůbec býti schopna dnešní domácnosti a rodině státi v čele a býti dětem vychovatelkou a svému muži družkou rovnorodou.

Výchova dívky na „praktickou hospodyně“ nesmí nikterak býti na újmu vzdělání ducha a srdce, jako zase vyšším vzděláním duševním nedá se nahraditi vzdělání praktické. Dnešní doba nevyžaduje, aby dívky byly vychovávány na mudrlantky, ale na ženy a matky, při čemž praktické osvědčení se, inteligence i vzdělání vespolek se musí pojití.

Dokud naše dívčí školství nedosáhne pevné a všeobecně uznané organisace, dotud nemůžeme viděti v něm ideál vzdělání dívčího, nýbrž musíme našim matkám vkládati na srdce, aby doma doplnily, čeho dívčí škola podati nemůže. Zajisté ale, milá matko, budeš míti vždy čistotu duše své dcery, volný a mnohostranný vývoj jejího mladistvého ducha a zdravý a krásný vývin jejího těla před očima, a nepochybiš, když napomáhati budeš, aby záhy měla porozumění pro přírodu a pro vzdělání smyslů vůbec a krasocitu zvlášť. Čím vroucnější a čistší bude její láska pro výtvořiny přírody a čím lépe rozumět bude silám jejím, tím čistší a cennější bude všecko její domácí, morální a náboženské konání. Většina hospodyní neví, že racionelní prakse jen na theoretických vědomostech spočívá, jako zase většina matek neví, že ony jsou nejlepším a nejčinnějším činitelem šťastné budoucnosti svých dcer.

Jest velmi nápadno, jak málo dívek bývá vychováno k zdravé samostatnosti. Co v tomto ohledu u chlapců všeobecně za nejvyšší zásadu se staví, to většině dívek odnímáme. Volně, pěkně a nenuceně – ne jako ke kůlu přivázaný strom – má se také dívka vyvinovati; pak nebude pouze pro potěšení, ale bude i užitečná.

Ale u jak málo dívek a v jak málo zemích je tomu tak! Vyhraňujeme jim mnohou vědu a umění jakožto vzdělávací prostředek, jakoby pro ně platilo jen jisté vědění a umění. A ve společenském životě vodí se jako malé děti a nesamostatně vstupují v manželství, kde se přece jedná o řešení úkolů, které především samostatnosti vyžadují. Není ovšem knih, ze kterých by se dalo naučiti, jak dcery vychovávat, ale cíle vědomá matka jich ani nepotřebuje. Zanedbávání výchovy k samostatnosti zrcadlí se také ve vyučování dívek, na př. ve způsobu, jak učí se literatuře a vědám přírodním; tu jest se jim učiti nazpaměť recenzím o básnických dílech, kterých dívka ani nečetla, anebo jim nerozuměla, a musí znáti celé řady klassifikací, kteréž jsou mladé slečince řadou pouhých jmen.

Zkušenost učí, že kde energicky samostatnost dívek byla dožadována a kde jim byla dána možnost hlouběji se vzdělati

a získati si hlubší znalosti lidí a světa, tam nemusí se o ženské otázky rokovati, protože takové vzdělání nemá za následek ohrožení materiálního a sociálního postavení ženy.

Příroda udělila dívce i hochu stejně veliké síly ducha a srdce, a dokud opak toho nebude dokázán, dotud buďtež tyto síly u obou stejnou měrou pěstěny a budiž oběma umožněno, aby se vhodným způsobem prakticky osvědčili. Ovšem, když dívkám nikdy neposkytneme možnosti, aby své síly osvědčily, pak nemůžeme míti ani úsudku o způsobilosti ženy ku vzdělání a nemůžeme tudíž ani ženskou otázku řešiti.

Nápadno jest, že matky, které by se cele mohly oddati výchově a vzdělání svých dcer, přece většinou to nečiní. Hoch nalézá vhodnou cestu ku vzdělání alespoň ve vyšších ústavech vzdělávacích; dívka však zpravidla jen krátkou dobu požívá řádného vyučování, vyššího, nežli poskytnouti může škola obecná. Poněvadž ženu tak často podřizujeme muži, myslíme, že jí stačí, když o mnohých věcech alespoň něco ví a se učí. Jak málo matek ale má pravé porozumění pro pravý úkol svého života, vysvítá z toho, že po léta na takovou matku nezapomínáme, měli-li jsme štěstí ji poznati.

Mám za výhodnější, požívá-li dívka důkladného vědeckého a praktického vzdělání až do osmnáctého, po případě do dvacátého roku. Jest jisto, že žádná dívka nemůže se pro svůj příští život ani duševně ani hospodářsky dokonale připravit; i hospodyňská činnost její jest v manželství vždy jiná nežli doma u rodičů. Již z této příčiny není dobře dívčí výchovu jen vzhledem na příští praktické působení dívky zúžití a omeziti. K tomu padá na váhu ještě ta okolnost, že dívka opravdu inteligentní, která o věcech hospodářských všeobecně byla poučena a v nich vycvičena, dovede se v nové a třebas i velmi složité poměry rychle vžítí a konečně je schopna svůj úkol účelněji prováděti nežli jiná dívka, která své mládí v jednostranném výcviku hospodářském strávila. Příklad: V jisté rodině středního stavu bylo šest dcer. Každých deset dní střídala se jejich domácí činnost tak, že ve dvou měsících každá

celou domácnost po deset dní vedla. Dcery musily kontrolovati cenu potravin a také samy platiti. Každá dívka učila se tak znáti výdaje domácnosti, ale každá byla také cvičena ve vedení různých účetních knih a učila se přiváděti v souhlas vydání s příjmy; každá obdržela také návod, jak poznati vnitřní hodnotu různých potřeb domácích a rovněž byla znenáhla uváděna v praxi v kuchyni a v zahradě. Provdala-li se některá z dcer, vzrostla tím prakse ostatních, a tak se stalo, že ze všech šesti dcer staly se znamenité hospodyně, ačkoliv všecky až do 17. a 18. roku vyššího vzdělání školního a částečně i uměleckého požívaly. Tato výchova byla možnou, protože vzdělaná matka dovedla účelně a promyšleně sestavený plán energicky prováděti.

Nyní jest obyčejem, že dívky maří čas a na zdraví si škodí vyšíváním, pletením a podobnými věcmi. K čemu ale jsou pěkně vyšívané monogramy na kapesnicích a ubrusích a k čemu rozličné vyšívané verše na košících? Je taková věc hodna, aby jimi dívky a ženy svůj čas, k lepším úkolům určený, zbůhdarma utrácely a se křivily a zdraví své ničily? Počítejme jen hodinu denně na tyto práce; do roka to činí na 40 pracovních dnů! Ke kolika lepším věcem byla by dívka mohla svého času a síly užítí!

Jest známou věcí, že ženská mládež mnohem častěji zdravotními poruchami trpí nežli mládež mužská, což je tím politování hodnější, že se tím nejen život a zdraví těchto dívek žalostnou měrou ohrožuje, ale že se přispívá i k tomu, že generace z takové půdy vyrostlá je slabá a churavá. Celková ochablost svalstva a nervstva, nervosita, blednička, nedostatečný vzrůst, úzkoprsost a zkřiveniny páteře jsou velmi časté nemoci dívek. Příčinou tohoto zjevu není jen slabší konstrukce tělesná, ale i zanedbávání jejich tělesné výchovy, zvláště v důležité době od šestého do patnáctého roku věku. Zatím co hoch volně se pohybuje, šplhá, běhá, skáče, tělocvičí a si hraje, postrádá děvče skoro všeobecně tohoto zdravého pohybu buď z nevědomosti anebo z falešně pochopených ohledů společenských. Polovici dne stráví v přeplněné školní světlici, kde nedostatek místa a špatné školní lavice škodlivě působí; pak následují celé hodiny

trvající domácí práce, pro které nemůže pak nastati přiměřené vyrovnání duševní námahy cviky tělesnými. Nejpodstatnější pomocí jest vedle plování, klouzání a her v přírodě methodický dívčí tělocvik. Tělocvik sílí svalstvo, zlepšuje držení těla, zvedá prsa k volnému dýchání, činí pohyby jistými a půvabnými a podporuje normální a harmonický vývoj údův a celého organismu. S rostoucí silou nervů hybných klade se nervům pocitovým mocná protiváha; mravní síla roste a s ní také schopnost odporovati materiálním i morálním vlivům, kteréž se v pozdějším životě ženy až příliš snadno škodlivým způsobem uplatňují. Útlejší složení, jemnější stavba kostí, slabší svalstvo ženského organismu nezabraňují nikterak užívání tělocviku, jen musí se – jak samo sebou se rozumí bráti na tyto poměry náležitý zřetel. Bledé, slabé a nemotorné dívky s nesprávným držením těla a špatným zažíváním stávají se svěžími, silnými, obratnými, rovně chodícími a zdravými, a zkušenosti lékařů potvrzují, že dívčí tělocvik, započatý v sedmém a osmém roce a důsledně a methodicky dále pěstovaný, i pozdější křivý vzrůst a zhrbatění, i při dědičné náklonnosti, zamezuje.

Naše dcery nesmí býti duševně krátkozraké a jednostranné a nesmí vésti život uzavřený, ale musí dosáhnouti samostatnosti, rozhledu a znalosti světa. Nepotřebujeme ani hospodyní v nejužším slova smyslu, ani žen učených, ale dívky, které by jednou dovedly vzdělaného muže šťastným učiniti a následující generaci nejlepší materiál k dalšímu vzrůstu našeho národa zanechati.

XXXVII. Dívčí pensionáty

Ačkoliv jsem již častěji vyložil, že nemáme se tak beze všeho oddati domněnce, že by dnešní rodina mohla dítěti poskytnouti nejlepšího vychování, přece nutno zde připomenouti, že matce v nejčtetnějších případech není možno, aby dceru měrou dostatečnou vyučovala a tak vyučovatelský úkol školy nahradila a že zpravidla vůbec není s to, aby poskytla dceři dostatečné, paedagogicky správné výchovy.

Nepopírám, že jest zajisté tisíce matek, které by snad byly znamenitě způsobily, aby své dceři poskytly vědeckého a mravně-náboženského vzdělání. Avšak „*uměti a věděti*“ nepodmiňuje vždy „*chtěti*“ a naopak stasticům matek, které by chtěly, schází zase dovedení. A kolika i při nejlepší vůli jest možno, aby pro výdělek, dlouhé nemoci, přílišnou slabost vůle anebo všeobecné vzdělání dceru doma vychovávaly? A nejsou to někdy i rodinné poměry, jež vyžadují, aby dívka nejlépe mimo rodinu byla vychovávána?

Dejme tomu, že matka je úplně způsobilou, aby svou dceru doma vyučovala a důkladné vzdělání jí dala – jedná se při výchově našich dcer pouze o otázku vzdělání a ne také o otázku výživy? Může rodina vždy dcery své doma tak vychovati, aby samy dovedly se vyživit a zachovati a nepřipadly později jiným na obtíž? Nepřinesl čas mnohým matkám také mnohé starosti, které je o veselou a jasnou mysl připravují a jim tudíž žádných podnětů k ideálnímu životu neskýtají?

Budeš se tázati, máš-li svou dceru poslati do tak zvaného dívčího pensionátu, anebo není-li také dobře doma ji podržeti a do veřejné dívčí školy ji posílati.

Na všecken způsob při každém jednotlivém pensionátě a při každé jednotlivé dívčí škole je potřebí zvláštní úvahy. Zatím však možno říci, že pensionáty mohou míti svobodnější a více individuální organisaci nežli školy dívčí, které zákonitým

ustanovením státu podléhají a tím dle určitých a stálých norem jsou organisovány.

Vyučování v tak zvaných dívčích pensionátech jest namnoze ještě více nežli ve vyšší dívčí škole rázu více povrchního, vnějšího, nežli vnitřního. Nejen že mnohým pensionátům scházejí četné učebné pomůcky, ale jest i na snadě, že největší důraz klade se na takové vědění a umění, které od rodičů a při zkoušce snadno se zpozoruje a vyzdvihne.

V přírodovědeckém vyučování unavují se dívky systematikou, místo aby vzdělatelnou hodnotou přírody byly zušlechťovány; místo aby četly nejkrásnější díla našich i cizích spisovatelův a básníků, musí celé sešity posudkův a životopisných dat učiti se napaměť; ve slohových cvičeních dávají se ta nejjvzdálenější themata místo z nejbližšího okolí. Zvláště způsob vyučování moderním řečem jest obyčejně toho druhu, aby se děvčata naučila trochu konversaci, kterou pak rodiče obdivují, protože zpravidla této ani methodě nerozumějí.

Pro tyto často smutné zkušenosti nemohu dívčích pensionátů všeobecně doporučovati. Jest beze vší pochyby mnohem lépe, poskytnouti děvčeti zdánlivě méně vědění na veřejné škole dívčí nežli spoustu forem a vědění pamětního, kteréž sice nevzdělanci imponují, ale děvčeti ani vzdělání ani vědění neposkytují.

K tomu ještě internát pro dívky jest zcela něco jiného nežli internát pro chlapce; jestliže mluvíme proti životu v internátech u chlapců, tím více musíme býti proti internátům dívčím. Zkušenost učí, že obyvatelky dívčího internátu nápadně se vzdalují praktického života, do něhož přece za několik málo let vstoupiti musí, aby v něm jako člen veliké lidské společnosti působily.

Život v internátě odcizuje praktickému životu, to je tedy druhý bod, na kterýž při této otázce nesmíme zapomenouti. K tomu přichází třetí.

Dívčí pensionát chová často četné chovanky nejrozmanitějších žvlů vzhledem na rod a sociální postavení rodičů.

Nejen živly občanské a aristokratické, ale chudobnější a bohaté, dcery vysokých úředníků prostých občanů jsou tu pospolu, a přirozený následek toho jest, že ustavičně vznikají neshody mezi jednotlivými skupinami chovanek, nepřátelství, které někdy i zjevně vybuchuje a jen silně vyvinuté kastovnictví způsobuje. Toto v mnohých pensionátech se pěstuje, aniž tomu učitelky dovedou zabrániti, anebo aniž to vědí a k tomu se přiznati chtějí.

Tu bys mohla se domnívati, že jest tedy lépe uposlechnouti rady přítelkyně a odevzdati dceru některé rodině ve městě, aby u ní tvé dítě bydlilo a městskou vyšší dívčí školu navštěvovalo.

Avšak tu opět nalézáme, že rodiny, které několik děvčat na byt a stravu přijímají, v nejčetnějších případech nejsou způsobily, aby děvčeti rodinu nahradily, ani aby škole byly podporou. Jsou to zpravidla vdovy nuzných často poměrů a staré slečny, které se veřejnému a nynější době přiměřenému privátnímu životu odcizily, kteréž berou dívky na byt. Taková rodina je velmi ubohá náhrada za vlastní odňatou rodinu, a stravovatelky, které buď vlastních dětí neumí vychovati anebo nemají ani času, ani chuti a způsobilosti, aby své chovanky mravně a prakticky vychovávaly, nevyhovují požadavkům, které musíme klásti na rodinu, jíž svou dceru svěříme. Jen na základě osobní zkušenosti a všestranných informací bych k tomuto kroku mohl raditi.

„Kam tedy mám svou dceru poslati?“ budeš se nyní tázati.

Jeví-li se toho potřeba, dceru na nějakou dobu z rodiny vzdáliti, aby na jiném místě vyššího vzdělání anebo praktické přípravy pro své povolání nabyla, musíš především na to pamatovati, aby tvé dítě přišlo do rodiny, která by dovedla jeho ztracený život rodinný takřka nahraditi. Dobrý život rodinný nedá se ovšem nikdy jinou, podobnou institucí nahraditi; ale upozorňuji na instituci, která se sice jen jednotlivě vyskytuje, která ale naznačenému úkolu a přání vyhověti se snaží.

Jsou to útulky pro dívky, omezující se na malý počet dívek a připravující pro školu obecnou, pro život praktický, pro nějaké

umění aneb ženský průmysl atd. Tyto dívčí útulky jsou sice také internáty, ale naproti „pensionátům“ mají následující přednosti:

Především je počet chovank malý, tak že rodinný život je možný. Z toho plyne, že dívky nevycházejí ze života praktického, protože život v takovém útulku je ve stálém spojení se životem veřejným, do něhož dívka denně uváděna bývá. Při tomto rodinném spolužití nemůže být dále ani řeči o nějakém kastovníctví, neboť dívky se tu cítí takřka sestrami. A pak správa a vedení takových útlků svěřena jest jedné nebo dvěma dámám, které nejen že dostatečné zkušenosti mají, ale i následkem užšího rodinného kruhu mohou s jednotlivými dívkami individuálně jednat, je vésti, ošetřovati, vychovávat a vzdělávat.

Velikou předností takových dívčích útlků jest, že přenechávající vyučování pozitivním vědomostem škole veřejné, jsou této nejen spolehlivou a dokonalou podporou, ale jsou i místem, kde tvojí dceři dostává se přísné výchovy charakteru, svědomitého a na zkušenostech se zakládajícího vzdělání, při čemž také opět a opět mohou být pěstěny cenné vlastnosti, jež tělesným zdravím, přirozenou myslí, prostomyslností, obětovností, sebezapíráním, individualitou a humanitou zoveme.

V dívčích útlcích může tvá dcera nabýti sice méně vnějšího, ale za to víc vniterního vzdělání mravně-náboženského a vědeckého, i příležitosti, připravit se pro budoucí svou samostatnou existenci a neodvislost.

Doufám, milá matko, že jsouc v pochybnosti, po takovém útulku nejen se ohlédneš, ale i k tomu přispěješ, aby takové rodinné útulky se množily a účelněji se zařizovaly, tak aby se staly přirozeným pojídlem rodiny a školy a nejbezpečnějším mostem z rodiny do života.

XXXVIII. Školy pro dívky

Jak chladnými nechává nás muž, plný sice vědomostí, ale bez vzdělání; jakým odpuzujícím dojmem působí na nás žena, kteréž schází perla ženskosti – vzdělání. Dívčí školy nemají býti výlučně pěstitelkami vědomostí, nýbrž vzdělání, t. j. mají především poskytovat vzdělání a pak teprve pečovat o vědění a praktické dovednosti. Z tohoto pevného a jasného poznání vyplývá, že dívčí školy nemají býti považovány za napodobeninu vyšších škol chlapeckých pro vědeckou přípravu ani za vzdělavací ústav s chlapeckou školou souběžný, ale za ústav od této zcela se odlišující. Chlapecké školy mají snažiti se takových cílů dosáhnouti, jež ve veřejném životě leží, dívčí školy však takových, jež nalézají se v dosahu domácnosti, rodiny, budoucí matky a vychovatelky.

Snaha dívčí školy má se nésti za harmonickým vypěstěním rozumovosti, mysli a vůle, a to ve smyslu nábožensko-národním a na půdě realisticko-estetické. Rád bych v dívčích školách viděl ústavy a prostředky ženské výchovy a vzdělání, vedoucí naše dcery v prvé řadě k vzdělání mysli a srdce, k pevnosti povahy, ke smyslu pro ženskost a krásu a k porozumění pro úkol jejich doma a v rodině; teprve ve druhé řadě vidím ve školách dívčích ústavy k dosažení pozitivních vědomostí a praktických dovedností. Vzdělati nejen ducha, ale zvláště srdce a mysl, pěstiti krasocit a dáti základ k nabytí a vytváření individuálnosti a k celé osobnosti plně životní síly – to mají školy a pensionáty našim dívkám skýtati.

Již vnější organisace dívčích škol je ve většině zemí nedostatečná, a tím také dává se na jevo jejich vnitřní cena. Řediteli jsou často mužové, kteří ani podstaty školy neznají, ani nemají porozumění pro nejjednodušší věci vnějšího pořádku a kázně, pro význam věrnosti v malém, kteří nedovedou se taktně a jistě chovati vůči starším žákyním, kteří nedovedou užiti výchovných momentů v různých nahodilostech školního života atd. Co pak prospěje, když i tito mužové, snad z naprosté nespokojenosti s výsledky své

činnosti, jiným místo učiní, kteří ale tytéž vady mají? K tomu ještě se stává, že nejvyšší místo v učitelském sboru zaujmou nejčastěji mužové, kteří stále jen hochy vyučovali anebo přímo z akademických studií do praxe na dívčích školách vstoupili, nebyvše ani s podstatou a zvláštnostmi dívčí výchovy seznámeni.

Následkem často jednostranných a nesmyslných požadavků, jež rodiče na dívčí školu kladou, jakož i převládajícím počtem učitelů, kteří dívčí výchovu neučinili předmětem důkladného studia, vtiskla se časem mnohým těmto školám povaha ústavu vědeckého, kteráž se zrcadlí v akademickém přednášení a často i v šablonovité, systematické metodě učebné, jakož i v celém duševním vzdělání mnohých mladých dam. Dívčí škola má především poskytovat vzdělání; k tomu cíli není potřebí přednášení, ani nekonečného rozčleňování a rozkouskování učiva, ani mechanické systematiky anebo duchaprázdného učení se na paměť zbytečným datům, formulím a pravidlům.

Dívčí škola nemá býti knihovnou paměti v úhledných svazcích, ani nemá poskytovat suché, bezživotné kostry pouhé vědy, nýbrž má pečovat o to, aby vědění životným způsobem se navzájem pronikalo, má skýtat inteligenci, která nehledá svůj cíl v pojednávání speciálních kapitol a vědecky rozčleněného drobného materiálu, ale která vědu jakožto celek vyložiti se snaží. Vyšší pojetí látky a pochopení pro obdivuhodnou souvislost příčinnou mnohých oborů vědních, jako světa a přírody, musí býti cílem, a nikoliv vyhledávání jednotlivostí; ve velikých, ale jasných obrysech a obrazích budiž o všem pojednáváno.

Mají-li tedy do učebného plánu býti pojaty věci pro ženskou bytost opravdu výdatné a cenné, pak také vědecká metoda musí ustoupiti metodě praktické, co je abstraktní a systematické, věcem konkrétním a plným života; všecko vyučování musí na skutečném názoru založeno býti. Zásady Pestalozziho a Fröblovy nemají býti v programech, ale má se jich náležitě dbáti též ve škole. Pak také vychováme více žen s jasnou a čistou myslí, vědomých toho, co ví a činí, určitě a logicky myslících. Nikoliv přednáseti, ale vyvozovati,

vésti a budovati s opravdovým pravdivým názorem jakožto základem k jasnému poznání a pochopení až nahoru k logickému usuzování!

Za zkušební kámen pokládám sloh, Achillovu to patu dívčích škol; tento by měl býti nejen krystalisačním bodem všeho vyučování, ale i zrcadlem cílů školy. K tomuto účelu neměla by themata slohových prací býti brávána z obvyklého, omezeného oboru, nýbrž z celého vyučování, z něhož nejkrásnější prvky vzdělání buďtež vyňaty, aby, mnohostranně zpracovány, oplodňujícím způsobem rozmnožily u dívek obor jejich zkušeností. Určitě vymezený a s úzkostlivou pečlivostí napsaný úkol musí odpovídati náklonnosti dívky a dáti jí příležitost, aby volně mohla svou osobitost projevit, tak, aby se její individualita uplatnila a aby nevychovávaly se ženy mechanicky jednající, ale ženy myslící.

Především ale musí dívčí škola ve všech předmětech ty momenty vyhledati a v čelo postaviti, které ku vzdělání pevné povahy, srdce i ducha, sebezapírání, obětovnosti a humanity přispívají. Zde jest těžiště dívčí výchovy hledati. Vzdělání srdce a pěstění ženského smyslu pro krásu, pravdu a dobro, měli by jakožto největší ozdabu ženy učitelé i matky vždy před očima a na srdci míti.

Přál bych si, aby každá vzdělaná matka nejen úplně vědoma si byla konečného cíle, k němuž má dceru svou vésti, ale aby i věděla, které prostředky a cesty k němu vedou. Z toho důvodu dotkl jsem se předmětu, který je sice věcí školy, kterýž ale poznati má se i matka snažiti, protože škola slouží k výchově její dcery.

XXXIX. O cestování

Cestovati stalo se nyní modou; můžeme tak říci, protože nejen mnozí jen pro vyrazení cestují, ale i proto, aby říci mohli, že také byli již v Itálii, v Paříži anebo kde jinde. Kdož by si tu také nevzpomněl na cesty novomanželů, jež staly se modou všeobecnou?

Mnohé rodiny sice uznávají, že cestování jest pro mládež cenným prostředkem vzdělavatelným, ale nehledí ho využítovati. Chce-li dítě cestovati, odbude se na dobu až bude větší; vyrostlo-li, řekne se mu, že napřed si musí na cestu peníze vydělati.

Není rozumné, dítě od cestování zdržovati anebo neposkytnouti mu k tomu prostředků. S mládeží cestovati přes hory a doly, od města k městu, od vesnice k vesnici, za slunečna i deště, získávají stále nové názory a vědomosti, bez ustání mladistvou vůli otužovati, tělo i ducha dětského občerstvovati a síliti – toť nanejvýš prospěšné.

Mnozí rodiče však myslí, že takové výlety a malé cesty nemají přílišné ceny; jiní zase myslí, že náklad na ně je příliš veliký, a opět jiným jest líto času, a přece není pro mládež lepšího vzdělávacího prostředku nad cestování. Dítěti jest potřebno, aby společně s rodiči a sourozenci anebo se spolužáky a druhy jednou za čas spělo do přírody, nový život a nové dojmy zažilo, se potěšilo a na svěžím vzduchu a ve volné přírodě šťastným se cítilo. Rozumné vedení na takových cestách jest ovšem věcí nejdůležitější. Zdraví dítěte, jeho zábava, otužování jeho vůle, obohacování jeho vědomostí o životě rostlin a živočichů, o nerostech a pohořích, o horách a údolích, o lesích a řekách a tisícerých jiných věcech jsou tak veliké důležitosti, že jest nápadno, jak málo rodičů tento způsob cestování s dětmi provádí. Jednou za rok jíti do známého údolí anebo na nějaký kopec s vyhlídkou, není ještě cestovati.

Aby cestování mělo cenu, musí se methodicky prováděti, musí se postupovati od blízkého k vzdálenému, od snadného k nesnadnému, od známého k neznámému, vždy ale za rozumného

vedení a vždy musíme být pamětlivi toho, abychom dítě nejen potěšili a tělo i ducha jeho osvěžili, ale aby i přírodovědecká pozorování konalo a vědomostmi se obíralo a aby vůle jeho sílila. Cestování mládeže budiž považováno za prostředek vzdělávací a dle toho budiž prováděno. Není ani místa ani krajiny, kde by mládež nemohla cestovati. Avšak nikoliv železnicí, ale pěšky; ne s lahůdkami a sladkými nápoji, ale při stravě jednoduché, jak ji rolník mívá; ne zchoulostivěti, ale vůli otužiti. Takové methodické cesty, třebaš pro nedostatek času a peněz nepatrné, poskytují nejcennější sbírky a vědomosti a jsou nejlepším prostředkem k pozorování a usuzování. Náklad bývá nepatrný, nekupuje-li dítě ničeho, ale při společném jídle jen to jísti smí, co s sebou přineslo. A již to je cenným prostředkem vzdělávacím, že společné odříkání se tělesných požitků zisk z čistých a ušlechtilých rozkoší zvyšuje a mládež spolu sblížuje; rozdíl mezi bohatým a chudým, vznešeným a prostým mizí a radost z požitku je pěknější a trvalejší.

Čas nemůže se ani bráti v úvahu; jest směšno, když mnozí rodiče o tom mluví, nepomyslíce, že každá hodina se často desateronásobně nahradí. Den za dobrého vedení cestovati jest pro mládež mnohem cennějším nežli deset dní bez dohledu ji nechati si hráti.

Zrak a sluch zbystří, smysly se rozšíří; myšlení stává se hlubší; dítě učí se znáti svět; příroda se mu otvírá, tělo i duch osvěžuje; a dítě připravuje se pro život, do něhož brzy vstoupiti musí, aby v něm samostatně působilo.

Ved' tedy dítě ke správnému cestování; až pak vyroste, bude také účelu a požitku z cestování lépe rozuměti nežli onen houf cestovatelů, kteří plní zavazadel v železničním voze svět projíždějí a pak při návratu doma praví: „Bylo to velmi pěkné.“

XL. Domáci či dětské museum

Na vyšších ústavech vzdělávacích nalezneme vždy jistý počet jinochů a dívek, jimž studium přírody je oblíbeným zaměstnáním. Počet tento byl by zajisté větší, kdyby přírodovědné vyučování ve vyšších třídách neobsahovalo jen – jak velmi často bývá – fysiku a chemii, ale vztahovalo se i na botaniku, zoologii a mineralogii. Proto také čím jsou chlapci a dívky starší, tím více odcizují se přírodě.

Přece však bývá jich vždy několik, již doma a sami pro sebe přírodu dále studují, jí se vzdělávají a zušlechťují. Jen že většina nečiní předmětem svého studia přírodu jakožto celek, nýbrž zabývá se pouze částí její, a to někdy velmi malou částí: hoch zakládá si sbírku hmyzu, jiný sbírku rostlin, děvče sbírá rostliny a suší je, napichuje motýly a ukládá je do skříněk atd.

Takové přírodnické sbírky nemají však příliš veliké vzdělavatelské ceny, protože jsou jednostranné a nemohou býti obsáhle prováděny. Především ze zkušenosti víme, že někteří chlapci jen rostliny sbírají, jiní zase jen brouky a p.

Hoch, který si na př. zakládá herbář, rozmnožuje ovšem značně své botanické vědomosti; avšak čím déle tím více stává se jeho přírodovědné vzdělání jednostrannějším, tak že potom neví nic ani o broucích a motýlech, ani o nerostech, ani o obojživelnících, ani nemá vědomostí z fysiky a chemie; ba ani z rostlinopisu nemá všeobecných vědomostí, neboť oddává se obyčejně speciálnímu studiu botaniky, učiniv předmětem svého studia buď jen rostliny jednosnubné anebo jen tajnosnubné, anebo pouze mechy anebo houby atd. To ovšem není mnohostrannost ale jednostrannost, a jeho znalost přírody, její zákonů a tvorů, nemůže se rozšířiti. Dospěje-li pak konečně takový jinoch v muže, jest omezeným a jednostranným znatelem přírody, a to přece není účel vyučování přírodovědného.

Avšak dále. Takové jednostranné zakládání přírodnických sbírek nepůsobí ani vzdělavatelně. Takový hoch provádí toto své studium konečně pouze mechanicky; na konec jedná se mu jen o počet tyčinek a povahu pestíku a rostlin, anebo o tykadla a nohy u brouků, o jméno u motýlů, o povšechný zevnějšek u nerostů atd. Z počátku zdá se, že by porovnávání jednotlivých druhů v nějaké sbírce mělo jistou vzdělávací cenu, ale brzy poznáme, že vše děje se jen mechanicky a systematicky. Také můžeme pozorovati, že děti při zakládání nějaké sbírky přírodnické brzy ochabují, a to proto, že zájem jejich právě po tuto jednostrannost a malou cenu vzdělavatelnou chladne.

Za mnohem lepší vzdělávací prostředek, nežli jsou tyto jednotlivé sbírky, pokládám založení *dětského* či *rodinného musea*.

Zahrada a pole, dům a dvůr, louka a les, vesnice i město poskytují množství nejrůznějších věcí pro sbírku. Nejen rostliny, ale i zvířata všeho druhu; nerosty i druhy dřev; opuštěná vejce ptáčích, mravenčí a obojživelníků; kůry nejdůležitějších keřů a stromů; kořeny a plody vzácných anebo zajímavých rostlin atd., to vše může býti v museu umístěno. Ale nejen přírodniny, ale i to, co lidé vynabyli, čím pracují a co vyrobili; nástroje a zbraně, domácí nářadí a nádobí všeho druhu, důležitá léčiva a barviva, mince a p.

Nesmí tu však býti směrodatným množství jednotlivých oddílů ani jednotlivých druhů, nýbrž způsob, jak při zakládání takového dětského a domácího musea vědomosti dítěte rozšiřujeme, dítě vzděláváme, rozhled jeho šíříme a vyjasňujeme a jiné vědomosti a předměty školní podporujeme.

Chci na příkladě ukázati, jak si projednání jednotlivého předmětu tohoto musea představuji. Dítě často slyší mluvit o chininu; zahrne tě otázkami, co to jest, k čemu jest, odkud pochází atd. Nevíš-li to vše, nikterak si nezadáš, řekneš-li: To aneb ono nevím, ale brzy ti to povím. Dítě tu pozná, že nevědět něco není naprosto vždy hanbou. Když jsi se o věci důkladně poučila, přineseš z lékárny pro své museum uzavřený chinin. Řekneš pak dítěti, že v Jižní Americe je přes 20 druhů stromů, z jichž kůry se lék onen vyráběti může.

S mapou v ruce spojíš s tím poučením zeměpisné; dítě dále zví, že v lékárně jen hnědé, žluté a červené kůry užívají. Vysvětlíš jméno léku, sdělíš, jakým způsobem dostal se do Evropy, jak ohromnou měl kdysi cenu a jak laciný je nyní, k čemu se ho užívá.

Jindy vřadíš do musea několik druhů kávy a řekneš dítěti, že chinovník a kávovník jsou stromy téhož rodu. Jak již bylo naznačeno, sdělíš tu opět celou řadu důležitých a zajímavých věcí; zeměpis, kulturní dějiny, domácí hospodářství a chemie budou tu spojeny, a brzy poznáš, jak veliký zájem na takové sbírce budou děti mít a že tento zájem zůstane i trvalým. Tu nebude pak jednostrannosti ani obmezování vědění, ale mnohostrannost a rozšiřování vědomostí dítěte; tu nebude pouze přírodopis, ale i dějepis, zeměpis, dějiny kulturní, umění a technika, obchod a řemesla, průmysl a zemědělství – jedním slovem, zde máš prostředek, kterak radostně a s láskou a trvalým zájmem přivést můžeš dítě, děvče, což zvláště je cenné, k pravému pokladu rozmanitých vědomostí a k lepšímu porozumění přírody a světa, obchodu i vědy, umění a průmyslu.

Jen to zkus a nelituj nepatrných výloh na skříň anebo na zpropitné a počni ihned takové domácí museum zakládati; mohu tě ujistiti, že jestli to dobře dovedeš a nebudeš dítě přesycovati ale moudře živiti, že záhy budeš nejlepší podporou školy a bezpečným zřídlem zdravého vzdělání dítěte.

XLI. O volbě povolání

Výchova dítěte jest nejen nejvyšším, ale i nejnepohodnějším úkolem rodičů. Budova výchovy je tak veliká, materiál její tak rozmanitý a často tak umělý, že není divu, když někdy i nejsvědomitější rodiče nedosáhnou cíle výchovy, ba někdy i úplně s cílem se minou.

Již od nejčasnějšího dětství nové a nové otázky naléhají na rodiče, a brzy i otázka tak důležitá: *Čím nás hoch bude?*

V dnešní době rychlého žití bývá ve volbě povolání chlapcova příliš často chybováno; buď to se o této otázce uvažuje příliš brzo anebo příliš pozdě, anebo i ponechává se rozhodnutí o této otázce více méně náhodě.

Na venkově žijící rodiče dopouštějí se často té chyby, že svého syna příliš pozdě pošlou do města na gymnasium anebo na vyšší učiliště. Hoch, již starší, bývá poněkud málo připraven, a pak velmi často se stává, že ke svému povolání příliš pozdě přichází. V městech sice hocha včas na vyšší školu dávají, myslí však, že ji každý musí navštěvovati.

Bezstarostnost mnohých rodičů, kteří na volbu povolání synova příliš pozdě pomýšlejí, zavinila již mnohou obět a mnohého nadějného chlapce v niveč přivedla. K tomu ještě přichází, že není státu, jehož soustava školská by byla opravdově účelná a všestranně uznaná, tak že hoch, který z jedné školy do jiné chce přejíti, nemůže tak beze všeho učiniti, a proto zpravidla na téže škole zůstává a není pak veden k tomu povolání, ku kterému má největší chuť a schopnost. Místo velikého celku, v jehož mezích by jinoch časem mohl školy střídati a tak se vždy více pro speciální studie připravovati, je mnoho druhů škol nejrozmanitější organizace a s nejrůznějšími cíli a právy: nemáme vyšší jednotné školy. Je to neštěstí pro rodiče i pro jejich syny. Nejlepší vůle a snaha otcova, vynaložení všech jeho sil a prostředků neposkytuje mu přece žádné

záruky, že jeho syn jednou se může obrátit k povolání, pro něž připravuje škola, kterou plných sedm nebo osm let navštěvuje.

Je-li chlapec na vyšší škole, jest povinností rodičů, aby se stále snažili přesvědčit se o jeho všeobecných schopnostech a jeho nadání a možném talentu, pokud jen je možno; je to nutné, aby ho včas na školu jiné kategorie mohli dát.

Jiná třída rodičů myslí příliš záhy na příští povolání synovo; pošlou ho velmi záhy do kadetní školy, do konservatoře, na paedagogium atd. Tito rodiče dopouštějí se ještě větší chyby než rodiče, kteří nestarajíce se o schopnosti a přání synovy nutí ho, aby zůstal na vyšší škole. Rodiče ovšem mají dobrý úmysl; shledají na př., že chlapec má nadání hudební. Ihned napadne myšlenka, dát ho přiměřeně vzdělati. Ale jak nesmírné bývá tu často chybováno! Pomysli jen, milá matko, že ani odborníci nemohou vždy s určitostí říci, že dítě v určitém oboru opravdové nadání bude jeviti a že dosáhne mistrovství! A více ještě: Když hoch v jinocha doroste a své vlohy lépe posouditi dovede, a když pak na svět jinýma očima pohlíží a když jeho přání a tužby se změnily – a jak snadno a úplně se změní! – nemusí se, je-li kadetem, žákem konservatoře, malířské školy, paedagogia atd., nešťastným cítiti, ježto jsou mu cesty a prostředky k dosažení jeho cíle vzaty? Pomysli, jakou zodpovědnost na se bereš, když svého syna příliš záhy k určitému povolání vedeš! Nejdříve volný rozvoj a všeobecné vědění a umění, pak teprve studie chlebové a různé libůstky.

Třetí druh rodičů ponechává volbu povolání synovi samému, anebo i času a náhodě. Nezdá se to býti nepříhodným; ponecháváť se tu chlapeci svobodná vůle. Avšak i tato věc bývá často velmi nepříhodna. Jinoch neví, má-li pro povolání, pro něž je nadšen, schopnost nejen rozumovou, ale mravní a zdravotní; avšak skoro vždy nebývá o dosavadních vyhlídkách ve svém příštím povolání dostatečně informován: konečně, po dokonaných studiích, ku své a rodičů svých hrůze sezná, že zvolená cesta je již buď přeplněna anebo přímo nekonečná. Nyní buďto zvolené povolání opustí, anebo několikaletý nedostatek existence zamění za jiný, anebo musí

dlouho živořiti v postavení, o němž snil, že rychle od stupně k stupni a pln blaha bude stoupati. Tu nezbývá než informovati se nejen o schopnostech synových, ale i o vyhlídkách v tom povolání, ku kterémuž jeví chuť i schopnost. Teprve když vyhlídky a schopnosti, vůle a vědomosti, opravdovost a přesvědčení důkladně byly prozkoumány, budiž k volbě přikročeno.

Nadprodukce jest dnešního dne skoro ve všech oborech ohromná. I nejzdatnější muž nemůže vždy ve svém oboru dosáhnouti toho, co dosáhnouti doufal a nač také smí nárok činiti. V mnohých zemích můžeme dojít k poznání, že ti mužové nejčastěji s úspěchem se setkávají, kteří své povolání nekonají všeobecně obvyklým způsobem, ale jen zvláštní studia konají anebo se některému speciálnímu oboru věnují a v tom něco vykonati se snaží. Leží to již ve vývoji lidstva, všeobecné obory povolání vždy více specialisovati; a není to dnešního dne zajisté příliš záhy, když mnozí rodiče výchovu svého syna již nyní v jmenovaném směru na zřeteli mají. Aby mi však nebylo špatně rozuměno: nejprve důkladné vzdělání a přípravu a pak teprve volba zvláštního oboru. Nejlépe by se ovšem budoucnost tvého hochu utvářila, kdyby sám nějaký speciální obor najíti mohl, kterýž by některé potřebě vyhověl.

XLII. Budoucnost dívek

Jak v učeném světě, tak i v obchodě a průmyslu jest nadprodukce. To jest fakt známý. Nepříznivé poměry sociální, pak pravidelné přehmaty mnohých vlád způsobily, že v mnohých zemích jsou různé obory povolání přeplněny. Škodlivé následky toho brzy se ukázaly. A tak zvláště také k budoucnosti dívek více nežli dříve musil býti obrácen zřetel, protože v dnešní době nemůže se jednati pouze o otázku emancipace.

Ve starém způsobu dívčího vzdělání začaly sejeviti citelné nedostatky. Dívčí výchova hnána byla příliš do krajnosti; intelekt byl sice více nežli dříve rozvíjen, avšak hlubší vzdělání bylo zanedbáváno, a tak pojmy o světě a lidstvu se rozšiřovaly a životní potřeby dívčího a ženského světa se zjemňovaly.

Na jedné straně začíná svorně pospolu vyrůstati polovzdělanost ženské mládeže, na druhé zase straší nadprodukce ve vědě a umění, v obchodě a průmyslu, jakož i otázka ženské budoucnosti.

Spojí-li se vlády a učitelé s rodiči, aby směrem nahoru i dolů o zlepšení závady usilovali, bude možno, aby dívkám lepší budoucnost kynula. Zvláště rodiče jsou povinni o této důležité otázce dokonale uvažovati, ne že by možno bylo, rychle a snadno ji rozřešiti, ale by rychleji uvedena byla v proud.

Byla doba – a není tomu ani dávno – kdy dcera nekonala žádných zvláštních studií, ani nenavštěvovala vyšší školy anebo dokonce university. Byla skromně doma vzdělávána; uzavřenost a vzdalování se větších společností bylo všude požadováno; o její budoucnost nebylo starostí, neboť bylo téměř jisto, že ji buď úředník, lékař, advokát anebo jiný vzdělaný muž pojme za choť. Dnes je jinak; ženský svět následkem své výchovy činí více nároků, kdežto mužský svět teprve v pozdějším věku je s to se oženiti, pak ale také větší nároky činí nežli poslední generace. Následek toho jest, že nyní jest mnohem více nežli dříve dívek, jež se neprovdají.

S ubýváním vyhlídky na takovéto zaopatření musí nezbytně nastoupiti u dívek svépomoc a schopnost samostatné výživy musí býti stupňována. Že však se to neděje v náležitém poměru, každá matka již slyšela anebo sama zkusila. Následkem těchto okolností nebyly to v posledních desetiletích jen rodiny z nižších vrstev lidových, jež dcery své daly připravovati na pěstounky, vychovatelky a učitelky, ale i rodiny ze stavu středního, a byl to zvláště stav učitelký anebo řízení obchodu, jemuž se dcery jejich mlčky oddávaly. Pravím mlčky, poněvadž všude našli se vyšší státní úředníci, advokáti, důstojníci a lékaři, kteří své dcery na odborná studia posílali, pouze prý z té příčiny, aby jim vyššího vzdělání poskytlí a ne snad pro výživu; a přece zkušenost pak učí, že veliký počet dívek z dobrých a vysoce postavených rodin odebírá se pak do světa za vlastní výživou.

Povolání učitelky nebo vychovatelky není již závidění hodným; nabídka přesahuje poptávku, a sta mladých a zdatných dívek musí v cizině místa přijímati. To jest ale nejen věc nesnadná, ale i často velmi nebezpečná. Již často upozorňoval jsem na nebezpečí, do něhož mnohé dívky v cizině upadají, a na tomto místě opět vážně radím, aby dcerám našim jen tehdy bylo dovoleno do ciziny jíti, když opravdu důvěry hodné osoby z místa samého uprázdněné místo za přijatelné a zajištěné označí.

Lepší vyhlídky mohou míti časem pěstounky v mateřských školkách a dětských zahrádkách. Tyto ústavy jsou teprve v rozvoji; čím více se rozšíří, tím vyšší sice kladeny budou požadavky na jejich správkyňe, tím více ale také lepší se příjmy jejich.

Velmi doporučiti lze také takové ústavy pro dívky, kde připravují se pro činnost v hospodářství, obchodě a průmyslu jakožto korespondentky, účetní, správkyňe obchodu, prodavačky a p. Takové školy hospodyňské, dívčí průmyslové a jak se již vůbec nazývají, zasluhují největší pozornosti. Každá matka nechť se náležitě o nich poučí; budoucnost její dcery bude zajištěna a v mnohých případech i příjemná a blahodárná.

Vyhlídky privátní učitelky, na př. moderních jazyků, klavíru a zpěvu, kreslení, malování atd., nejsou nikterak toho způsobu, abys dceru svou pro toto povolání připravovala v domnění, že zde jednou jistého chleba nabude.

Následkem ohromného rozšíření továren i ženské ruční práce velmi málo se platí; proto jest před přípravou v tomto směru varovati. S rostoucí nadprodukcí klesla cena ženské práce.

Jest povinností matek, aby společně o lepší odměňování ženské práce působily a za tím účelem k ženským spolkům se připojovaly.

Budoucnost tvé dcery závisí od různých činitelů a nikdo nemůže ti dnes poskytnouti neomylné rady, protože nikdo neví, jaký převrat v tom kterém oboru v nejbližší době nastane. Nejbezpečnější jsou dvě věci, z nichž jednu v tomto, druhou v příštím čísle uvedu.

První jest, abys totiž dceru svou dala pro kterýkoliv praktický anebo theoretický obor povolání vzdělati a poskytla jí při tom již od dětství zdravé výchovy těla a duše, majíc zvláště na zřeteli pevnost vůle a znalost lidí a světa. Tak bude proti mnohým nebezpečím ozbrojena a život nebude považovati za zahrádku, plnou růží, nýbrž za pole práce a zápasu, a tím bezpečněji také dosáhne onoho štěstí, jehož ani mnohé tak zvané záviděnlivé ženy nemají.

XLIII. Péče o hmotné blaho

Již několikrát kladl jsem ti na srdce, že nejvyšší povinností vychovatelskou jest, pěstovati smysl pro vše ideální. Ideálnost má býti všeho tvého vychovatelského snažení palmou, v jejíž stínu by se ostatní plody výchovy rozprostíraly. Nejkrásnější z nich jsem ti jmenoval; přece však mezi nimi schází jeden, totiž *materiální blaho* tvého dítěte.

V bezstarostném mládí byli jsme všichni šťastni; i při všelikém namáhání v dospělejším věku mladickém ležel před námi celý svět v barvách růžových; nádhernou fantasií byli jsme ukolébáni v sladké snění a ideály vzrůstaly v mohutný proud, o němž se zdálo, že nikdy nezanikne.

Ale mládí uplyne; děvče dospěje v ženu, mladík v muže. Prvý krok v péči o hmotné blaho jest brzy vykonán a každým dalším krokem padá vždy více květů a plodů ideální mysli, až konečně tu stojí strom idealnosti, kterýž kdysi bujnou zelení radost budil a z jehož plodů mnohý požíval, bez listí a holý; květy uvadly, plody opadaly - byly to těžké starosti o vezdejší chléb, kteréž z něho kostru učinily. Vidíme jen nepatrný počet mužů a žen, již přese všechny bouře života ani lístečku se svého stromu idealnosti vzíti si nedali; avšak srdce jejich nechce říci, co by říci mělo.

Není vždy štěstím pro dítě, když v dospělejším věku potřebuje jen sáhnouti po majetku svých rodičů, aby se všech starostí o živobytí zbavilo; ale tím řidčeji bývá dobře, musí-li se dcera tvá jakožto žena ihned postaviti ve vír starostí o existenci a musí-li o své bytí zápasiti. Ustavičný boj o chléb a život bude dceři tvé velmi trpkým a právě proto, že pak každá radost z tvořivosti zmírání a dcera tvá jako suchý strom uvadá, jest tvou něžnou povinností, abys také v ohledu hmotném o budoucnost dceřinu pečovala.

Nejen že již od prvního dětství musíš dceru navykati, aby zbytečně peněz nevydávala, ale sama pro její budoucnost něco jistého, pozitivního musíš vykonati.

Mám na mysli taková zařízení, která za určitých podmínek (za vklad jednou pro vždy, za měsíční splátky atd.) o materiální blaho lidstva pečují. Životní pojišťovny jsou dnes již tak rozšířeny, že jest až na podiv, že přece ještě mnozí rodiče buď o nich neví anebo na zajištění budoucnosti svých dětí nepomýšlejí.

Prvým krokem k řešení této otázky jest, aby otec nebo matka se dali na život pojistiti. Ztratí-li pak rodina svého živitele, jest přece od nejtrpčí bídy uchráněna. Pomysli jen, jak mnohé starosti může se předejít, je-li tvůj muž členem některé životní pojišťovny! A je-li úředníkem, který má zajištěnou pensi, přece jeho smrtí může tvé dítě býti vystaveno největší bídě, třebaš jeho otec velikých zásluh o blaho jiných si byl získal.

Jsou pojišťovny, v nichž o budoucnost dítěte znamenitě může býti postaráno. Můžeme v nich syna tak pojistiti, že v určité době obdrží sumu, která mu umožňuje na akademická studia se odebrati, samostatnou živnost si zaříditi atd.

Podobně můžeš za dcerušku určitý obnos splatiti, načež, až dospěje určitého věku, obdrží větší kapitál, takže bez starosti může budoucnosti hleděti vstříc, i když živitel rodiny zemře. Jiné zařízení jest také následující: Zaplatíš-li, dokud dcera jest malá, určitý obnos, sto, dvě stě anebo dle možnosti i více korun, obdrží tato později rentu rok od roku rostoucí, takže za málo set splacených korun může ve stáří dostávati ročně několik set korun renty.

Jsou ještě mnohé jiné způsoby pojišťování, jimiž budoucnost svých dětí v tomto ohledu můžeš zabezpečiti.

Nežijeme již v době, kdy našim dcerám štěstí jako vločky sněhové v klín padalo. Život je mnohem vážnější a těžší, a jestli starost, aby dcera měla budoucnost i materiálně zajištěnou, byla dříve za ideální a nepěknou považována, tedy dnes lehkomyšlností musíme nazvati, nepomýšlejí-li rodiče na to, aby včas materiální blaho své dcery zajistili.

Není nikterak proti výchově k idealnosti, když v pravý čas i budoucí blaho dceřino v ohledu hmotném zajistíš; naopak, jest dokázáno, že veselá mysl, radost ze života i mravní síla ke snahám

ideálním klesá a zmírá, když starosti o výživu anebo úzkostlivá nejistota existence duší zmítají a mysl ztrpčují.

XLIV. Ferialní kolonie, školní sanatoria a útulny pro chlapce

Stále větší a větší požadavky na pracovní sílu a zdatnost lidstva začaly se během doby jeviti také na fysickém organismu naší generace. Počet krátkozrakých, úzkoprsých, nervosních a tuberkulosních dětí větší měrou nežli dříve vzbudil pozornost lékařů, učitelů a lidumilů. Dnes ale bohudíky – můžeme již říci, že na všech místech jeví se snaha, těmto škodlivým následkům pokud možno záhy předejít anebo je paralysovati zařízeními, o nichž nemohu se nezmíniti.

Jedním z těchto zařízení jsou tak zvané *ferialní kolonie*. V mnohých městech utvořily se společnosti za účelem, aby churavící školní mládeži městské, zvláště dětem chudých rodičů, na dobu prázdnin anebo i na celé léto poskytl se bezplatný a levný společný pobyt pod dozorem lékařů a učitelů na venkově, v horách, ano i u moře, jak toho zdraví dítek vyžaduje. Výsledky těchto lidumilných snah jsou dle souhlasného úsudku lékařů a učitelů pro duševní i tělesné blaho těchto churavých dítek velmi potěšující.

Počet podobných spolků vzrůstá neustále. Rodiče měli by těmto spolkům větší nežli dosud pozornost věnovati a k nim se obracet i ať již ve příčině zdraví vlastního dítěte, anebo aby poskytováním podpory uzdravení dítek jiných rodičů umožnili. Zde každá matka může při blahodárné instituci této spolpůsobiti, a mnohá, jež ve stísněných žije poměrech, může svému dítěti, churavícimu, anebo k nemocem náchylnému, opět ke zdraví dopomoci.

Další podobnou institucí jsou *školní sanatoria*, kteráž zvláště ve výše položených místech jsou zřizována a kde chlapci nebo děvčata, již pro nervositu anebo neduhy plicní doma veřejnou školu navštěvovati nemohli, vhodným způsobem jsou vychovávaní a vyučování. Počet takových ústavů je ovšem dosud malý, avšak výsledky bývají velmi dobré. Jsou tak zařízeny, že mládež i při kratší době vyučování může učebného cíle dosáhnouti.

Čím dříve bývá dítě do takového školního sanatoria dáno, tím jistější je výsledek jak pro zdraví, tak i pro duševní i praktické vzdělání chovancovo. Častokráte se již stalo, že děti musily domácí školu pro churavost opustiti, že ale několikaletým pobytem ve škol. sanatoriu ztraceného zdraví opět nabyly a doma do vyšších tříd přijaty býti mohly. Takové ústavy jsou ovšem dosti drahé, a také u nás vzácný; doufejme však, že v budoucnosti budou čteněji zřizovány a také dětem chudších rodičů přístupny.

Třetí druh ústavů, jež tělesné a duševní blaho mládeže mají na zřeteli, jsou *útulny pro chlapce*. Již v mnohých městech byly takové ošetrovací ústavy pro mládež zařízeny; přijímají jen takové hochy, kteří po dobu své školní povinnosti doma řádně vychovávaní býti nemohou. Mimo dobu vyučovací nalézají tu přiměřeného duševního, tělesného a mravního ošetření. Také toto lidumilné zařízení vzniklo v době novější a zasluhuje pozornosti všech vážných a blahovolných matek.

XLV. O bázni a lásce

I nejkrásnější ovoce může býti uvnitř zkaženo, lesklý obal a skvostný šat nejsou zárukou vnitřní ceny věci, skutku anebo výsledku výchovy. I nejsilnější strom, jehož větve a listí nejsvěžejší zelení se stkví a jenž vzorem krásy a síly se jeví, může první bouří býti zlomen a vyvrácen, je-li jeho vnitřek ztrouchnivělý a nezdravý. Vnitřek musí býti pěkný, uvnitř musí se nalézati pevnost a síla.

Také vnitřek srdéčka tvého dítěte musí býti pěkný; a takovým bude, dovedeš-li ve svém vychovatelském působení na dítě z vnitra na venek působiti.

Kde otec a matka jsou spokojeni, když dítě následkem rozkazů a zákazů, trestů a vyhrožování svou povinnost koná, pracuje kdy má a činí co musí, tu o pravé výchově nemůže býti řeči.

Vychování, jež vyznačuje se rozkazováním a trestáním, není vychování pravé. Dítě bude sice jako vycvičený psík vše konati, co mu poručíš; ve všem se ti snad podřídí a vše až po jistý stupeň půjde jako na drátku; ale můžeš se dožítí, jak najednou veškerá pouta zpřetrhá a ode všeho se odpoutá a snad ti ještě předhodí, že ty sama jsi to způsobila.

Jen udržuj kázeň vnějšími kárnými prostředky a tím, co cepováním nazýváme, a uvidíš, k jakým výsledkům dospěješ. Právě proto, že působíš jen na tělo, ale nikoli na ducha, srdce a mysl dítěte, bude tvůj vychovatelský účinek pouze vnější. I v nejvolnější svěrací kazajce bude se dítě cítiti nevolným, utlačovaným, nuceným a nepřirozeným, a toužebně bude očekávati hodinu, která mu svobodu vůle a konání přinese; neboť jest v povaze lidské, že nekonáme dobro a neplníme povinností na rozkaz, na povel, následkem vyhrožování a trestů, ale svobodně, z vlastní vůle, protože nucení k dobru a povinnosti roztrpčuje každého snaživého člověka.

Jest největším omylem, domnívá-li se matka, že nepotřebuje leč bezvýminečnou poslušnost a této že dosáhne nejnanejše

ustavičným cepováním; vždyť někdy nepostačí ani poslušnost sama, a pak také nedocílí se jí ani tělesným cepováním. Která matka tohoto dvojitého omylu se dopouští, ta nevychovává děti, vyznamenávajících se obětavostí; protože k tomu je potřebí vyšších a ušlechtilějších podnětů.

Jestliže slepou poslušností na dítě působiti se snažíš, tedy svými nesprávnými vychovatelskými prostředky docílíš na konec nejen zhloupění dítěte, ale ono přivykne také jisté zdánlivé poslušnosti, a když to se stane – jak ani jinak býti nemůže – svedeš vlastní dítě s cesty přímosti, poctivosti a správnosti k přetvářce a nepoctivosti, ba i k podvodu; neboť z tvých vychovatelských hříchů vyroste jakož nejzhooubnější výhon celý systém zavržených vlastností.

Nikoliv, milá matko, dej se ve příčině výchovy poučiti a věz, že znakem pravé kázně není slepá poslušnost, nýbrž láska dítěte, kteréž sice mravně vázané, avšak volné chce býti, aby bez rozkazů, bez cepování, bez vyhrožování a bez trestání konalo dobro pro dobro samo.

Jako nebeské znamení měla by v duši tvou vštípena býti svatá povinnost, nejvzácnějších úroků dobyti z drahocenného pokladu, ježž ti Bůh ve tvém dítěti svěřil. Ne slepá poslušnost může býti prostředkem výchovy, ale vlastní konání z lásky pro dobro samo. Neodvolávej se na poslušnost dítěte, ale na jeho vůli a na jeho citlivé srdce, aby se dovedlo obětovati pro dobro, a stalo se svobodným ve svém chtění a jednání, aby z vlastních popudů své duše stalo se člověkem v pravém slova smyslu.

Učiň své dítě vnitřně svobodným a zralým pro nejvyšší snažení a konání. Veď je rukou lásky a věz, že ruka, která metlu drží, vedena býti musí láskyplným srdcem a rozumným jazykem. A řekl-li jednou kdosi, že dítě spíše dvakrát neuvěří v rozum svého otce nežli jednou v lásku své matky, tu buďtež ti tato slova pokynem, kterých prostředků při výchově mládeže jest ti používatí. Působ láskou a ne bázní. Neztrácej trpělivosti, i když bys trestáním zdánlivě dříve cíle dosáhla nežli láskou. Věnuj dítěti celé své srdce; pak i ono celé své srdéčko ti odevzdá. Varuj se zbytečné přísnosti; dávej na jevo svou

blahovůli v lásce i v trestání; pozvedej dítě mravně, mnohé mu prominou; varuj se, vždy je haněti, ale chval, kde můžeš; pak také probudí se v dítěti radostné vědomí vlastní ceny a jeho přítulnost a láska k tobě bude důkazem, že co koná, koná z lásky.

XLVI. Závěrek

„Pozdě!“ - Kdo by již nebyl tak závažné slovo slyšel vysloviti u jiných, anebo sám je již nevyslovil?

„Pozdě!“ zní v tisícových případech života, když jsme se opět o jednu naději stali chudšími a o starost bohatšími.

„Pozdě!“ praví stavitel, domnívající se, že dostavěl krásný dom, ale nepomyšlivší, že nejmenší otřes země jej ve zřícenině obrátí.

„Pozdě!“ nařiká vojevůdce, vidoucí, že nepatrná chyba byla příčinou, že veškeré bojování a za vlast krve prolévání tisíců nadarmo bylo obětováno.

„Pozdě!“ sténá plavec, který ještě alespoň čtvrt hodiny moři snaží se vzdorovati; úžasnou rychlostí žene se bouře a před samým přístavem stelou mu vlny chladný hrob.

Dříve nežli s tebou se rozloučím, táži se tě, matko, kteráž jsi tyto listy četla, odložíš je, jako se odkládá kniha, která jen jednou se čítává?

Vím, že ještě mnohé bych ti byl měl napsati a říci; vím také, že nestačí mé síly pro každou matku, abych její vůli k činu přivedl. Avšak jestli jen tolik jsem dovedl, že vzbudil jsem v srdci tvém přání, vřelé přání, abys snažila se vážně a se vši silou pracovati k tomu, aby tvé dítě dosáhlo toho nejvyššího a nejšlechtějšího, co jen dosíci může, pak nebyla má snaha o blaho tvého dítěte a mého národa marná. Pak čti znovu tyto listy a učiň je svým vůdcem na dlouhé a těžké, ale také sladké cestě vychovatelské.

Obětuj se cele tomuto nejušlechtilejšímu úkolu svému, buď matkou svým dětem, buď jejich nejdražší vychovatelkou a ošetřovatelkou! Pak přijde také čas, kdy syn a dcera vítí ti budou věnce vděčnosti, lásky a úcty, jež nikdy nezvadnou.

„Pozdě!“ - - Kéž toto slovo vždy máš na mysli a kéž nikdy přes rty tvé nesplyne.

Věz, milá matko, že pracuješ na největším chrámu, na obraze Božím; věz také, že tys povolána, abys nejznamenitějšího vítězství

dosáhla, totiž lidského blaha; a věz konečně, že nic není tak pracně a zřídka dosažitelné, jako samostatnost, ideálnost a pravá lidskost!

Ewald Haufe
Listy matkám o výchově

Vydala **Městská knihovna v Praze**
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 z 14. 11. 2014